

Ш К І Л Ь Н А В І Б Л І О Т Е К А

**ЯКУВ
КОЛАС**

ДУМКИ В ДОРОЗІ

Исконна

ЯКУБ
КОЛАС

ДУМКИ В ДОРОЗІ
Переклад з білоруської

Київ 1972

Видавництво
дитячої
літератури
«ВЕСЕЛКА»

С(Біл)
К60

7-6-3
21-В3-7-72М

Редакційна колегія:
Андрущенко В. Я., Бичко В. В.,
Коваленко Н. В., Острик М. М.,
Панч П. Й., Шевченко М. Є.

Якуб Колас виступив співцем білоруського народу, став літописцем його боротьби за соціальне й національне визволення. В його особі щасливо поєднався талант пристрасного поета і вдумливого прозаїка, майстерного дитячого письменника і вченого-дослідника. В цій книжці вміщено найкращі твори народного поета Білорусії Якуба Коласа в перекладі українською мовою. Вони, як частка скарбниці вселюдського духу, адресуються юному читачеві.

Упорядкував
ГРИГОРІЙ ПІВТОРАК

Портрет Якуба Коласа та ілюстрації
малював художник
ВІКТОР КУЗЬМЕНКО

ЯКУБ КОЛАС
(1882—1956)

Він не вибирав собі гучних псевдонімів. Коли восени 1906 року до нього звернулися з пропозицією співпрацювати в першій легальній білоруській газеті «Наша доля», що незабаром мала виходити у Вільні, він з великим натхненням написав рідною мовою вірш «Наш рідний край» і поставив підпис: «Якуб Колас». «Колас» по-білоруському — це колос, звичайний собі колосок, у якому визріває хлібне зерно. Але який глибокий зміст цього слова, скільки в ньому людських страждань і надій, тепла й ніжності! Колос — це хліб, це саме життя. І не випадково великий білоруський пісняр на самому початку свого творчого шляху зупинився на такому літературному імені. Уже сам цей псевдонім був літературним прапором молодого поета, що зібрався у велику дорогу сіяти «розумне, добре й вічне» на своїй землі. Почавши поетичну діяльність у бурхливий час революції 1905—1907 рр., Якуб Колас виступив співцем пригніченого й знедоленого білоруського народу, став літописцем його боротьби за соціальне й національне визволення, підніс на вищий щабель і збагатив новим змістом — закликком до революційної боротьби — демократичні традиції своїх попередників — білоруських письменників XIX століття: В. Дуніна-Марцинкевича, Ф. Богушевича, Я. Лучини, А. Гуриновича та ін. Разом зі своїм побратимом і другом, великим білоруським поетом Янком Купалою Якуб Колас став одним з творців нової білоруської літературної мови. В його особі щасливо поєднався талант емоційно-пристрасного поета і вдумливо-розважливого прозаїка, майстерного педагога — дитячого письменника і глибокого вченого-дослідника.

Якуб Колас (Костянтин Михайлович Міцкевич) народився 22 жовтня (3 листопада) 1882 року на хуторі Акіячці Мінського повіту (нині Стовбцівський район Мінської області) в родині лісника. Батько поета, Михайло Казимирович — малоземельний селянин із села Миколаївщина — ще замолоду покинув свій невеликий клань землі, що не давав достатніх засобів на прожиття, і став шукати заробітків у панів. Деякий час він наймався рубати ліс, сплавляв плоти повноводими білоруськими річками, а згодом

став лісником у польського магната князя Радзівілла й одержав посаду в Акінчицях. Тут і народився хлопчик Кастусь. Лісникам не давали засиджуватися на одному місці, й Михайло Казимирович змушений був часто мандрувати. Після Акінчиців родина Міцкевичів якийсь час жила в Сухощині, або Ластку,— глухому лісовому закутку, де й минули найперші роки малого Кастуся. Ніщо тут не порушувало дитячого спокою. Поле, навколо — ліс, і на всю околицю тільки садиба лісника: хата, гумно, хлів. Не щодня доводилося навіть зустрічатися з людьми. Хіба вряди-годи провідає хто-небудь з родичів із Миколаївщини чи заїде погрітися та перекинутися словом якийсь селянин із сусіднього села.

Новий період в житті Кастуся почався після переїзду в Альбуць. Мальовничий приніманський край здавна славився віковичними лісами, соковитими луками, сріблодзвонними струмками й повноводими річками. «Любив я навесні до сходу сонця,— розповідав пізніше Якуб Колас в автобіографії,— схватися де-небудь у куточку й слухати жайворонків. Мені тоді здавалося, ніби я знаю, про що вони співають, я розрізняв веселі й сумні їхні пісні, і мені навіть здавалося, що жайворонки в інших місцях не так співають, як наші». Риболовля, збирання ягід і грибів, робота біля хати, на полі і в лузі — усе це було щоденними турботами хлопчика й залишило враження в його душі на все життя. Повз лісникову садибу пролягала дорога, якою йшли і їхали подорожні. У його хаті тепер постійно було людно, ніколи не вщухали розмови. Вони відкривали перед Кастусем невідоме життя, повне кривд і несправедливості, що вирувало десь далеко поза їхньою садибою. Багато народних легенд, пісень та переказів почув Кастусь і від своєї матері Ганни Юрївни. Вона добре співала, вміла гарно розповідати. Своїми оповідями захоплював дітей також дядько Антось — молодший батьків брат, великий працелюб, палкий amator книги й чудовий знавець усної народної творчості.

Маленький Кастусь жадібно тягнувся до знань, до навчання, але вчитися тоді селянській дитині не було де. Щоб навчити синів хоч трохи грамоти, батько найняв домашнього вчителя — сільського хлопчика, що закінчив початкову школу. Такі маленькі вчителі в дореволюційній Вілорусі були дуже популярні. Називалися вони «директорами». Дві зими Кастусь, разом із двома старшими братами, вчився в «директора». Коли навчився читати, дядько Антось подарував йому збірку байок І. Крилова. З цієї книжкою Кастусь ніколи не розлучався і майже всі байки вивчив напам'ять. Читав він дуже багато, знав напам'ять безліч віршів, поему Пушкіна «Полтава», Лермонтова «Демон», дуже любив Голя, Некрасова, Кольцова. Під впливом прочитаного Кастусь

і сам спробував віршувати. У 12 років він написав декілька байок та віршів. Одного разу він прочитав батькові свій вірш «Весна». Той уважно вислухав, спитав, чи справді це він написав, похвалив і подарував карбованця.

Щоб дати можливість Кастусеві навчатися в справжній школі, батько відправив його до родичів у село Миколаївщину. Після самотності глухої лісничової сторожки життя в досить великому селі здалося хлопцеві бурхливим і захоплюючим. Особливо вабили його книжки та школа. Сільську початкову школу Кастусь закінчив 1894 року. Як найбільш здібного до науки батько заохочував його вчитися далі. Два роки він самостійно готувався до вступу в учительську семінарію. 1898 року майбутньому поетові вдалося вступити до Несвізької вчительської семінарії. Старовинне білоруське містечко Несвіж у ті часи — це глухий повітовий центр, де, крім гуральні, не було ніяких підприємств. Залізниця проходила за 14 кілометрів. Навколишні землі, ліси й сіножаті належали князеві Радзівілу, у самому місті височів його старовинний замок. Тут, по сусідству з резиденцією «несвізьких царків», селянський хлопець ще гостріше відчув несправедливість того суспільного ладу, що ділить людей на гнобителів і пригноблених.

Саме на роки навчання Кастуся в Несвіжі припало революційне піднесення по всій царській Росії, яке не оминуло й учительську семінарію. Семінаристи захоплено читали заборонені книжки, палко обговорювали події, що відбувалися в різних кутках Білорусі, організовували вечори самодіяльності, виступаючи з читанням народних оповідань і жартів білоруською мовою. Молодий Кастусь Міцкевич з успіхом виступав в аматорських спектаклях, читав свої сатиричні вірші. Він почав збирати й записувати усні народні твори, знав безліч оповідань і анекдотів із селянського життя. «Цими оповіданнями, — згадує письменник, — я протягом кількох років розважав на дозвіллі своїх товаришів...»

Чотири семінарські роки промайнули непомітно. Навчання скінчилося, а з ним скінчилася й безтурботна юність. Навесні 1902 року Костянтин Михайлович Міцкевич склав випускні іспити й одержав звання вчителя початкових шкіл.

Перші роки вчителювання майбутнього письменника минули на Поліссі в Пінському повіті. Білоруське Полісся в ті часи було глухим і занедбаним краєм, царством боліт, озер, великих і малих річок, тінистих лісів, соковитих луків. Майже цілорічно тут панував якийсь мертво-мовчазний спокій. Щоправда, навесні з пробудженням природи Полісся трохи оживало. З теплих країв поверталися пташки й на всі лади заводили пісень, а невтомна

зозуля починала жалібно лічити літа людської недолі, якій, здавалося, не буде кінця-краю. Так минали роки, десятиріччя...

Наближався 1905 рік з його грізними революційними подіями. Передреволюційна буря сколихнула всю царську Росію. Докотилася вона й до Полісся. Молодий учитель познайомився з нелегальною революційною літературою, що зробила цілий переворот у його свідомості, дала інший хід його думкам, спрямувала його на революційний шлях. На його квартирі збиралися передові селяни, читали й обговорювали заборонені книжки. Авторитет К. Міцкевича серед поліщуків особливо зріс тоді, як він допоміг селянам написати петицію панові Скірмунту, щоб той повернув їм загарбані сіножаті й озера. Про цей випадок довідався навіть мінський губернатор. Він розпорядився розслідувати участь К. Міцкевича в боротьбі селян з поміщиком і при підтвердженні відомостей заарештувати вчителя-бунтаря. Хоч було встановлено, що він справді писав петицію, на цей раз до арешту не дійшло: К. Міцкевича попередили й перевели до іншого села. Та це попередження не злякало молодого вчителя. Він бере участь в організації й роботі нелегального з'їзду революційних учителів Білорусії, що відбувся 9 липня 1906 року в Миколаївщині. З'їзд викрила поліція, усіх його учасників звільнили з роботи й віддали під суд. Почалося слідство, що тривало понад два роки. Залишившись без роботи, Костянтин Михайлович жив у брата і вчив дітей приватно. Удень він працював з учнями, а вечорами складав підручник рідною мовою для дітей другого року навчання в білоруській школі, який згодом вийшов у світ під назвою «Друге читання для дітей білорусів».

1 вересня 1906 року під псевдонімом Якуб Колас у першому номері білоруської газети «Наша доля» з'явився вірш «Наш рідний край». Цей вірш відразу ж помітили й високо оцінили читачі з простого народу, бо в ньому поет порушив їхні болючі питання, сказав багато гірких і справедливих слів про їхнє лихо-недолю, про тяжке життя мужика-білоруса:

Наше поле мало родить,
У біді багато літ,
Наш народ у бруді ходить,
А працює — ллється піт...

Хрест похилий при дорозі,
Купки тополин сухих...
Нудно, сумно — мов в острозі,
Чи на поминках яких.

Так міг написати тільки вже зрілий, сформований поет. І це не дивно. Якуб Колас ще раніше багато працював над собою, вдосконалював свою поетичну майстерність. Його ранні твори ходили в рукописах серед білоруської сільської інтелігенції та передової частини селянства. Перша російська революція 1905—1907 рр. допомогла поетові зрозуміти й усвідомити суть тогочасних суспільних взаємовідносин, окрилила його світлою мрією й високими прагненнями, палким і настійним бажанням бачити свій народ вільним та рівноправним у сім'ї братніх народів. Ця ідея стає девізом усієї його творчості, змістом і метою його життя. Уже в ранніх творах Якуба Коласа звучить заклик до свого народу піднятися на революційну боротьбу:

Встаньте, хлопці любі, встаньте!

Встань ти, рідна стороно!

Вже весна життя, погляньте,

Загляда до нас в вікно.

(«Білорусам», 1906 р.)

Поліція хотіла розправитися з уже відомим на той час революційним поетом. Оскільки справу учасників нелегального з'їзду вчителів було припинено, Якуба Коласа безпідставно звинуватили в створенні революційної прокламації й знову віддали під суд. Восени 1908 року виїзна сесія Віленської судової палати засудила поета до трьох років позбавлення волі, які він і відбув у мінській в'язниці (1908—1911 рр.).

Ув'язнення поета збіглося із загальним розгулом реакції по країні після поразки революції. Поет боляче переживав цю поразку. В деяких його віршах, написаних за тюремними ґратами, відбилися мотиви громадянського смутку й розчарування. Політичну реакцію він подає в алегоричних образах покути, осінньої негоди, бездоріжжя.

Але суворі життєві випробування гнуть і ламають слабкі натури, людей з непостійними переконаннями, а в мужніх вони ще більше гартують волю, додають моральних сил для боротьби за справедливість. Не зломил неволя і Якуба Коласа. Навпаки, жахливі тюремні умови додавали поетові ще більше мужності, зміцнювали віру в неминучість перемоги народу над гнобителями. Хоч «світ густа пільма закрила», поет закликає зберігати силу й віру, невпинно йти вперед і бути готовим зустріти нове революційне піднесення:

Не лякайся, милий брате!

Ніч мине, замовкнуть сови!

Світлий день зустрінем знову!
Будем далі прямувати!

(«Бездоріжжя», 1909 р.)

Такими словами Якуб Колас звертався з-за ґрат в'язниці до своїх однодумців, закликав їх зберігати вірність ідеалам революції, невтомно працювати над відродженням своєї вітчизни. Поет рішуче відкидає й засуджує егоїзм, бо він принижує гідність людини, перетворює її на раба, нікчемного боягуза, скнару без власних переконань. У погоні за своїм маленьким особистим щастям такі люди цураються будь-яких принципів, готові відректися від усього того, за що недавно боролися і що вважали для себе священним.

У роки наступу самодержавної реакції, в часи загального розброду й хитань серед тогочасної інтелігенції Якуб Колас написав найреволюційніші свої поезії. Ряд його творів цього часу відзначається справжнім новаторством.

Погляньмо, наприклад, як поет змальовує життя білоруського селянина.

Про мужика в білоруській літературі ХІХ ст. писали багато. Його зображували затурканим і нещасливим, покірним чужій волі. Іноді він бунтував, але частіше скаржився на свою долю й просив допомоги. Правда, і в творчості Коласа, зокрема в циклі віршів «З пісень самотнього» (1908—1910 рр.), мужик — знедолений сільський бідняк. Життя його повне контрастів: він любить землю, волю, а сам безправний, мріє про щастя й рівність, а знає тільки злидні й від усіх залежний, має фізичну силу й здібності до праці, але не знає, де працювати, або проливає піт на чужій ниві. Мужик — вічний злидар, принижена й осміяна людина, хоч від природи він обдарований високими людськими якостями. Але Колас не тільки співчуває селянинові. Він показує селянина як героїчну постать, що усвідомлює свою високу людську гідність, поетизує його як трудівника, прославляє красу й велич його праці. Саме в праці виявляється велич селянина-хлібороба. Поет схиляється перед його генієм і сумує, що володар і переможець природи зовсім безправний у суспільстві. Проте мужик у творчості Коласа вже зрозумів своє становище й місце в житті, усвідомив свою силу й перед усіма мужньо заявляє, що незабаром той час, коли він візьметься за зброю:

Я селяк, а гордість маю,
Гнусь до певної пори.
Я мовчу, терплю, чекаю,

Та невдовзі загукаю:
«Зброю, гей, до рук бери!»

(«Селюк», 1909 р.)

У визвольній боротьбі народу велика роль належить поезії й поетові. На думку Коласа, поет не може бути байдужим до горя й неволі інших. Він повинен стати провісником боротьби людей праці за своє визволення:

Розкажи, як в неволі живеться,
Як нам тяжко від того ярма,
Як душа наша томиться, рветься,
Як життя пропадає дарма.

Те багно, що життям називаєм,
Струсони і до дна зворуши,
Нехай серце у грудях заграє
І задзвонять всі струни душі.

(«Співцеві», 1910 р.)

Соціальне питання в умовах тогочасної Білорусі дуже тісно було пов'язане з національним. Національну безправність білоруського народу, як і політичну, Якуб Колас сприймав як глибоку народну трагедію й мужньо повставав на захист національної гідності білорусів, на захист фактично забороненої білоруської мови («Ми мовчали, як німі», 1908 р.). Поет нагадує своїм сучасникам історію боротьби рідного народу з різноплеменними іноземними забородами, які йшли на Білорусь, щоб поневолити вільнолюбний народ, забрати в нього історію,

Щоб у вихорі ошуки
Знищити усі сліди,
Щоб не знали і онуки,
Хто такі у них діди.

(«Симон-музика»)

Білоруська земля відчула на собі й тягар загарбницького чобота шведських та польських панів, і підступність царських чиновників. Скільки пролито народної крові й сліз, скільки загинуло народних талантів! Але поет вірить, що в жорстокій боротьбі білоруський народ здобуде соціальне й національне визволення, стане господарем своєї землі й назве рідний край своїм власним краєм.

Зображуючи життя рідного народу, Якуб Колас цікавився всім, що пов'язане з діяльністю людини, з її оточенням. Тому в своїх дореволюційних поезіях він подав яскраві малюнки з життя й побуту білоруса-трудівника, оспівав красу й неповторність рідної природи. Для нього Білорусь не тільки «край лісів, край боліт і туманів гнилих», але й край широких просторів і великої краси, якого не можна не любити, яким не можна не захоплюватися. Як справді великий майстер слова, Якуб Колас опоетизував усе, що оточувало білоруського селянина, зробив здобутком поезії звичайне, буденне, те, до чого всі давно звикли й тому вважали не вартим уваги. Поезію він бачить у відльоті пташок у вирій («Відліт журавлів»), у зимовій хуртовині («Зима», «Зимові пісні», «Метелиця»), у перших весняних грозах («Весна», «Перший грім»), у сході сонця, у білих пухнастих літніх хмаринках («Хмаринки», «Вечірні хмаринки»).

Неповторно чарівна краса рідної природи часто виступає в поета контрастом до картин тяжкого й безрадінного життя народу, а іноді образи природи алегоричні, крізь які яскраво виступають соціальні мотиви («Запрошення весни»). Майстерність Коласа-пейзажиста повною мірою виявилася пізніше в його великих епічних творах.

1910 року редакція газети «Наша ніва» підготувала й видала першу поетичну збірку Якуба Коласа «Пісні жальбы» («Пісні журби»), яка разом із «Жалейкаю» («Сопілкою») Янки Купали відіграла велику роль у формуванні білоруської революційно-демократичної літератури. «Пісні журби» тепло зустріли не тільки білоруські читачі, але й прогресивні літератори та вчені братніх народів. Ознайомившись із творами Якуба Коласа та Янки Купали, Максим Горький з радістю й захопленням писав російському літераторові А. Черемнову й українському письменникові М. Коцюбинському про появу нових білоруських піснярів, яких він назвав справді народними поетами.

Звільнення Якуба Коласа з в'язниці збіглося з новим революційним піднесенням у країні. Творчість поета, що не занепадала в роки реакції, піднялася на нову ідейну височінь. Працюючи невдовзі після звільнення вчителем на Пінщині і в Пінську, він переконався: недавні революційні події не минули марно, а лишили глибокий слід у свідомості селянина-трударя, навчили його шанувати свою гідність, не гнутися перед паном. У віршах Якуба Коласа цього часу відбивається народне чекання революції:

На небосхилі зірниці мигтять,
Встала грозою сполохана рать.

Морок все важчає, ллється густіш...

Гримни ж ти, буре, та гримни сильніш!

(«Буде гроза», 1912 р.)

Широкому читачеві Якуб Колас майже одночасно став відомий як поет і як прозаїк. Його перше оповідання «Воля» було надруковане в другому номері газети «Наша доля» 15 вересня 1906 року, тобто за два тижні після першого вірша. Згодом газета «Наша ніва» часто друкувала кореспонденції Якуба Коласа про життя його рідної Миколаївщини. Деякі з них сприймаються як справжні художні твори.

У дореволюційний час вийшло дві збірки його прози: «Оповідання» (Вільно, 1912 р.) і «Рідні образи» (Вільно, 1914 р.). Крім того, окремо були видані новели «Німанів дарунок» (СПб, 1913 р.) і «Товсте поліно» (СПб, 1913 р.).

Рання проза Якуба Коласа безпосередньо пов'язана з його тогочасною поезією. Як і в поезії, молодий письменник показує суперечності, що існують між простими людьми та експлуататорами: «О мій рідний краю! Поруч із злиднями ходить розкіш і багатство; разом з людськими сльозами змішуються панські вальси, ллються веселі мелодії пісень, гримить музика з панського саду; разом з мужицьким потом течуть дорогі вина» («Думки в дорозі», 1906 р.).

Письменник створює яскраві картини життя й побуту селянства, розкриває процес змін у психології народних мас під впливом революції: «Щось тривожне й потайне робилося на селі. Мужики збиралися в купки, сперечалися між собою й міркували. А як тільки з'являвся голова в цю купку, вони замовкали або починали говорити про щось інше» («Бунт», 1907 р.). Найчастіше письменник відображає життя лісників, яке він так добре знав ще з дитинства. Панський лісник — це затуркана й безправна людина. Її всі кривдять, а вона мусить терпіти. Така доля й Василя Чурила з однойменного оповідання. Полісовщик змушує Василя виконувати всі службові обов'язки й щодня вислуховувати різні образи та зневаги. «Не раз стояв Василь, як полотно білий від кривди й несправедливості, вислуховуючи лайнку пана полісовщика. Руки самі стискувалися в кулаки, і не раз якась сила штовхала Василя кинутися на полісовщика... Але згадував Василь, що є в нього дружина, є маленькі дітки, і руки самі опускалися...». Василь Чурило самотній у своєму горі. Він не відважується на відкритий протест, не бачить виходу зі свого становища, і життя його закінчується трагічно.

Глибокою життєвою мудрістю проникнуті алегоричні оповідання Якуба Коласа, що мають ще назву «Казки життя».

Героями цих казок виступають дерева, пташки, вода, вітер і дуже рідко — людина. Та й сама природа бере участь у подіях як жива істота. Кожен малюнок природи в цих казках написаний яскравими й мальовничими барвами, а кожна побутова сцена переливається неповторним народним гумором і дотепністю. Але найважливіше в них те, що в алегоричній формі письменник висловив свої погляди на найактуальніші життєві проблеми, які хвилювали його сучасників. Письменник заперечує самодержавно-поміщицький лад, критикує державні порядки тодішньої царської Росії, показує безпорадність експлуататорів перед усе зростаючою революційною свідомістю трудящих («У болоті», 1908 р.).

У казках-новелах Якуб Колас виступає мудрим учителем, що вчить не захоплюватися фальшивим зовнішнім блиском, а глибше пускати коріння в ґрунт, міцніше тримати зв'язок із народом, тягнутися до сонця й до кращого життя («Болотяний вогонь», 1913 р.). Кожна людина мусить працювати на користь своєї батьківщини, підносити ще вище її честь і славу, бо тільки високий авторитет вітчизни приносить шану й повагу серед інших народів кожному її громадянину. Легкомудрі егоїсти, байдужі до долі вітчизни й свого народу, не заслуговують навіть доброго слова («Струмок», 1913 р.). Ознайомлення з іншими країнами Якуб Колас вважає корисним і потрібним, але він засуджує мандрювання по чужих країнах без будь-якої мети. Тільки в рідній країні здібності людини можуть виявитися на повну силу, тільки серед свого народу людина може заслужити справжнє визнання.

Великий перелом у житті всього народу й кожної людини зробила імперіалістична війна. У серпні 1914 року Якуба Коласа мобілізували до армії, але швидко відпустили як учителя. Ще рік працював він у школі, з тривогою стежачи за подіями на фронтах. А події були справді трагічні. Прикордонна Білорусь палала в полум'ї фронткових пожеж, тисячі людей кидали рідні місця й рятувалися далеким, багатостраждальним біженством. Виїхав на схід і поет зі своєю родиною. Зупинився в Московській губернії, де мешкали родичі дружини, але не встиг влаштуватися вчителем у місцеву школу, як у вересні 1915 року його знову призвали на військову службу й направили у військове училище. У травні 1916 року Якуб Колас із погонями прапорщика потрапив на службу в запасний полк у м. Перм, а звідти 25 липня 1917 року — на румунський фронт. Та молодому прапорщику довелося недовго воювати: могутній грім Жовтневої революції на смерть уразив ненависний експлуататорський лад, а згодом народна Радянська влада покінчила і з війною.

Велику Жовтневу соціалістичну революцію Якуб Колас вітав як усенародну перемогу трудящих над царством темряви й насильства. «Від часу заснування Радянської влади я був щирим її прихильником, прагнучи якомога більше допомогти своєю працею їй зміцнитися...», — писав він про своє ставлення до нової влади. Демобілізувавшись із армії, письменник працював учителем, потім — шкільним інспектором у Курській губернії, де перебувала в той час його родина. Він відкрив на селі хату-читальню, організував бібліотеку, підтримував зв'язки з політосвітніми установами Червоної Армії.

У травні 1921 року Якуб Колас переїхав до Мінська й відразу ж опинився в центрі громадського й політичного життя. Він став свідком і безпосереднім учасником відродження рідної Білорусі. Відкриття першого білоруського державного університету, створення Інституту білоруської культури, що згодом був реорганізований в Академію наук БРСР — це здійснення споконвічних мрій білоруського народу про свою освіту й науку. В університеті протягом 1921—1930 рр. Якуб Колас працював на викладацькій роботі, а в Академії наук був дійсним її членом і незмінним віце-президентом від часу її заснування й до кінця свого життя. Поряд з науково-педагогічною працею Якуб Колас писав художні твори, писав багато і з насолодою. В умовах соціалістичного ладу талант письменника розквітнув на повну силу. Він виявився в усіх жанрах: ліриці, епосі, драмі. У роки довоєнних п'ятирічок вийшли поетичні збірки Якуба Коласа «Відгук» (1922 р.), «Наші дні» (1937 р.), збірки оповідань «Казки життя» (1921 р.), «Перші кроки» (1925 р.), «У тихій воді» (1925 р.), «Крок за кроком» (1925 р.), «На рубежі» (1925 р.), «У старих дубах» (1941 р.), повісті «У поліській глушині» (1923 р.), «У глибині Полісся» (1927 р.), «Відщепенець» (1931 р.), «Трясовина» (1933 р.), поет закінчив поеми «Нова земля» і «Симон-музика». Його літературними побратимами в цей час були письменники старшого покоління: Янка Купала, Максим Горєцький, Змитрок Бядуля, Олесь Гурло, Янко Журба і молода зміна, з якої згодом вирости відомі майстри білоруської радянської літератури: Володимир Дубовка, Кіндрат Крапива, Кузьма Чорний, Михась Зарецький, Михась Линьков, Петрусь Бровка, Петро Глебка, Аркадій Кулешов та ін. Провідне місце в білоруській радянській літературі, як найстарішим і загально визнаним поетам, належало Янкові Купалі та Якубові Коласу.

В умовах нової радянської дійсності нові завдання постали

й перед поезією. За Радянської влади поет — активний учасник соціалістичного будівництва. Своїми творами він повинен прославляти радість творчої колективної праці, оспівувати людину-борця за справу комунізму. Про себе Якуб Колас у цей час писав:

Я підношу голос радісний і гордий
За народ свій, край,
Я сприймаю серцем гомінкі акорди,—
Творчий дух, злітай!

(«Осінь», 1935 р.)

Тема народу й Вітчизни проходить через усю творчість поета. Якуб Колас розумів велику суть соціальних перетворень у тому, що народ став господарем «фабрик, заводів і вільних полів», почав будувати новий світ, що жінки одержали однакове з чоловіками право вчитися, працювати, брати участь у громадському житті. Селяни-колгоспники в творах Якуба Коласа — це люди нового складу. Вони усвідомлюють свою відповідальність перед історією за долю всього людства («Дід-колгоспник»). Вільна праця для коласівських героїв стала джерелом натхнення, справою честі й доблесті («Розкутий Прометей»).

Якуб Колас — полум'яний співець дружби народів нашої країни. У цій дружбі він вбачає основу досягнутих перемог і запоруку неупинного руху до комунізму. Поет жваво відгукується на всі громадсько-політичні й культурні події в масштабах цілої країни й кожного народу. Зокрема, до 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка Якуб Колас переклав майже половину поезій Великого Кобзаря, які ще з дитинства були для нього зразком майстерності й поетичної мужності. Звертаючись до найбільшого нашого поета, він писав:

У твоїх очах,
Глибочезних, як море, криницях,
Я читаю шлях
І орлиний змах
У простори, де сяють зірніці.

(«Боянові-Кобзареві», 1939 р.)

У ювілейні шевченківські дні 1939 року білоруський народ одержав «Кобзар» рідною мовою за редакцією Янки Купали і Якуба Коласа.

Особливе місце в творчості Якуба Коласа належить поемі

«Нова земля». Її справедливо називають перлиною білоруської поезії. Задум поеми виник ще 1910 року, коли поет перебував у в'язниці. Наступного року було написано декілька розділів цього твору, але завершити його вдалося аж 1923 року.

У «Новій землі» зібрані враження Коласового дитинства, описані рідні місця, близькі й дорогі йому люди. Лісник Михась і його дружина — це батько й мати поета, дядько Антось — батьків брат, дядько Антін, маленький Кастусь — сам поет. Події, описані в поемі, відбуваються в одному з найглухіших і наймальовничіших куточків Вілорусі, опоетизованому в першому розділі «Лісникова посада». Працелюбний, чесний, прямий, з почуттям особистої гідності, білоруський селянин Михась змушений служити лісником у пана Радзівілла. Лісникування не до душі Михасеві: він любить землю і мріє про власний її клаптик, бо вірить, що «своя земелька» принесе йому незалежність і частя. Не шкодуючи сил, трудиться Михась, збирає гроші. Коли, нарешті, трапився недорогий клапоть землі, Михасів брат Антось поїхав до Вільна, щоб одержати дозвіл на його купівлю й позичити грошей у земельному банку. Ця подорож яскраво описана в розділі «Дядько у Вільні». Талановита людина, природний художник, майстер на всі руки, веселий і дотепний дядько Антось уперше зіткнувся у Вільні з царською бюрократією, з її зневажливим, нелюдським ставленням до білоруського селянина. Він всюди виявляє спостережливість і тверезий розум. Під час подорожі до Вільна Антось остаточно переконався: бідність селянства спричинюється тим, що неозорі простори землі належать поміщикам і цареві. Як скинути з себе ярмо залежності від панів, добитися кращої долі? Це питання не раз постає в свідомості Антося й Михася, але правильної відповіді вони ще не знаходять. Вони ще не розуміють, що вільну працю й справжню незалежність можна здобути, знищивши несправедливий лад. Михась умирає, так і не дочекавшись здійснення своєї мрії про вільну селянську працю. Поступово, на основі всього життєвого досвіду він перед смертю переконається, що не можна визволитися від влади пана за допомогою купленого шматочка землі, і, вмираючи, дає наказ братові Антосеві й своїм синам боротися за землю іншим способом — перебудувати на новий лад життя.

Поема «Нова земля» захоплює правдивим зображенням життя білоруського селянина в дореволюційний час. Перед читачем яскраво постають малюнки селянського побуту, система виховання дітей, народні звичаї, своєрідне народне розуміння й пояснення явищ природи. Сама природа в поемі зачаровує своєю мальовничістю. З великою майстерністю поет змальовує білоруську

весну, літо, осінь і зиму, підкреслює специфічні особливості в природі й національні традиції в поведінці, побуті та в заняттях білорусів у різні пори року. Все це свідчить про глибоку народність поеми й ставить її в один ряд з найкращими творами світової літератури.

Майже одночасно з «Новою землею» Якуб Колас задумав і написав інший видатний твір — поему «Симон-музика», над якою працював з перервами протягом п'ятнадцяти років (1911—1925 рр.). У центрі уваги поета — доля талановитого сільського хлопчика, що став народним співцем-самоуком, його важкий, тернистий шлях в умовах класового суспільства. Закоханий у музику, допитливий, не схожий на інших, Симонко не знаходить розуміння й підтримки не тільки серед однолітків та односельчан, але й серед рідних. Батько й мати б'ють його диваком і ледарем, докоряють шматком хліба. Хлопчик змушений покинути рідну оселю й стати на шлях бездомного бурлаки. Люди, що трапляються йому на життєвому шляху, намагаються використати його талант у своїх егоїстичних інтересах. Та Симон мужньо пройшов через усі випробування, усвідомив свою силу й став активним борцем за кращу долю, вільне життя й щастя.

Змальовуючи образ Симона, Якуб Колас виявив глибоке розуміння дитячої психології, дитячого сприймання навколишнього світу. Як мудрий учитель, що добре розумів своїх учнів, він виступає і в ряді оповідань, присвячених дітям. Одні з них — це розповідь про безрадісне дитинство в дореволюційному селі, про дитячі інтереси, розваги й забави, кумедні й трагічні життєві пригоди («Сирота Юрко», «У старих дубах»), про живу й неживу природу («Полісся», «Молодий дубок», «Яку користь приносять нам пташки», «Відліт пташок»). Інші, написані за радянського часу, відбивають події громадянської війни («Сергій Карага»), розповідають про сучасне життя наших піонерів та школярів — юних патріотів своєї Батьківщини, що в будь-який момент готові на героїчний подвиг. Це вони, піонери-п'ятикласники Макарко Новак і Ляоня Атрушкевич, допомогли прикордонникам затримати небезпечного ворога-шпигуна, якого заслали до нас німецькі фашисти перед початком Великої Вітчизняної війни («Біля застави»). Коли ж почалася війна, багато юних патріотів вступили у двобій з фашистськими загарбниками нарівні з дорослими («Зустріч з ворогом»). Деякі з них стали Героями Радянського Союзу.

Під час Великої Вітчизняної війни Якуб Колас перебував у Ташкенті. У грізні й тяжкі для нашої країни дні полум'яне слово поета кликало народ на боротьбу з віроломним ворогом,

зміцнювало моральні сили радянських людей і їх віру в перемогу. За роки війни Якуб Колас опублікував дві збірки віршів: «Відомстимо» (1942 р.) і «Голос землі» (1943 р.), поеми «Суд у лісі», «Відплата», декілька оповідань і багато публіцистичних статей.

Вірші й статті Якуба Коласа друкувалися в «Правде», «Известиях», у фронтових і партизанських газетах. Поет часто виступав по радіо, на зборах і мітингах, викриваючи антилюдську суть гітлерівського фашизму. Крізь чорну ніч фашистської окупації до білоруського народу долітав мужній голос поета-патріота: «Велика наша радянська земля, незмірні її сили. Так будемо ж усі до одного збирати й організовувати ці сили, щоб у вирішальній битві навіки поховати підступного хижака... Ми не самотні. Дружба наших багатонаціональних героїчних народів, готових на високі подвиги й жертви, міцна й непорушна».

Поет ні на мить не сумнівався в остаточній перемозі над чорними силами фашизму, у звільненні рідної землі:

Я чую клич святого краю
І лину піснею туди,
До тебе, син твій, я гукаю:
В ярмі недовго будеш ти!
Твій ліс кругом у шумі гнівнім.
Я бачу звільнення твоє,
Що скоро встанеш сонцем дивним,—
У тебе велетні ще є!

(«Голос землі», 1941 р.)

Коли надійшов довгожданий час визволення і наші славні бійці погнали фашистський набрід далі на захід, Якуб Колас у статті «Привіт тобі, рідний Мінськ!» писав: «Здивований світ схиляється перед героїзмом полків Червоної Армії, бо не було в історії війн такого нестримного, як лавина, навального, як грім, переможного руху вперед воюючих військ. Він схильний назвати цей рух дивом. Але це не диво,— це йде молода, квітуча сила радянських народів».

У післявоєнні роки творчість Якуба Коласа піднялася на новий щабель. Вийшла в світ його поетична збірка «Мій дім» (1946 р.). Великими подіями в культурному житті цілої країни була поява його поеми «Рибалчина хата» (1940—1947 рр.) і завершення трилогії «На розстанях» (1954 р.).

Поема «Рибалчина хата» — це твір про життя й боротьбу трудящих Західної Білорусі за своє політичне й національне

визволення, за возз'єднання з Радянською Білорусією й сам урочисто-історичний момент возз'єднання білоруського народу в єдиній Білоруській Радянській Соціалістичній Республіці. Основна увага поета звернута на зображення непереможної сили народу в боротьбі за справедливу справу.

Над автобіографічною трилогією «На розстанях» Якуб Колас працював понад тридцять років. У ній з великою мистецькою силою відображено революційні події 1905—1907 років, показано могутній громадський рух широких народних мас, розкрито процес формування людини нового типу — сільського інтелігента-революціонера з простого народу, подано неперевершені описи рідної природи й картини народного побуту.

Головний герой трилогії Андрій Лобанович — молодий сільський учитель, що закінчив учительську семінарію й одержав призначення в поліську глушину. Він любить свій рідний край і хоче бути корисним своєму народові. Лобанович з огидою відкидає спосіб життя сільських інтелігентів-обивателів, інтереси й прагнення яких обмежувалися вузьким колом нікчемних справ, картярською грою, пияцтвом і плітками. Сповнений юнацьких мрій, молодий учитель щиро віддається громадській роботі: проводить бесіди з селянами, читає їм освітницькі лекції та революційні прокламації. Всім своїм серцем Лобанович на боці революції, але не відразу знаходить правильний революційний шлях. Він переїжджає з однієї школи до іншої, під час шкільних канікул живе в рідних місцях, бере участь у нелегальному вчительському з'їзді, а потім, звільнений за це з роботи, їде до Вільна й працює в редакції білоруської газети «Наша ніва». За участь в учительському з'їзді потрапляє до в'язниці, де в нього зав'язується дружба з робітником-революціонером, «переконаним більшовиком» Олександром Голубовичем. Ця дружба й допомагає Лобановичу визначити своє місце в революції. Трилогія закінчується виходом Лобановича на волю. І читач уже не сумнівається, якими шляхами піде його улюблений герой. Основою життєвих пригод молодого Лобановича послужили найголовніші події дореволюційного життя самого Якуба Коласа. Тому цілком природно, що наше уявлення про дальшу долю цього молодого вчителя пов'язується з біографією письменника, з його відданістю своєму народові й служінням йому аж до самопожертви.

Про Якуба Коласа як про громадянина, людину-патріота можна писати цілі книжки. Загальновідома його діяльність як депутата Верховної Ради СРСР і БРСР, члена ЦК Комуністичної партії Білорусії, члена Радянського і Всеслов'янського комітетів захисту миру. Працюючи віце-президентом Академії наук БРСР,

Якуб Колас приділяв велику увагу розвитку білоруської науки, особливо мовознавства, був наставником літературної молоді. Піклуванням про розквіт рідної мови відзначаються його численні науково-критичні статті, редактовані ним словники, різноманітні публічні лекції та виступи.

Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили заслуги Якуба Коласа перед народом і Вітчизною. 1926 року йому було присвоєно почесне звання народного поета Білорусі, а 1944 року — заслуженого діяча науки БРСР. За велику громадсько-політичну і літературну діяльність Якуба Коласа нагороджено п'ятьма орденами Леніна, орденом Червоного Прапора і орденом Трудового Червоного Прапора. Вірші, написані Коласом у роки Великої Вітчизняної війни, були відзначені Державною премією СРСР першого ступеня, а поема «Рибалчина хата» — Державною премією другого ступеня.

Вірний син свого народу, Якуб Колас ніколи не поривав з ним найтісніших зв'язків. Хоч поет прожив у місті більшу частину свого життя, він за своїми звичками й схильностями залишився селянином. Глибоке селянське коріння мала й коласівська любов до землі, до природи. Особливо любив він білоруські ліси. Ліс його вабив, кликав, зачаровував. У час подорожей до близьких і далеких міст і сіл на зустрічі з людьми, у час літнього відпочинку поет не пропускав нагоди побути на самоті з природою, походити звивистими лісовими стежками, «послухати дерев глоси», назбирати грибів.

Якуб Колас дуже любив заквітчувати землю. Уже після війни він висадив біля свого будинку поруч з Академією наук фруктовий сад та інші дерева: дуби, горобини, берези, а також багато квітів. Тут же, під вікнами, на грядці завбільшки в клумбу він щороку сіяв жито. Зібравши з неї зерно, прикидав, який буде врожай цього року взагалі. Це — безмежна любов до рослини й велика пошана до праці хлібороба. Його людяність, чуйність і простота, що поєднувалися з принциповістю та вимогливістю, полонили всіх, хто з ним зустрічався. «Наш дядько Якуб», — тепло, з повагою казали про нього білоруські письменники. А він був радий, коли вдавалося зробити людям добро: допомогти молодому поетові, що шукає свій шлях у літературі, або простому колгоспникові, в сім'ї якого сталося нещастя. З ним легко й приємно було розмовляти. Неквапливий, рівний, трохи глухуватий голос... Про що б не говорив Якуб Колас, у його словах завжди світилася ясна, глибока народна мудрість. «Кожна зустріч з Якубом Коласом, — відзначав Максим Рильський, — залишала таке враження, яке залишає в пам'яті запах чистої

лісової квітки, знайденої ранньої весни на галявині, де пестливо зеленіє трава. Враження чистоти й свіжості». Даючи людям поради, він часто й сам радився з ними, ділився з друзями своїми творчими планами. До останніх своїх днів він працював над поемою «На шляхах волі». Але цей твір так і лишився незакінчений: раптова смерть 13 серпня 1956 року обірвала велике, світле, бурхливе життя поета. На цьому числі застиг перекидний календар на його робочому столі. Застигло життя в цьому затишному, гостинному будиночку...

А час іде невпинно вперед, і кожен день несе з собою нові радощі й турботи, міняє обличчя землі. Невпізнанно змінилася й білоруська столиця, розрослася велетенськими фабриками й заводами, новими житловими масивами. Навколо головного корпусу Академії наук БРСР нині виросло ціле академістечко. Поряд із садибою Якуба Коласа звівся в небо чудовий семиповерховий будинок фундаментальної бібліотеки його імені Академії наук БРСР. І тільки в самій його садибі, де тепер літературно-меморіальний музей, не сталося ніяких змін. Ті ж дерева, тільки значно виростили, знайомий ослінчик під крилатим в'язом, де любив відпочивати «дядько Якуб». У робочому кабінеті — книжки, листи, недописаний рукопис. Здається, ось-ось увійде господар, і тишу сколихне його неквапливий, трохи глухуватий голос. Та господар не повертається. Він пішов у вічну подорож. Його знають і люблять у кожному білоруському місті й селі, в кожній родині. З усіх куточків Білорусі люди йдуть до нього, до його двору на пораду й щиру розмову. Їхні думки виливаються на папері в цілі книги народної шани й гордості за свого великого сина. Число тих книг зростає, бо летять роки. І щовесни оживає тут природа. Щоліта гримлять грози, напоюють землю життєдайні дощі. І щоліта на грядці під вікнами колоситься жито...

ГРИГОРІЙ ПІВТОРАК

1904—1917

Не просить пісень у мене,
Світлих, наче той кришталь,
Бо як пісню заспіваю,
Вашу душу пройме жаль.

Я сміявся б, жартував би,
Вас розважив хоч на мить,—
На життя ж як тільки глянеш.
Серце з болю зацемить.

Нещаслива наша доля:
Не жаліла нас вона.
Ой, нема квіток у полі,—
Не прийшла до нас весна.

1904

НАШ РІДНИЙ КРАЙ

Край наш бідний, край наш рідний...
Ліс, болото і піски...
Де-не-де лужок привітний...
Хвоя, мох, чагарники.

А тумани, як пилинки,
Застилають ліс і гай.
Ой нещасна ти сторінка!
Позабутий богом край!

Наше поле мало родить,
У біді багато літ,
Наш народ у бруді ходить,
А працює — ллється піт.

Села журяться в зневірі,
Глянеш — серце заболить.
Злидні, пустака на подвір'ї,
Біля хат сміття лежить.

Хрест похилий при дорозі,
Купки тополін сухих...
Нудно, сумно — мов в острозі
Чи на поминках яких.

А як пісня залунає —
Скільки туги в пісні тій!
Від нудьги з свого краю
Навмання б утік мерщій.

Край наш рідний, бідне поле!
Ти — мов сирота сумна,
Ббогий ти, мов наша доля,
Наша темрява-мана.

1906

БІЛОРУСАМ

Встаньте, хлопці любі, встаньте!
Встань ти, рідна стороно!
Вже весна життя, погляньте,
Загляда до нас в вікно.

Чи ж ми, хлопці, рук не маєм?
Жити з нас хто розхотів?
Чи над нашим рідний краєм
Промінь волі не яснів?

Разом до роботи станем,
Виростем, як та стіна,
До життя з дрімоти встане
З нами наша сторона.

1906

БОРОГАМ

Багачі і панство,
Наші «доброчинці»,
Ми на суд вас кличем,
Кати ви, злочинці!

Ми на грізних межах
В хвилю переходу
Сміло вас питаєм
Іменем народу:

«Чиїми руками
Ви добро збирали?
На чиї ви сльози
Статки купували?

І за що, скажіть нам,
Нас киями били,
Сікли-катували,
Голодом морили?

Ласкою ж чиєю
І з чиєї праці
Ставили ви замки,
Золоті палаці?

Все від нас забрали,
А що нам дали ви?
В кого помарніли,
Почорніли ниви?

В кого йдуть наділи
Смугами-нитками,
Поросли не житом —
Більше бур'янами!

Кому одвели ви
Пустища, каміння?
Хто з свого засіву
Не збере й насіння?

В кого клуня й хата
Сиротами гнуться?
Чії гіркі сльози
Літо й зиму ллються?

І чия худоба
Загибає в полі,
Як її господар
Гине у неволі?

Чия пісня-скарга
У гіркім докорі
Кличе сонце й місяць
І далекі зорі?»

Багачі і панство,
Хай і рід ваш згине!
Геть, кати, з дороги!
Бійтеся свитини!

Вже давно мотузки
Вас, пани, чекають,
І по вас осики
Сльози проливають.

1906

МІСЯЦЬ

Тихий місяць в самотині
Плине пізньою порою.
Таємничий, з далечіні,
Що ти бачиш під собою?

Бачиш сльози ти людські,
Як з очей рососою ллються,
Як бентежні думи-мрії
В серці зойком оддаються,

Як без хліба і без долі
Працьовитий люд наш гнеться...
Кинь ти скаргу нашу в небо —
Хай і небо сколихнеться!

1907

ЛЮДСЬКІ СЛЪЗИ

Сльози людські, сльози людські!
Вами обмита мужича земля,
Ви полоскали убогі ниви,
Ви поливали засохлі поля!

Падали градом на кожну стежину,
З пилом мішалися, з дрібним піском,
Потай лилися, відкрито лилися,
Ніби той дощ, все зросили кругом,

Сонце сушило, вітри обвівали,
Бачили зорі вас, бачила тьма...
Діти негоди, о сльози людські!
Ліку нема вам і міри нема.

1907

КИНЬТЕ СМУТОК!

Що ви, хлопці, посмутніли,
Побратими мої рідні?
Чи близький хтось у могилі,
Чи замучили вас злидні?

Плюньте, хлопці! Заспіваймо
Так, щоб вікна забряжчали!
На всі груди загукаймо,
Щоб думки всі повтікали.

Чи ж ми будем вічно в муці
Опускать могутні руки?
Більше сльози хай не ллються,
Хай лунають пісні звуки.

За роботу, живо, живо,
Щоб нас доля шанувала,
Щоб не сохла наша нива,
Щоб нужда нас більш не гнала!

1907

НЕ ЖУРИСЬ!

Не журись, що сонце низько,
Що надходить сум, нудьга.
Не журись, що осінь близько
І на землю тінь ляга.

Не журись, що землю бідну
Сніг сховає від очей,
Не загине край твій рідний
В чорній темені ночей.

Буде час, і сніг розтане,
Прийде знов до нас весна.
Тихо з неба сонце гляне,
Буде знов пора ясна.

Не журись, що нас спіткали
Вічні злидні у житті,
Що нас доля вічно гнала,
Що живем у темноті.

Не журись, що звисли хмари,
Заступили сонцю шлях,
Не журись, що скрізь пожари
Крають небо по ночах.

Димом піде все погане,
Все, що душить нас і гне.
Брате, вір, — життя настане
В нашім краї осяйне.

1907

НАША ВІЗЬМЕ

Ми ходим, спотикаємось,
Мов п'яні, невидющі,
Ми з голодом зріднилися,
Обірвані, худющі.

Осміяні, обляяні,
Грязею ми замазані,
Багатими ми скривджені,
Неволею ми зв'язані.

В болото ми відтиснуті,
У щілинах ми здушені,
І очі нам зав'язані,
І вуха нам заглушені.

Одне ми добре знаємо:
Хай зараз спотикаємось,
А все ж хоч і не скоро ми,
А правди допитаємось.

1908

НАША ДОЛЯ

Наша доля нас не знає,
А життя в нас — ніч і тьма.
Влітку спека нас проймає,
Тисне холодом зима.

Не квітує наша нива,
Луг не тішить нам очей,
Гне нас праця нещаслива,
На той світ жене дітей.

Гей життя в нас невеселе...
Ніч і тьма на нас лягли.
Наші хати, наші села
Сивим мохом поросли.

Наші сльози незчисленні,
Поту ллється з нас потік...
Люд забитий, люд хрещений,
Люд знедолений навк...

1907

ВІТЕР

Ой ти, вітре неспокійний!
Вієш, невгаваєш,
Одну пісню нам співаєш,
Одну байку маєш.

То заплачеш сиротою
В лузі край дороги,
То застогнеш, як на ниві
Селянин убогий,

То засвищеш по закутках,
Жалем розіллешся,
То сердито в двері грюкнеш,
Злісно засмієшся...

Ой ти, вітре неспокійний,
Ти мій брат по долі!
Розсипаєм сміх і сльози
Ми у чистім полі.

1908

ПІСНЯР

Кажуть люди: «Чом твій, друже,
Спів сумний, мов стогін горя?
Чом бринять в нім журно дуже
Сльози вітру на просторі?!

Ти склади нам пісню волі,
Співом щастя заливайся,
Тихим співом ниви в полі
В струнах серця озивайся.

Щоб весна нас зустрічала,
Гріла душу теплотою,
Щоб нам серце зігрівала
Тихим щастям, добротою».

Ой ви, люди! Нема ж волі:
Думку скуто ланцюгами.
Порожньо у вашім полі.
Злісний вихор дме над нами!

Чи ж я серцем не страждаю?
Чи ж мій смуток легко дався?
Як умію — так співаю,
Спів про радість не удався.

1908

СХІД СОНЦЯ

Вже на сході небо грає
Переливним блиском,
Сипле золото над гаєм,
Сипле над узліском.

Як здригнеться, як проллється
Заграва на сході,—
Зразу ж небо усміхнеться
Людям і природі.

Сміх гучний, щасливий, рідний
Чути на просторі.
Час світання — час погідний...
Меркнуть, гаснуть зорі.

Ширше й ширше зоряниця
Простирає крила,
Мов джерелами, іскриться,
Б'є із небосхилу.

Сніп проміння, пишно знятий,
Сипле блиск, як з рогу;
Це готує небо шати
Сонцю на дорогу.

Над полями морок слався,
По низах розлився,
Ліс туманом заснувався,
Луг росою вмився.

Із вогню по волоконцю
Тчеться шовк червоний,—
Це хмарки готують сонцю
Золоті корони.

Як приємно пахне збіжжя!
Як навкруг чарівно!

І яке навкруг затишшя —
Хороше і дивно!

Ген зібрало небо фарби —
Сонячні, райливі...
Де, скажіть, такі є скарби —
Гожі, чарівливі?!

1908

РІДНІ ОБРАЗИ

Любії образи рідного краю,
Смуток і радість моя!
Чом моє серце до вас пориває.
Чим так прикований я,

Рідні узгір'я, до вас, у неволі,
Ріки, могили, ліси,
Сповнені смутку, тяжкої недолі,
Повні сумної краси.

Тільки я ляжу і очі закрию,
Зразу побачу я вас.
Тихо приходите ви, як живії,
Сяючи в барвах окрас.

Чую я гомони стиглої ниви,
Тиху скорботу полів,
Лісу високого шуми щасливі —
Пісню могутніх дубів...

Любії образи, образи тужнії,
Рідні оселі і люд!
Співи протяжнії, співи недужнії...
Бачу і чую вас тут.

1908

Ж Н И В О

(Сільським жінкам)

Збіжжя ріденьке, трави половина,
Колос не гнеться зерном до землі.
Десь нещаслива була та година,
Зерно як сіяв сівач по ріллі.

Вийшли на поле ось жниці з серпами,
Тихо бредуть у старих личаках;
Нива пустими шумить колосками,
Нива, мов горе, стоїть ув очах.

Тяжко зітхнувши, поставили жбани,
Ноші поклали на межі руді.
Очі старих налилися туманом,
Мовчки за працю взялись молоді.

Спека у полі. Жарінь докучає,
Праця марудна без краю тяжка.
Спину і плечі їм біль затискає,
Аж кам'яніє розбухла рука.

Жито сплелося, січеться колосся,
Зерно миршаве тече без пуття,
Скільки робити над ним довелося...
Жнице, тяжка твоя праця й життя!

Тихо у полі у південь гарячий.
Тіні усі розтопила жара,
Тільки з колиски плач лине дитячий,
Тільки над вухом дзвенить мошкара...

1908

Люблю я привілля
Широких ланів
І море зелене
Рясних колосків,

І смуги вузенькі
Селянських полів —
Люблю тебе, поле,
Люблю я твій спів!

І груші старезні,
Що в житі шумлять,
Зелені безмежжя,
І далечі гладь.

Люблю я дороги,
Що в'ються між гір,
Внизу під горою
Струмка перебір.

Люблю я горбочки,
І насип-курган,
І синьої далі
Прозорий туман...

Люблю споглядати
Поля навесні,
Як легіт жартливо
Пливе в ярині.

Колишеться жито,
Рядами біжить,
А хвиля повітря
Дрижить і дрижить...

Люблю я привілля
Широких ланів
І море зелене
Важких колосків.

1908

ХМАРИНКИ

Світлі хмаринки — дітки просторів —
Тихо пливуть небом в даль.
Знані хіба їм сльози та горе,
Крають їх смуток і жаль?!

Тихо в гурті йдуть-пливуть небожатка,
Всюди їх кличуть стежки.
Крізь ті хмаринки, немовби дівчатка,
Зорі шлють погляд палкий.

Золотом сонце їх обливає,
Місяць їм — срібло в дари,
Пісню погрозливу грім їм співає,
Вітер мчить помахом крил.

Світлі хмаринки, рунь золотава,
Думних небес череда!
Знані хіба вам недоля іржава,
Люду тривоги, біда?!

Степ неозорий, шир неосяжна,
Вільне князівство вітрів,—
Ваші стежки там, ваша вітчизна,
Дітки блакитних степів!

Станьте ж, хмаринки, над рубежами
Смуг наших, рідних полів,
В серце людське ви закиньте з дощами
Думи їх вірних синів.

1908

Сохну марно я в острозі,
 Марно трачу сили.
 Рветься дух мій на свободу
 З оції могили.

Шкода латаної хати
 З стріхою старою,
 Що над Німаном схилилась
 В горі, сиротою.

Шкода трав'яної ниви,
 Що шумить в околі,
 Того дуба над рікою,
 Що стоїть в роздоллі.

Шкода тих гаїв тінистих
 І лугов просторих,
 Де під вітром ходять хвилі
 В трав'яному морі.

Шкода світлого струмочка
 В берегах піщаних,
 Що сріблом біжить і грає
 Між узгір незнаних.

Шкода селищ запустілих,
 Де ратай горює,
 Де узимку вітер висі,
 Віхолу шнурує...

Це моєї Білорусі
 Образи скорботні...
 Краю рідний! Милі люди,
 Темні та голодні!

Та не вік тут горювати,
 Ще діждуся волі
 І почую в ріднім краї
 Пісню щастя-долі.

1909

Д О Р О Г А

Де в житі волошка
Цвіте на обніжку —
Біжить поміж нивок
Нерівна доріжка.

Признайся, дорого,
Хто їздив тобою?
Куди це ти в'єшся
За синь-далиною?

По жовтій землиці,
Багатій пісками,
Давно пролягла ти
Двома поясками.

Признайся, дорого,
Чому не пряма ти,
Мов доля бідацька,
Вузька і горбата?

Біжиш ти, далека,
Повз гори, кургани...
А хто укопав тут
Хрести дерев'яні?

Знать, горе-недоля
Тут слід залишає...
Питаю в дороги...
Одвіту ж немає.

І люди убогі
Тут їздять і ходять,
А щастя і долі
Ніяк не знаходять.

1909

ВІДЛІТ ЖУРАВЛІВ

Білі волоконця
Понад долом мають,
Стихнув лісу шелест,
Птахи не співають.

Волоконця в'ються,
Тчеться павутина —
Скоро, скоро осінь,
Журлива година!

Сховається небо
У хмари сумнії,
І серце огорнуть
Жалісливі мрії.

Завмирає літо,
Мовкнуть далі милі,
Річка сиротіє,
Холодіють хвили.

Думи затаїли
І бори, і гори.
Шш! що то за звуки
Чути на просторі?

Жалісно і гожо
В небі ллються гуки,
Слухають ліси їх,
Болота і луки.

У безмежнім небі
Рівненьким шнурочком
Журавлі у вирій
Линуть над лісочком.

Меншає шнурочок,
У блакиті грає,

То ледь-ледь чорніє,
То умить зникає...

І стоїш ти довго,
Сумно поглядаєш,
Немов загубив що,
Що ж? І сам не знаєш.

Так у час розлуки
З тим, хто серцю любий,
Відчуваєш з болем
Смуток втрати-згуби.

І дивився тужно
На доріжку тую,
Що несе у далеч
Душу дорогую.

1909

Непривітно через вікна
 Нічка позирає.
 Тихо в хаті. Вся сімейка
 Спить, відпочиває.

Натрудивши дуже руки,
 Натомивши плечі,
 Тільки мати з веретенцем
 Тулиться до печі

Та пряде, пряде все кужіль,
 Веретенце скаче,
 По стіні від нього тіні
 Бігають неначе.

* * *

Скіпка блимає у хаті,
 Злотом іскри скачуть.
 За віконцем вітер ходить,
 Глухо верби плачуть.

Мерзнуть верби на морозі,
 Шепчучи щось стрісі.
 Снігом вітер сипле в двері,
 Ходить шум по лісі...

І під шум оцей тривожний
 Думає старенька,
 А думкам вслід неспокійно
 Вітер пісню бренька.

І все жінці безталанній
 Встало перед очі:
 Світанкові дні дитячі
 І літа дівочі,

Радощі життя та лихо,
Сварки, стусанина,—
Все, на що життя багате
У тяжку годину.

Пригадала усе бідна,—
Гірко, тяжко стало,
Журно голову схилила,
Прясти перестала.

* * *

Чоловік у думі зринув —
Рано смерть скосила!
Діточок малих залишив —
Без пори могила!

Жив він бідно. Сподівався
Мати свій куточок,
Хату збудувати, нивки
Докупить шматочок,

Бо гірким став хліб у наймах,
Не життя — неволя...
Та пішов він у могилу,
Не всміхнулась доля!

* * *

Гасне скіпка миготлива,
Потемніло в хаті,
Ось півні вже проспівали,
Та не спить ще мати.

Тягне нитку. Веретенце,
З рук упавши, грюкне,
І несміло, наче старець,
В двері вітер стукне.

Підганяють думи думу,
Не дають спокою,
Все над жінкою літають
Тужно чередою.

* * *

І зітхнула тяжко мати,
 Про синка гадає,
Що, бідненький, у в'язниці
 Кару відбуває.

А за що? Ні, не второпа
 Трудівниця вбога
Ні законів отих мудрих,
 Ні порядку того.

Вітер виє знов надворі,
 В комині голосить.
Куди тільки дума журна
 Матір не заносить!

Мерзнуть верби на морозі,
 Глухо ліс щось мовить.
Дума думу викликає,
 Дума думу гонить.

1909

П О К Л И К

Гей, чуєте, хлопці? Не чути одвіту....
Розвіяні вітром по білому світу.

По всіх ви усядах давно розповзлися,
Від дум своїх давніх тепер відреклися.

Забули пісні ви про воленьку-волю,
Звитяги за щастя, за кращую долю.

Одспівана пісня безслідно пропала,
Бо хліба скоринка язик вам зв'язала.

Вас низько пригнула лиха, перша буря, —
У вас, певно, хлопці, ляклива натура.

А ті давні ярма, що ви осміяли,
Ви знову покірно на шиї поклали!

Чи чуєте, хлопці? Одвіту не маю
І вам вічний спокій в тюрмі проспівую.

1909

В'ються думи, крають душу —
Волі хочеться і їм,
Стати піснею жадають,
Дорогим дитям моїм.

Тяжко з ними в самотині,
Серед ночі й тишини,
Тісно думам, тісно бідним,
Хочуть вилитись вони.

В'ються думи сумно роєм,
Хочуть вирватися в світ.
Так летіть же, діти серця,
На папері киньте слід!

1909

Пригадую й себе багатим.
Добром стелилось все навкруг,
І не проходили повз хату
Товариш мій і щирий друг.

І не цуралися дівчата,
Плели вінки з квіток мені,
Я був щасливий і багатий,
Та тільки ж це було... вві сні.

1909

РІДНІ ПІСНІ

Висне скарга вздовж Німану,
Білорусі сина.
Бідна ти яка і темна,
Рідная країно!

Тіснота одвічна в селах,
Стріхи в землю входять.
Ліс, могили невеселу
Завжди пісню родять.

Хрест похилий, знак покути,
Тут і там чорніє.
Далина тут повна смути —
Жаль на душу віє!

Все в тобі, мій рідний краю,
Оповите горем:
І той вітер, що дме з гаю,
Що шумить над бором;

І пісні оті, що в полі
Жниці затагають,
І ті думи, що до болю
Серце вмить проймають.

В мені ж смуток, горе люте
Відгуки знаходить.
Мое серце, жалем скуте,
Сумну пісню родить.

Хай плачем у сині далі
Пісня розіллється,
Щоб усі на світі знали,
Як нам тут живеться.

1909

Я НЕ ЗНАЮ...

Сам, братове, я не знаю,
Чом для мене милий
Плач осінній серед гаю,
Спів нічний несмілий;

Лісу гомін безнадійний,
Шум лози в долині,
Боязливий, неспокійний
Шелест без ушину.

Я не знаю, чим привітний
Вигляд піль блаженський,
Зойк сумний в країні рідній,
Ряд хаток кривеньких.

І серденько, й очі нині
Хвоя привертає,
Що у лузі в самотині
Сохне-помирає;

І журливий дуб високий,
Колись повний сили,
І той хрестик одинокий,
Вартовий могили;

Де вітри так сумно виють
На піску в долині,
Де чийсь-бо кості тліють,
Сохнуть в домовині...

Я не знаю, я не знаю,
Чим я так прикутий
До твоєї, рідний краю,
Самоти-покути!

1909

Я селюк. Аж до могили
 Всі картають селюка.
 Тягнуть кров із нього й жили,
 Підривають його сили,
 В мозолях його рука.

Я селюк, всіма забутий,
 На полові виріс я,
 Мій живіт од гички здутий,
 В личаки я вбогі взутий,
 Одіж латана моя.

Я селюк, я син бідноти,
 Недоїм і недосплю,
 Гне мене тягар роботи,
 День працюю за два злоти,
 Кпини всякі я терплю.

Я селюк, не чую дзвону,
 Та гризе мене черв'як:
 Чи не бреше піп з амвону,
 Бог цареві дав корону?
 Далебі, що то не так!

Я селюк, а гордість маю,
 Гнусь до певної пори.
 Я мовчу, терплю, чекаю,
 Та невдовзі загукаю:
 «Зброю, гей, до рук бери!»

1909

Б Е З Д О Р І Ж Ж Я

Хмуро. Глухо. Тьма панує.
Слід у полі загубився.
Що ж злякався, притаївся?
Чи твоє щось вухо чує?

Тихо. Пусто. Самотньо...
Світ густа пільма закрила.
Світ закрила, путь скривила,
Не змириш, моє ти око!

Небо в хмарах. Обрій млистой.
Роздоріжжя в мряці тоне.
Що ж нам світить крізь тумани?..
Стой, не йди: то блиск нечистий!

Тиша, безлюдь, — ну, страхіття!
Ані гуку, ані крику!
Тільки в лісі свисти дикі
Та у небі хмар лахміття.

Тьма стаїлась нерухомо,
Вітролом та камінь в полі.
От яка ти, примхо долі!
Де ж дорога — невідомо.

Не лякайся, милий брате!
Ніч мине, замовкнуть сови!
Світлий день зустрінем знову!
Будем далі прямувати!

1909

Де співа соловей,
Де вільховий гайок,
І шумить і гримить
Сріблодзвонний струмок.

Як матуся, верба
Вся схилилась над ним.
І відбилися в воді
Кущі чубом своїм.

Обступає його
Купина з осоки,
І віночки йому
Вишлітають квітки.

Часом зірка здаля
Мов дівчатко моргне,
І хмарина не раз
У струмок зазирне.

І спускає трава
Над ним пасма-брижі,
А він, жевжик-пустун,
Весь од сміху дрижить.

То заскочить у гай,
То горбок обмина,
Зразу щось бубонить,
Потім спів почина.

Гарно слухать той спів,
Так він лащить твій слух,
І під співи його
Відпочине твій дух.

1909

В Е С Н А

Ой весно-красна,
Матінко!
Ти прийдеш знов,
Ти вернешся!

Веселий спів
Струмків твоїх
Посріблених
Почується.

Проснеться гай
І з піснею
Зеленим листям
Вкриється.

Наповнить ліс
Пташиний спів,
В лугах трава
Підніметься.

А з півдня
Хмарка-блискавка
Наступить враз,
Нахмуриться,

І перший грім,
Як музика,
Як золото,
Розкотиться.

Земля уся
Розбудиться,
Дощем рясним
Умийється.

В природі все
Народиться,

І молодість
Їй вернеться.

Та тільки ти
Не вернешся,
Моя кохана
Молодість.

Ой весно-красна,
Матінко!
Одна лиш ти
Повернешся!

1910

ВЕЧІРНІ ХМАРИНКИ

Сонечко заходить,
Набігають тіні,
І пливуть хмаринки
В думному сп'янінні.

Білі їх полотна
Сонечком залиті.
Вільні їм дороги
І стежки відкриті.

Золоті хмаринки!
Ви — просторів діти,
Ходите ви вічно
По всім білим світі.

Пропливіть, хмаринки,
І над рідним краєм,
Над селянським полем,
Над зеленим гаєм,

І заплачте дрібно
Слізьми із розпуки
На селянську ниву,
На селянські луки.

Загриміте громом,
Ставши в грізні хмари.
Відверніте з жита
Граду й бурі вдари.

Золоті хмаринки,
Сонця, неба діти!
Ви привіт мій щирий
В села занесіте.

1910

ДУБ

Силачем стоїть
Дуб розложистий,
Видно здалеку
Пишний верх його.

А внизу під ним
Німан котиться,
Сріблом-стрічкою
Грає-піниться.

Біля ніг трава
Дубу клониться,
А навкруг лужок
Розстеляється.

Корні дуба ввійшли
У глибинь землі.
Міцно дуб стоїть,
Не ворухиться.

Як розмашисто
Окриляється
На всі сторони
Гілля дужеє!

Окоренок тугий
Дише силою,
А подивився вверх —
Шапка валиться.

Ти міцний, дубе мій,
Син бурхливих віків!
Скільки бур ти стрічав
На своєму віку!

Налітала гроза
З громовицею,

Та не гнущся ти
Перед бурею!..

Гей, ти, дубе старий,
Охоронець лугів!
Твій нетихнучий шум
Віє співами.

А про що шумиш
І співаєш про що,—
Про це відають
Вітри вільнії.

Із тобою вони
Розмовляють завжди
В літній добрий час,
Восени також.

Я підслухаю
Твій зелений шум,
І з розмов твоїх
Пісня створиться.

1910

К В І Т К А

Квітко, любая моя,
Горстонька весняна!
Гарне в тебе в глушині
Тихе розцвітання.

Ген з тобою з усміхом
Вітерець жартує,
І тебе веселим днем
Сонечко цілує.

А чого ж це на вустах
В тебе посмутніння?
Журно дивишся чого,
Любее створіння?

І не тішить вже тебе
Травня день росистий,
Ані поклики весни,
Ні спів молодистий?

Я хотів би відгадать
Дум твоїх говірку,
Я б хотів розговорить
Квітку, мою зірку.

Чи ти журишся за тим,
Що і ти без волі,
Що краса вся одцвіте
Без пори і долі?

Чи за тим, що вітерець
Розлучив з лугами,
Де б ти розмовлять могла
З бджілками, з джмелями?

Я милуюсь: гарна ти,—
Та враз смутно стане,

Що в острої вся краса,
Вся твоя зів'яне.

Що сама ти одцвітеш
Вік свій сиротою,—
Травень же обдарував
Всю тебе красою.

Квітко, квітонько моя,
Любее створіння.
Ой чого це на вустах
В тебе посмутніння?

1910

СПІВЦЕВІ

Заспівай же ти пісню такую,
Щоб мене запалила вона,
Щоб у ній ти недолю людською
І все вичерпав горе до дна.

Розкажи, як в неволі живеться,
Як нам тяжко від того ярма,
Як душа наша томиться, рветься,
Як життя пропадає дарма.

Те багно, що життям називаєм,
Струсони і до дна зворуши,
Нехай серце у грудях заграє
І задзвонять всі струни душі.

І щоб кожен почув твоє слово,
Навіть той, в кого дух заскоруз,
І щоб грізно ізсунулись брови,
Щоб затрясся обурено вус.

Заспівай же ти пісню такую,
Щоб вогнями жахала вона
І палила недолю людською,
Щоб гриміла, як грім перуна.

1910

СОПІЛКА

У гаю сопілка грає,
Ніби плаче в тишині,
І на серце навіває
Сум і тихий жаль мені...

Лине пісня над землею
І виказує тобі:
«Я — сльоза душі твоєї,
Що дозріла у журбі...

Та й упала одиноко,
Як ти долю проклинав,
Я — той крик, що ти глибоко
В серці власнім поховав.

Я — плач вітру на просторі,
Я — гіркий, покутний спів,
Я — твоє незриме горе,
Я — невиказаний гнів».

Гра сопілка, вимовляє,
Сльози ронячи дрібні,
І поволі завмирає
За горою вдалині.

1910

ЗАХІД СОНЦЯ

День згасав, уже зникали
Найніжніші блиски,
У смерканні потопали
Гай і переліски.

Над гладінню сніговою,
В маєві пожару,
Золотистою габою
Засіяла хмара.

І заграли, полетіли
Промені від сонця.
Ледь примітно в них тремтіли
Хмарок волоконця.

Блиск по небу розливався,
Як вогненні хвилі.
Я стояв і милувався —
Ой гулянки милі!

І навколо скрізь на полі
Сніжна даль біліла.
Я дививсь — душа ж на волі
Плакала і мліла.

І здіймався дим клубками,
Золочені гони.
Разом з косами й грабками
Промінь зник червоний.

Думав я, що край віконця
Ти, як я, стояла.
На останній погляд сонця
Смутно позирала.

1911

Т Р И Б А Ж А Н Н Я

Нам землі і хліба треба,
Тяжко торбу нам носить,
Не дає його нам небо,
В нас вже слів нема просить.

Хочем сонця ми і світла,
Тяжко нам ходить сліпим,
Тяжко жити без привіту,
Ніби проклятим яким.

Хочем ми життя і волі,
Тяжко нам носить ярмо, —
Не спаде воно ніколи,
Не спаде воно само.

1911

ЖНИВАРСЬКІ ПІСНІ

Нестерпно палить сонце гони,
Від спеки аж пашать поля
І житній колос зерно ронить,
Стебло додолу нахиля.

Хоч би хмарина де на небі,
Хоч би набігла тінь жива.
Довчасно в затверділій глибі
І льон, і гречка дозріва.

У полі душно, в полі млосно,
А жовті постаті хлібів
Ледь-ледь шепочуть безголосно,
Женців чекають, ждуть серпів.

Та ось женці з'явилися в полі.
Серпи дугасті принесли.
І понеслися на роздоллі
Женців високі голоси.

І соковиті, і співучі,—
Ім молодіти, не тужить.
Чому ж той спів у них тягучий
І жалем-тугою бринить?

Полинув він і за собою
Далекий обрій розбудив,
У небі зарідавав сльозою,
Завмер на межах серед нив.

О, скільки смутку в пісні жнивній,
І хто цей смуток породив?
Чи, може, доля нещаслива,
Чи ти, журбо бідняцьких нив?

Чи ви, поля, ґрунти неплідні,
В печальній пісні ожили,
Щоб ми про отчі землі рідні
Забуть довіку не змогли?

1912

БУДЬ ТВЕРДИЙ

Ти не гнись ніколи, брате,
К'волою травою:
Свою долю слід кувати
Власною рукою!

Бо хоч кажуть: від поклону
Здоров'ю не шкодить,—
Не зважай: з ярма-полсну
Слово це походить.

Не проси, не сподівайся
Ти на допомогу:
Сам з негодами змагайся,
Сам пробий дорогу!

Хоч тобі й допоможуть люди
І вкажуть дорогу,
А схибнеш, то знову будеш
Оббивать пороги.

І до сильних цього світу
Лащитись негоже,
Бо не вийдеш вік з-під гніту,
Втратиш образ божий,

І в людей пошану втратиш —
І тебе зречуться:
Краще вільним битись, брате,
Ніж терпіть та гнуться!

1912

БУДЕ ГРОЗА

Ніч наступає, і хмари встають.
Лози розмову тривожно ведуть,
Трави злякалися, очерети,
В хмарах зник місяця ріг золотий.

На небосхилі зірничі мигтять,
Встала грозою сполохана рать.
Морок все важчає, ллється густіш...
Гримни ж ти, буре, та гримни сильніш!

1912

ЗАПРОШЕННЯ ВЕСНИ

Люба веснонько, приходь до нас,
Прийди!
До життя від сну тяжкого
Розбуди.

Ти лети у гори й доли,
Ти лети,
Підніми нас, поведи нас
До мети.

Ти неси нам радість, силюньку
Неси,
Наші лінощі, недбалість
Розтруси.

Ой прилинь, прилинь на крилах
Наших мрій,
Приголуб, промінням теплим
Обігрій.

Гірку долю нашу, доленьку
Побач,
Над житами теплим дощиком
Заплач.

Прокотися громом-грюком
Угорі,
Йди до нас, — тебе чекають
Трударі.

Збагати добротним засівом
Наш край.
Ти прийди і з нами дружно
Заспівай.

Сколоти ти струни серденька
Живіш,

Щоб жилося нам на світі
Веселіш.

Ой прийди до нас, жаданая,
Прийди,
Розжени дрімоту нашу,
Розбуди!

1913

У ДОРОЗІ

Між узгір'їв та курганів
Стежка в світ вузька лежить,
Даль безлюдна між туманів,
Засмутившись, мовчить.

Ліс одяг тонке убрання,
Ліг півколом синій гай,
За кривою там десь гранню
Тоне в блиску його край.

Тишина над всім роздоллям,
Вся залита сонцем даль.
І стискає душу болем
Чи то смуток, чи то жаль.

Йду я стежкою тісю,
Що в широкий світ біжить:
Де звивається змією,
Де, як стрічечка, лежить.

А я далі все рушаю
Між узгір'їв та рівнин,
І шепоче жито скраю:
«Ти один, ти сам один!»

1913

ГУСИ

Гуси, гуси, птахи вільні!
Крик сумний ваш, гуси:
Летите ви в світ дозвільний
З-понад Білорусі.

Будуть без вас сумувати
Болота в знеможі.
В самоті, мов сиротята,
Занудьгують лози.

Буйний вітер на світанні
Піде в світ широкий
У тривозі безнастанній
Оглядать волоки.

А ви, гусоньки, ще вище
Крильми розмахніте,
Щоб не бачить, як вітрище
Гне й ламає віти.

Що ж? Летіть-бо — для свободи
Вам і крила служать...
Тільки вельми чогось шкода —
По вас далі тужать.

І горює ліс тужливо,
Смутком оповитий...
Ой ви, гуси! понесли ви
За собою літо!

1916

НА РІЧЦІ

На берег високий, де лози шумлять,
За хвилями хвилі біжать,

І склипує річка в пісках золотих,
Як мати по дітях своїх.

І в березі верби скидають свій сум
В журливий, безрадісний шум.

І небо в зажурі, і хмари пливуть,
Їх сльози на землю течуть...

Прибитий водою на сріберний яр,
Лежить невідомий бідар,

Далеко від дому солдатик зотлів...
Йому не знайшлося землі!

Ой ти, неборако! Мабуть, по тобі
Все вітер шумує в вербі,

І річка у хвилях-жалобі біжить,
І смуток імлистий лежить...

Та річка затихне, і вітер засне,
І ласкою небо зирне,

І все відпочине. А людям який
Чи буде коли супокій?

1916

1917—1956

Д О П Р А Ц І

Брати! велика ще робота
Чекає нас і рідний край —
Жнива настали, труд до поту, —
Науки зерна засівай!

Дріма в пільмі, ані шелесне
Наш любий край, наш рідний кут.
Вітчизна наша все ж воскресне,
Навік освітлиться наш люд!

Хай буде натиск нам в пригоді!
Не царський бич, не панський хам,
Народ-владар в своїй господі
Творитиме порядок — сам!

1917

ВІДГУК

Чи коси задзвонять під час косовиці,
Чи дівчини спів задзвенить,
Чи небо засяє в огнях блискавиці
І хмари укриють блакить;

Чи грім розпанахає даль неозору
І грюкне над лісом перун,—
Все відгук знаходить на вільних просторах,
До їхніх торкається струн.

А ти, коли горе спітка твого брата,
Чи сестер почувеш ти плач,
Або запанує де кривда проклята,
На все відгукнися, одзнач.

А радість почувеш, що з правдою в злуці
Негоди розбили ми гать,—
Нехай твої струни тоді засміються
І піснею щастя звучать.

1921

З А К Л И К

Гей, серцем чутливі! Гей, душі живії!
Ідіте ви долю кувать!
У вас-бо ще сили киплять молодії,
Є крила у вас, щоб літять!

Але стережися: тванюка щоднини
Загрожує враз потопить,
А гниллю затягне — душа в ній загине
І вгору вже більш не злетить.

Ви чуєте: хвилі живі набігають.
Погляньте: нові онде дні
У іскрах світання на вас позирають,
І світяться інші вогні.

Покваптеся, браття, обличчя вродливе
Росою холодною вмить
І духу цілющого з рідної ниви
У груди чимбільш захопить.

Але пам'ятайте — на вашім сумлінні
Не сплачений борг віковий:
То борг перед людом, то борг розуміння,
Яким збагатилися ви.

Із скарбу, що зветься душею народу,
Та скарбу його мозолів
То він, трудівник наш, від роду й до роду
На гору вас мовчки привів.

Харчує вас поле, що золотом сяє
Пісків, неврожайних пісків,
Годує сірома, що долі не знає,
Не відає ласки братів.

Ідїть до народу, як добрії діти,
Ідїть та єднайте його
І правду гірку йому в очі скажіте,
Чого він бідує, чого.

1921

День добрий вам, узгір'я й доли,
Простори вільної землі!
Я знов з тобою, рідне поле,
Хвилясті смужечки ріллі!

Вітаю вас любов'ю сина,
Сосонки милі край води,
І вас, протоптані стежини,
Доріг незлічені сліди!

Пісок розмитий під горбочком,
Сосновий бір, дубовий гай,
І ці берези, що шнурочком
Побігли ген за небокрай.

Лугів покоси, скирти хліба,
Старих дубів могутній ряд,
І буслів давнішню садибу,
Немов посесорський посад.

То тут, то там лісок синіє,
В долинах річечки блищать.
І спокій душу тепло гріє,
На всім лягла одна печать:

Розваги мудрої, бажання
І смутку тихого краси.
І чуєш в цьому милуванні
Пісень одвічних голоси.

А хмарка в небі, в яснім полі
Пливе щаслива, мов дитя.
І забуваєш мимоволі
Турботи мирного життя.

І скрізь — куди не гляне око —
Добро і згода промовля.
Ти завжди схожа на пророка,
Свята і страдницька земля!

Вже свій час віддзвонили дзвіниці,
 Вкрила плісень похилі хрести,
 Знаки сну, темноти.
 З бур підвівшись, мій край золотиться,
 На радянських кордонах криниці
 Б'ють новими струмками води.
 В пустирях, невідомих людині,
 У багні віковичних боліт
 Чудо вийшло на світ:
 Оживають змертвілі долини,
 Сяють зорі ясні з верховини,
 Освітивши великий похід.
 Б'ють пісенні вітри-самогуди
 Дужим співом в мережах дротів
 На гітарах стовпів,
 Що біжать, мов гінці з Асіңбуду,
 Передати трудящому люду
 Свій привіт, зрозумілий без слів.
 Буйний ріст, мужній крок. Будування.
 Розорали межу трактори —
 Нових днів піснярі, —
 Тут будують життя у змаганні,
 Зводять пісню побід і дерзання
 Краю вільного трударі.
 В шумі, радості, гомоні, в гулі
 Не впізнати тебе, Білорусь.
 Твій хазяїн — народ — розігнувсь:
 Покотилось в безодню минуле.
 А за Німаном — гніту розгули...
 Чи ж зітхне там, як ми, білорус?
 Так дозволь мені, рідна країно,
 Привітати твій мужній розгін,
 Сон казок, спів билин.
 А борцям тим усім, хто загинув
 В боротьбі за свою батьківщину,
 Мій земний і скорботний поклін.

1930

ПІОНЕРАМ

Вам шляхи оці широкі
У просторах,
В світлих зорях.

Лиш вперед рішучим кроком
Йдіть веселі, ясноокі!
Діти волі, бур, горіння!
Юнь — світання,
На змагання!

Вашого життя коріння
В бурі Жовтня.
Покоління
Юне йде — рясні колони,
Як потоки!
Дзвонять кроки.
Вище прапори червоні!

1930

СТАРОМУ СЕЛУ

(З циклу «Колгоспне»)

Старе село! Ти вік бідуєш —
Усе в лахмітті, все в соломі,
Панує темінь в твоїм домі,
А ти стоїш на переломі
І нивки збляклої шкодуєш.

Століттями ти так ревниво
Під тужний дзвін стрімкої вежі
Охороняло свої межі,
Земельку слід сохи мережив,
А що ти мало з свого жнива?

Жило в неволі на припоні,
Повите страхом, темнотою,
Само собі було слугою —
Земля володала тобою,
А ти було в її полоні.

Твої сини і дочки бідні
Жили, мов черви ті в могилі,
Та марнували свою силу.
Земля за працю так платила,
Що бігли з неї, як від злиднів.

Чому ж так сум тебе поймає?
Чи нажило скарби багаті
У темряві та у проклятті?
Тож уперед сміліше, браття!
Життя старе вже відмирає!

Чого ж ти маєш шкодувати?
Загінок, де цвіте свиріпа,
Смика, сохи, серпа і ціпа,
Щоб так чіплятись за них сліпо?
Пора їх геть повикидати!

Вперед поглянь-но пильним оком
У шир сьогоднішнього ранця...

Вітай нового дня світання,
Машини ждуть твого визнання —
Іди навстріч несхибним кроком!

«Моя земля», «Заплава», «Паша»,
«Мій луг», «Мій кінь», «Моя корова»,—
Старих цих слів злиняла мова!
Пора, пора дати їм новий:
Змінить їх час на «наш» і «наша»!

1930

Я Н Ц І К У П А Л І .

(До 25-ліття літературної діяльності)

Була пора. Марніли наші ниви
У холоді сумних осінніх злив.
 Так рік по року плив,
 Народ мовчав, терпів,
Пригнічений, забутий, нещасливий.
Була пора. Замовкло слово в краї
Під чоботом жандармовим тяжким,
 Та співом, хоч гірким,
 У лихолітті тім
Дзвенів наш сум на гусях-самогрях.
Журилися і плакали їх струни,
А чули їх лише гаї смутні,
 Могили мовчазні
 Та в межах полини,
Корчма ж була і школа, і трибуна!
Та час настав, і волі промінь глянув,
Веселкою прорвавшись з-за хмар.
 Свій шлях знайшов пісняр!
 Покривджений свій дар
Поніс ти голосом трибуна і бояна.
Гримів твій клич, іскрилась чиста криця
Відгострених, як меч, і викуваних слів.
 У них наш смуток жив,
 Жила печаль братів
І заклики до ясної зірниці.
Минули роки. Волі вітер юний
Одвічну ніч і морок геть прогнав.
 Народ трудящий став
 До непоборних лав
Під гаслом усесвітньої комуни,
Упав тиран. Відкрито нам дороги!
Мільйони мас — держава і владар...
 Неси ж трудящим жар,
 Як грім, піснями вдар
І до нової клич їх перемоги!

1930

О С І Н Н Є

Зачинає гомін вітрюган зненацька
На суворий лад.
Холодніють ночі. Сяє Шлях Чумацький.
Дні ідуть на спад.

Осінь шкутильгає, вкютана вітрами,
Йде через імжіль,
І гойдає зжовклий на колгоспній брамі
У гірляндах хміль.

Догоріло літо. Віддзвеніли співи,
Грім відрокотав...
А колись в юнацтві я зірниць чутливих
Щиро шкодував;

Сумував по літу, як по тій коханій,
Що взяла думки,
І в самотній тиші, з мрій у хвилюванні
Їй сплітав вінки.

Скільки з того часу днів сплило суворих,
Скільки літ пройшло!
І на світ сьогодні з веж дивлюсь я нових
І крізь інше скло.

Бачу і читаю інші я скрижалі —
Credo наших днів:
Вільні перепуття, сонцяєсні далі,
Радості розлив.

Я підношу голос радісний і гордий
За народ свій, край,
Я сприймаю серцем гомінки акорди, —
Творчий дух, злітай!

Ось чому сьогодні не тужу по літу,
По своїй весні —
І по тім, що шепче тихострунний вітер
У юнацькім сні.

1935

ГЕРОЇЧНІЙ ІСПАНІЇ

На варту свободи і щастя народів
Позвала історія вас.
Мужайтесь, браття, в годину негоди
І вірте — надійде ваш час.

Нехай шаленіють примари погані,
Що в тюрми загнали б усіх:
Вони захлинуться в кривавім тумані
Своїх же злодійських доріг.

Вони не перейдуть межі, де повстане
Суворо робочий Мадрид.
В іспанській землі лиш могилу дістане
Як свій, так і зайшлий бандит.

Готуйте загибель лихим кровожерцям,
Що носять убивства печать.
Ми з вами весь час і думками і серцем
І руку вам раді подать.

Іспанський народе, шле вільна країна
Гарячі вітання тобі!
На ворога встань, мов залізна дружина,
Звитягу здобудь в боротьбі!

1936

І Д Е В Е С Н А

Не втекли ще з оболоні
Витівки зими,
Холод стис долин долоні,
Луг лежить німий.

Але зір небес ясніє,
Тане в світлі мла,
Життєдайності надія
Землю обняла.

Білий пух шапок струсили
Сосни і дубки,
А їх затишок стокрилий
Гріє діл, піски.

Пестить сонце личка згірків,
Сушить слід їх сліз,
Що несуть дзвінку говірку
До знімілих ліз.

Понад лісом ходить шелест —
Клич хмільний весни,
І пливуть, мов каравели,
Весен мрії-сни.

Знову з розвеснілим світом
Стріхи обнялись.
Гей, трударю, скоро літо,
Брате, ворущись!

В піднебессі, мов сопілка,
Сонцю в лад, весні
Сипле пташка-чародійка
Радісні пісні.

1938

БОЯНОВІ-КОБЗАРЕВІ

У твоїх очах,
Глибочезних, як небо, криницях,
Я читаю шлях,
Богатирський змах
До вершини, де світять зірниці.

Ти пройшов його,
Як той велет-звитажець незборний,
І вогню твого
Не згасив ніхто,—
Прахом став і тиран твій потворний.

І росте, мов кпин,
Лиш бур'ян на могилі тирана.
Згадка тут за ним —
Дим гіркий, полин
І страхіття пустого кургана.

Ти ідеш в віки,
Скрізь живуть твої співи на світі.
Тобі спів лункий —
В дар пісні-вінки
Носять вільні онуки і діти.

І приносять їх
Люди краю Радянського всього,
Бо з криниць твоїх
Кожен пити міг,
Як віками блукав без дороги.

Неозорій край,
Як у сонці світанок, засяяв,
І боян-кобзар
Свій розносить дар
По Радянській країні безкрай.

У твоїх очах,
Глибочезних, як море, криницях,
Я читаю шлях
І орлиний змах
У простори, де сяють зірниці.

1939

РОЗЛУКА

Розлучилися ми у тривожний час,
Під ревіння сирен і моторів.
Плив на захід день, день у хмарах гас
Серед сизих вечірніх просторів.

І здіймався дим. Від чадних огнів
Хвилювався туман пломенисто.
Серед полум'я й гомінких вітрів
Клекотіло збентежене місто.

Я на схід пішов. А ти в інший бік
Десь подався своєю тропою.
Як розстались ми, — з-під твоїх повік
Лиш тремтіла сльозинка росою.

Чи дізнається там щось про мене брат?
Я про нього не знаю нічого.
О, який же п'янкий дим рідних хат,
Запах поля і лісу густого!

Як би глянуть я ще хоч раз хотів
На знайому з дитинства ниву,
Щоб повітря пить запашних ланів,
Припадати до них жадливо!

І спокійний я вже не буду й мить,
Ні на хвилю я втіхи не взнаю,
Доки в хаті ще лютий пес гарчить
І знущається з рідного краю.

Що б не сталося, де б не був би ти,
Пам'ятай лиш одне, о мій любий:
Скрізь гуртуй народ, люд у бій веди,
Щоб згнили у землі душогуби!

Щоб затямив кат, що страшний наш гнів,
Що ми любим свій край і свободу,
Щоб настигла смерть брудних ворогів
І щоб більше не бачить їх зроду.

1941

Запитай же себе ти, людино:
Що вітчизні зробила, багато?
Яку ношу взяла ти на спину,
Щоб наблизить звитягу крилату?

Нехай серце твоє і сумління
Не спізнають ніколи спокою,
Доки сіє і смерть і руїни
Чорний ворог жахною рукою.

Не цурайся тяжкої роботи,
Одне тільки ти май на увазі:
Більше хліба, гармат, кулеметів
На загибель фашистській заразі.

Коли ж ти, мов недбалий приبلуда,
За чужі заховаєшся спину,
Тобі лихо відплатою буде —
Ти тоді вже не син батьківщини.

1941

НАД МОГИЛОЮ ПАРТИЗАНА

На сірім піщанім узліссі
Стоять три високі сосни,
Мов спокій у темному лісі
Роками вартують вони.

Не ходить ратай тут весною,
Не чути тут дзвону коси,—
Повиті лиш сивою млою,
Шумлять віковічні ліси.

Та вітер, гуляючи бором,
Розчісує соснам чуби,
Та часом замшілим простором
Дівчата ідуть по гриби.

Аж ось з глушини лісової —
Загін бойових партизан...
Під сосни бійця після бою
Несуть на піщаний курган.

Оглянувши пильно поляну,
Застиг командир на горбі.
Він знак подає, й партизани
Схиляються мовчки в журбі.

І четверо хлопців у тузі
Уквітчані ноші несуть,
З плечей опускають їх друзі
І тихо на землю кладуть.

— Ми тут поховаєм героя.
Копайте могилу мерщій.—
Завмерла на дереві хвоя,
І вітер затих у кущі.

Уже підкидають лопати
Сипучий пісок золотий,

Де хвоя розвісила шати
На пагорок лісу крутий.

Готова холодна могила,
Де спокій довічний застиг,
Герой нерухомий безсило
На ложі сосновому ліг.

Не має вже більше він сили,
Шляхи загороджено всі,
А вусики ледве чорніли
У свіжій юнацькій красі.

Уже наступає хвилина
Землі передать його прах.
Та сліз безупинні краплини
Застигли в суворих очах.

І вийшов із щільного кола,
І слово сказав командир:
— Схилім над могилою чола,
Де спокій, і тиша, і мир!

Не відав ти страху ніколи,
Завжди був хоробрим в бою.
За рідну країну, за волю
Віддав ти всю юність свою!

Нехай же розбійник кривавий,
Кат Гітлер запише собі:
Здобуде ганебної слави
Він тільки в петлі, на вербі.

За цю ми відплатим могилу,
Наш вірний товариш і брат:
Розчавим фашистську силу,
Живою не пустим назад!

— Клянемося! — бійці прошептали.
— Клянемося! — промовив їм гай.
— Клянемося! — простори гукали.
— Клянемося! — промовив весь край.

1941

Тихо, глухо в лісі,
Хоч би звук який...
Скупо сіє місяць
Світло крізь гілки.

Темінь нерухома
Гусне собі знай.
Що в ній — невідомо,
Брате, не дрімай!

Ніби втратив мову —
Тихий ліс, як склеп,
І ніде — ні слова,
І ніхто — ні шеп!

Тільки в нетрях диких,
Наче голос змов,
Чути свисти-склики
Пугачів та сов.

Гей ти, стережися,
Лиходій-чужак:
І в зеленій висі
Подає лист знак.

Ні, не спить недремний
Бір, як вартовий:
Стереже він землю,
Давній простір свій;

Він з-за пнів замшілих
Крізь нічний туман
Стежить оком смілих,
Грізних партизан.

Смерть знайдуть бандити
Із хижацьких зграй,

Що взялись залити
Кров'ю весь наш край.

Тут кістки зложила
Не одна вже рать,
І фашистській силі —
Теж не панувать!

Тож служіть ви людям,
Ріднії гаї:
Тут були ми й будем
Завжди хазяї.

1941

ГОЛОС ЗЕМЛІ

Я чую голос безупинний:
Земля моя мене зове.
І клич її у душу лине,
І серце на шматочки рве.

І шум дібров, і стогін гаю,
І зойки рік, і плач струмків,
І сум озер, німих з одчаю,
Шлють вість мені про ворогів.

І бачу орди я тевтонів,
Звірячий блиск в очах пустих;
Для них нема людських законів,
Людських сердець нема у них!

О, коли б мав такі я руки,
Щоб, їх простерши, міг тобі,
Моя земля, утішить муки
І силу дати у боротьбі!

Я чую клич святого краю
І лину піснею туди,
До тебе, син твій, я гукаю:
В ярмі недовго будеш ти!

Твій ліс кругом у шумі гнівнім.
Я бачу звільнення твоє,
Що скоро встанеш сонцем дивним,—
У тебе велетні ще є!

1941

МОЇ МРІЇ

Далеко ми від рідної землі,
І небо інше в нас над головою,
А дощика хоч як тут не моли,
Він не впаде кришталною сльозою.

Розлучені ми з берегом своїм,
З минулим бігом днів, з народом нашим,
Про край свій мрієм в забутті сумнім,
Розлуки гіркість п'ємо повні чаші.

Короткий час, а скільки в нім подій,
Їх не злічити, не окинуть оком.
А серце все міцніш, як чародій,
Зове до хат, зруйнованих наскоком.

Та знаю я — притулку там нема —
Земля і край сплюндровані без жалю,
Бідує люд. Коричнева чума
Криваві написала там скрижалі.

А скільки втратили ми друзів на війні,
І де наш син — не знаємо нічого,
Не знаємо, чи жив, здоров, чи ні,
Куди його скерована дорога?

О, рідний наш! Зійшов дочасно ти
З щасливої юнацької путі.
Хай буде проклятий насильник ненависний,
Що топче землю нашої Вітчизни.

Напружено пливуть за днями дні,
Снують невступно повість безупинну,
Чи вгледимо привітні ми вогні
Та мирну нашу звільнену країну?

Мій вірний друже! Звивистих доріг
Пліч-о-пліч ми пройшли уже немало.

Кінчається наш шлях, і вечір вже наліг,
І ніч густе снує нам покривало.

На схилі днів я маю лиш одним,—
Ступить з тобою в нашу рідну хату,
Землі своїй усім єством земним,
Схиливши голову, поклін віддати.

1942

З глибин життєтворчих народного духу
Прийшов він світанням до нас,
Він правду і мудрість народу підслухав —
Здійснити б народу наказ!

Узрів він пророчо простори розлогі,
Що людям таїлись в імлі.
Він, Ленін, намітив, накреслив дороги
До нової правди землі.

На гонах розкутих, на нивах артільних
Лежить його правди печать,
І мудрі слова його просто і вільно
Піснями у вічність звучать.

Шумлять у потоках у даль неокраю,
В глибинь нарастають і вшир.
В піснях і у думках безмежного краю,
Як сонце, живе провідир.

Живе в нашій армії, в воїнах наших,
В боях і походах жиє,
І серцю героя, і волі безстрашних
Ім'я його силу дає.

Наш Ленін — як мудрість, як сонце, як зорі —
Між нас, щоб ми вільні були,
Він сяє промінно вогнем непокори,
Щоб люди у щасті жили.

МОЯ ЗЕМЛЯ

Далеко ти, моя вітчизно-нене,
І тяжко жить без тебе, далебі,
Не знаючи, що день несе студений,
Що ніч віщує, вклякши у журбі.

І скільки раз у змушеній розлуці
До тебе я душею, в думках плив!
Мов сирота, я прагнув пригорнутись
До лона лук, до шуму твоїх нив.

Іде мій шлях,— то звивистий, то рівний,—
В останній мій притулок на землі,
Багато з'яв, подій, як сон, чарівних,
В минулому навек, у сивій млі.

Дивлюсь на них, на ті світанки й весни,
На сни мого юнацтва, хори мрій.
Здалось мені, що в світі вузько, тісно,
І вабили мене нові краї.

Жаль їх, зірок, які палали жаром,
І косовиць, і пройдених доріг,
І тих вітрів, що рвалися з-під хмари
Й сійнули діаманти на моріг.

Дзвенять, бринять, як арфа срібнострунна,
Привільні луки й неба голубинь,
А ти пливеш, мов хвиля ніжнорунна,
Сповита в мрійний спокій і теплінь.

Ідеш, зориш — і що ти в велет-світі!
Билинка квоча, дитинчатко, пил,
І дихає густий спокійний вітер,
Землі ти чуєш запах з його крил.

Стоять бори. Дуби, немов магнати,
Над річкою намети розп'яли.
А вербняки святкують своє свято,
Їх мрії-сни в гущавинь відплили.

А даль землі в синявість незбагненну
Оповиває ліс, гаї, луку,

Й, напнувши плащ-серпанок на рамена,
Лежать шляхи в березовім вінку.

Така ти, земле, матінко-святине,
І ви, малюнки рідної землі!
О, скільки бід пройшло, а скільки лине
На груди трепетні доріг, полів!

Такого лиха, що спіткало нині
Тебе, мій краю, ти не знав повік:
Від мук пекельних гірш ярмо звірине —
Фашистський гад погриз тебе, посік.

Ти зранена, свята моя матусю,
І кров тебе всю щедро залила,
Але чужак зігнути стан не змусив,
Ти не схилила гордого чола.

Хоча в розлуці, земле, я з тобою,
Та лиш тобою дихаю, живу.
А вашу, воїни, бійці-герої,
Звитягу завше славлю бойову.

О земле рідна, краю непокори!
Почуй у шумі гроз ти голос мій:
З тобою я ділю страждання, горе, —
З'єднав я змалку твій талан і свій.

Так вір же, земле, нене непоборна:
Наш день ясний не змеркнув, не погас,
І нас блакить знов ласкою огорне,
І прийде знову волі світлий час.

Моя ти земле! Визнаю я щиро:
Молю я долю тільки про одне —
Зібратись знов у радісний свій вирій,
Щоб мрій меди спило нутро земне;

З тобою стрітись знов, моя матусю,
Обнять тебе, прилинути до ран,
До свіжих ран, яких весь світ жахнувся,
І свідком стать, мов давнини курган.

У РІДНИХ МІСЦЯХ

П'ять літ пройшло. Я в Усті, серед гаю,
Знов я в кутку, що сам собі обрав,
Де я колись душею спочивав,
Де кожен кущик добре пам'ятаю.

На Устінський горбок приходжу я поволі...
Як все змінилося в краю моїм!
Мов дуб старий у листі золотім,
Схиляюсь я чолом, спиняюся у полі.

Стою і в даль вдивляюся мовчазливо,—
Свій рідний край не легко упізнати,—
Тут і дерев вже стала рідша рать,
Мов тих людей, які жили щасливо.

Безлюддя. Тиша. Буйною травою
Сади, знайомі змалку, заросли.
Серед руїн і сивої золи
Шумлять кущі листвою молодою.

Тієї стежки, що до Балочанки
Збігала вниз,— уже давно нема.
Тепер шукать її в кущах дарма,
Вона десь зникла, як юнацькі ранки.

І тих, з ким жив я в дружбі, вже ніколи
Не знайдеш тут: хто край покинув сам
І оселився давно навіки там,
Де лиш горбок над ним на видноколі.

А інших геть війна розкидала по світу,—
Не всі з них, певно, вернуться назад;
А скільки їх замучив німець-кат,—
В землі чужій їх трупи десь зарито.

І всюди видно жаж війни грозивий,—
Тут вирував огонь, і тут лилася кров.

Але на згарищі тут славить знов
Життя людське ліс молодий дубовий.

Ростучих сил невпинний рух здоровий
У світі гітлерам не зупинить.
Життя снує щодня своєю безмежною нить
І тче краям відродження основу.

І знаю я: ми залікуєм рани,
Мій край устане, сповнений надій,
І щастя знов народ зазнає мій,
І вийде знов на шлях, весь сонцем осіяний.

1945

НА ВЕСНЯНИЙ ЛАД

Розсіяло сонце зерно золотаве
На зорані наші поля.
В убранні веснянім земля,
Життя молоде розквітає у славі,
Лунають пісні молоді і ласкаві,
До серця весь край промовля;

Де з юності серцю навік зрозумілі —
Урочиста мова лісів,
Дзюрчання криниць, ручаїв;
Де небо кришталльне і синє привілля
Над плесом озер, над лугами артілі,
Над першим цвітінням ланів.

Де зрання по саму нічну прохолоду
Життя турботливе зрина,
Сокира весела луна,
І кожного дня все нова нагорода, —
З смолистих дощок вироста на городі
Знов хата, як терем, ясна.
І рад я у пісні простій привітати
Цвітіння окрилених мрій,
І гомін весни золотий,
І голос пташок, і діброви, і хати,
Й тебе, що у radoцax будеш багатий,
Народе відроджений мій!

ДІТЯМ

САВОСЬ - БЕШКЕТНИК

I

Ось що, дітки, будьте ласка,
Що ходить далеко нам?
Може, краще замість казки
Розкажу билицю вам?
Згодні?
Добре.

Ну так ось:
Звався хлопчик наш Савось.
Ой, і був же він бешкетливий!
У сад лазив по груші, по сливи,
Всюди шкоду робив,—
Моркву рвати любив,
І скручував маку головки,—
Ну, на все це був страх який ловкий!

А руки в нього немиті,
А очі в нього сердиті,
Такий задирака,
Такий розбишака,
Буян,
Груб'ян.

Зачепить старого
І скривдить малого,—
Негідник зухвалий,
Шкідник небувалий!
Бігав поза луками,
Кидавсь каменяками,
Попадав у шиби —
Хоч гони з садиби!
Злий, кмітливий змалку,—
З вежі зніме галку,
І такий мудрець —
Нехай йому грець!

На подвір'ї у сусіда
 Бавивсь котик-мазунець,
 Вихованець Павла-діда,
 Любий славний пустунець!
 Ніс чорнявий,
 Хвіст білявий,
 Задирастенський;
 Кігті-щипці
 Заграбастенькі;
 Лапки-дряпки
 Як пухові,
 А шерстиночки
 Шовкові,
 Губки, зубки
 Виняткові;
 Вуса русі
 Розправляються,
 Тая спинка,
 Як билинка,
 Вигинається.
 Вушки-слухки
 Прислухаються,
 Вічка в нічку
 Загоряються.
 Ну, такий коток хороший,
 Наче лялька за три гроші!
 Ходив котик під місток,
 Ловив рибку за хвосток,
 Потім діду він під вечір
 Казки-байки воркував,
 Білим хвостиком до речі
 В співі такти відбивав.

Котик з дідом жив у згоді,
 Не сварилися за піч.

Був раз котик у поході —
 Гнав мишей від хати пріч.

Йшов коток з походу,
 Розігнавши мишок,

І сів на колоду
Під стріху в затишок.
Гріє собі спинку,
Мордочку і лапки.
Зирк — Савось з будинку
Вискочив без шапки!
Із Рудьком несуться.
— Кусай kota, цюця! —
Котик бідний затрусився,
Та, на щастя, був тут пліт,
А при плоті дуб,— і кіт
Тільки фиркнув, ухитрився
І на дубі опинився.
Сів коток
На дубок,
Каже розбишакам:
— Ех, Савось, шолопай!
Ти мене не чіпай
І не цькуй собакам!

Не вдалося Савосю
Котка підкусить
І прийшлося Антося
На поміч просить.

III

От Савось
І Антось
В дружбі походжають.
Коло клуні стоять,
В мислях лихо таять —
Думають-гадають,
Як зловити котка
І віддати з молотка
Рудьку на розправу.
Злісні хлопці вони,
І їх розум дурний
Вигадав забаву!
Вціливши годину,
Савка вкрав торбину,
Антик — хліб, собаку.
Кіт на пічці згорнувсь,

Мов старенький дідусь,—
Йому й не до знаку.
Ех, сіренький котику!
Стережися, братику!
Не ходи ти по надвірку,
Не ходи гулять на гірку —
Там біда тебе чека
Сам не знаєш ти яка.
Обережненько ходи,
За Савосем ти гляди,
Бо Савось замислив щось,
Недарма з ним і Антось.
Затаївся в кутку
Наш Савось і котку
Замовляє зуби —
Все коту для згуби:
— Ой ти, котику мій!
Гарний ти, зрозумій!
Що за спиночка!
Ну, картиночка!
Дайся в руки взять мені,
Я тебе не скривджу, ні!
Які в тебе вічка!
Бачать серед нічки.
А які ж бо лапки!
Мов м'якенькі тапки!
Ой ти, мій коточок,
Чорненький носочок!
Дайся в руки взять мені:
Я тебе не скривджу, ні.—
Нявкнув котик, вигнув спинку,
Хвіст підняв, мов корбу,
Та у тую злу хвилинку —
Шусть коток у торбу.

IV

Понесли kota у поле.
А там чисто — ні лозинки,
Ні дубочка, ні ялинки,
Тільки межі на роздолі.
Де ж отут коту сховатись:

Ліс далекий ледь синіє,
І село ще далі мріє,—
Як когу там рятуватись?
Плаче в торбі котик, в'ється:
— Няв, тут душно! Няв, тут тісно!
Так тривожно серце б'ється,
Смерть мені прийнять прийдеться! —
Кіт мурчить і нявчить,
Лапами дереться,
А Савось хоч би що —
Тішиться, сміється.
— Ну, Антосю, чекай,
Потримай собаку:
Тільки випущу kota,
Цькуй тоді в атаку.—
Відступився Савось,
Антик притаївся,
І тут котику острог
Раптом відчинився.
З торби вискочив, присів —
Треба ж розглядітись.
Зирк — Рудько там! Що робить?
Де йому подітись?
— Цькуй! пускай! — кричить Савось.
— Рудьку, взять котиська! —
Ша! Чому ж Савось кричить,
Наче смерть вже близько?

Глянув Антик — світе милий!
Ось де лихо, ось біда!
Що їм дурощі зробили
І що сталося з kota!
Ось попалися де хлопці —
Їх, злостивих, шкода аж:
У Савося на головці
Заховався котик наш!

Лементує бідний Савка,
Ошалілий, ледь живий:
Кіт уп'явся, ну, як п'явка,
І не знімеш з голови!
Гострі кігті він у шкуру
Аж до кістки запустив.
Скаче Савка з того дуру
Знай кричить: «Пусти! пусти!»

А Рудько гаса довкола,
Бреше, цапає котка.
Ай, Савосько, мій сокóле!
Справа зовсім ця бридка!

Ой, наговорилися,
Ой, біди набралися
Хлопці з тим котом!
З поля як верталися,
Люди з них сміялися,
Та дружно, гуртом.
Йшов Антось попереду,
Вів Рудька на прив'язі
І дивився вниз,
А Савось на віддалі,
На голівці з котиком,
Шепчучи: «Кис-кис!»
В піонерах не бував,
Та червоний комір мав.

1926

ДІД І ВЕДМІДЬ

I

Каже діду баба:
— Діду, з хлібом слабо —
Їдь у млин ти хутко! —
В млин — не страшно діду.
— Треба, то й поїду,
Бабонько-голубко!
Так готуй сніданок —
Поки ранній ранок,
Черги там немає. —
Баба — коло печі,
А дід гріє плечі,
Снідання чекає.

II

Сковорідка
Ходить швидко,
Спритно в бабиних руках.
Ведуть дрова
Свою мову —
Трах-та-тах!
Трах-та-тах!
Шкварки з печі
Щось до речі
Шепчуть тій сковороді,
Бас старечий
Коло печі
Теж у тон їм загудів.

III

Дід поснідав зручно,
Навіть гикнув гучно.
Наладнав наш дід колеса,
Букші дьогтем квецонув,
Натягнув тугіш отеси,

Дужче загвіздки заткнув.
Та й поклав мішки дідуньо —
Силу і здоров'я мав,
По кобилу звільна суне,—
Дід собі не поспішав.

Та гніда кобила
Діду вік служила —
Білогривая,
Та шкідливая.

IV

Вийшов дід, кобилу кличе:
«Кось-коось-коось!»
Та «коось-коось-коось!»
Ой сходить же довелось,
Бо лихий в кобили звичай.
Ех, кобилка, вовче м'ясо,
Ну й розбещена вона,
Так і никає одна,
Лізе в шкоду самопасом.
А бодай же тобі крячка!
Треба в млин, її нема!
Час гайнується дарма
Через неї, ту лайдачку.
Дід іде, а темнуватю;
Зирк — хтось в гречці зачавсь:
«Знаю норови твої
І натуру твого брата!
Мабуть, гречку столочила,
Ну, стривай, лиха кобило!»
Дід підкрався — хватъ за гриву,
Скочив верхи, в бік — штурхить!
Як ревне ж під ним ведмідь!
Як помчить у ліс по ниві!
Як учеше гач-гач-гач,
Пре ведмідь і пре навскач.
А дід бідний — дух у п'ятах —
До хребта його прилип,
Пинить звіря, аж охрип.
«Тпруу, спинись! Ведмедю, стій!»

А ведмідь — немов не свій,
Тільки мордою трясе,
Діда к лісу мчить-несе!

V

Ну й нагнав же страху
Кат-ведмідь той діду!
Так ось дав дід маху —
Сміх сказать сусідам!
Як він не розгледів
Та сів на ведмедя.
Бігли сосняками —
Бився ліс сучками,
А галузки-лапки
Збили з діда шапку,
А береза-спритка
Розідрала свитку,
Набив пень дубовий
Гулю прездорову.
Бачив ліс потіху,
Діду ж не до сміху.

Позирав з барлоги
На них вепр іклатий,
І давав дорогу
Ім сам лось рогатий.
Клокотіла білка
Від такого дива,
Навіть вовк із гірки
Глипонував спесиво.
А як зайчик вгледів
Діда на ведмеді,
Од тії печалі
Дременув подалі.
Злодій тхір-пронира
Тільки оскалявся,
Хитрий лис, псявіра,
Зо сміху качався:
«Ох і звірі, мої браття!
Поможіть мені сміятися!»
Гасав ведмідь, гасав,

Носив дідка, носив,
Аж сам себе кусав,
На весь ліс голосив.
Зачепився лаптем дід
За корч-потирчаку,
Прояснився тоді світ
Діду-небораку.
Випустив ведмедя з рук,
Гепнувся, заховав,
Розпростерся, наче крук,
В лісі серед моху.

«От ведмідь-легедь!
Відкараскався ледь!
А бодай ти зчач!..
Аж гуде в вушах!»

VI

Прийшов дід до хати
Тихий, винуватий.
Баба йому хাপком:
— А де твоя шапка?
Як тобі не бридко —
Розірвана свитка!
Ой ти дід-дурбило —
У хліві ж кобила!
Тож візьми за норів —
Не ходи за гори,
Спершу коло дому
Пошукай ти долі.

— Дякуй, бабо мила,
Що лишивсь я цілий.

1926

НАДХОДИТЬ ЗИМА

Сніг м'який кладеться пухом,
І кінця йому нема,
Віє вже сердитим духом,
Диким сіверком зима.
Зачиняйте щільно хату,
Не дули щоб холоди,
На вікно кладіте мату,
Щоб не клав мороз сліди.
Із горищ знімайте сани,
Гайда стежки прокладать
І по білім океані
Вздовж і впоперек гулять.

ДІД-ГІСТЬ

Дідуган білобородий
По лісах, полях ступає,
Покриває ріки льодом,
Білим снігом застилає.

Сипле іній на берези,
Обтуля дерева пухом,
Лози, рунь, стеблинок леза
Криє вовною-кожухом.

Діда всюди носять ноги.
І до нас він на хвилинку
Прийде відпочить з дороги,
Важно сівши під ялинку.

А чого лише немає
На її гілках пахучих!
Сотні зір та райдуг сяє
В павутиночках блискучих.

Тут лисичка, зайчик, пава,
Рибки, буслик довгов'язий.
А шишки блищать яскраво,
Мов горять у них алмази.

Круг ялинки хороводи,
Співи, гутірка лунає,
А той дід білобородий
Лиш у вуса сміх пускає.

Дружнє коло ми розширим,
Потанцюєм на помості,
Співом дружним, співом щирим
Привітаєм діда-гостя.

1939

У П О Л І

Гриць, хлопчина невеличкий,
В поле вийшов з дому,
Любо там коло кринички
Хлопчику малому.

У кущах зеленолистих
Є усякі птахи,
Квіти білі та вогнисті,
Комашки, мурахи.

Сяде Гриць коло кринички
І не зворухнеться:
Стежить, як побіля дички
Пташечка снується.

Ждуть її маленькі діти
Їжі щохвилини.
Славно в полі, там, де квіти,
В літні гожі днини.

1921

Д О Н А У К И

Затихають гони і долини.
Павучки наткали павутини
І розвісили під сонцем
Ниті, білі волоконця.

Ходить вітер полем з тихим співом,
Де жита зійшли новим посівом.
Відпливло від нас ти, літо,
Жовтим листям ліс укрито.

Закінчились ваші гулі, друзі,
Біля клуні, біля річки, в лузі,
На жовтенькому пісочку
І в зеленому гайочку.

Тож ховайте вудки, стріли, луки,
Приставайте, дітки, до науки,
Щоб усе було сумлінно,
Щоб учились на «відмінно».

Тож в навчанні зиму будьмо щирі.
А повернеться весна і вирій,
Знов ми славно погуляєм,
Нових ягід назбираєм.

1937

ПОЕМИ

НОВА ЗЕМЛЯ

(Уривки)

I

ЛІСНИКОВА ПОСАДА

Мій рідний краю, серцю милий!..
Тебе забудь не маю сили!
Не раз, натомлений в дорозі,
Через далекі весни й досі
В думках до тебе залітаю
І там душею спочиваю.
О, як би я хотів спочатку
Життя дорогу по порядку
Пройти іще раз, оглянутись,
З доріг прибрать каміння тії,
Що гублять сили молодії,—
В мою весну якби вернутись.
Весна, весна! Вже не мені ти!
Не я, тобою обігрій,
Прихід твій радісний стрічаю,—
Навік тебе в душі ховаю,
Назад та хвиля не вертає,
Що в бистрій річці відпливає.
Не раз вона в димчастій парі
Сягне на крилах сонця хмари
Та й знов дощем на річку прийде —
Ніхто з границь своїх не вийде,
З законів, писаних віками,
Або на діл спаде снігами.
Але хто нам її покаже?
На діл водою, снігом ляже?
Не вернешся, як хвиля тая,
До мене, весно молодая!..
Ось як тепер, переді мною
Стає куточок той пригожий,
Вузесеньке криниці ложе,
Ялинка в парі із сосною,
Обнявшись тісно над водою,

Як молодята в час кохання,
В останній вечір розставання.
Все бачу ліс я коло хати,
Де колись весело дівчата
Пісні співали дружнім хором,
Йдучи з роботи пізно бором.
Неслись пісень мотиви славні,
В лісах раз по раз відбивались,
І їм узгір'я відкликались,
Будили радість співи давні.
Ялинки, сосни віковії
Під співні звуки молодії
Стояли мовчки у задумі,
І в їх тихесенькому шумі
Неслося вечора моління
В небес далеке безгоміння.

Там, де садиба лісникова,
Тягнувся ліс, немов підкова,
Старий, високий та тінистий.
Вгорі осики круглолисті
Сплітались з соснами, з дубами,
Ялини хмурими гілками
Високо в небі виділялись,
Таємно з соснами шептались.
Як тії вдови, в тихім шумі
Вони завжди самі стояли,
І так печально позирали
Їх горді голови в задумі!
Ліс наступав і розступався,
Лужком зеленим розривався;
А де пригожі краєвиди
Так мило йшли навкіл садиби,
Що просто ними б любувався.
А знизу ліс оцей кошлатий
Мав презелені темні шати
Лози, черемхи та крушини,
Липких горішин, горобини.
Бувало, дивишся й здається,
Що крізь гілки живого тину,
Крізь молоду оцю тканину
Ні птах, ні миша не проб'ється.
Текла тут з лісу невеличка
Заросла травами криничка,

По берегах понад водою
Лозняк, рокитник обступали,
А хвилі в затінку гуляли
І ген мілкою борозною
Спокійно йшли очеретами,
Петляли тихими лугами,
Аж поки в Німан не втікали.
Зелений луг, як кинуть оком,
Обрусом пишним та широким
Обабіч Німану прослався —
Від хати зразу починався,
Тягнувсь квітчастою габою
З м'якою славною травою,
Сіяв на сонці в переливах
Тонів ласкавих. Як на нивах
Жита налиті легко гнуться
І людям радісно сміються
Своїм приємним, милим співом
Під вітереця легким наспівом,—
Так гнуться вигойдані трави,
Як їх вітерець пройме ласкавий,
І побіжать зелені хвилі
З приємним співом чередою,
Зашепчуть фарби між собою,
Немов дівчатка любі, милі.

Широкий луже! Як живий ти,
Промінням сонечка залитий,
Стоїш увесь перед очима —
Смутний і милий — завжди зримо,
Як наша тиха батьківщина,
Де поля синя скатертина
У літній час димком звисає
І даль в задуму сповиває.
Хоч я в тяжкій невольній муці
І з рідним берегом в розлуці,
Та я душею оживаю,
Як оком мислі оглядаю
Тебе, мій луже, берег рідний,
Де тихо лється Німан срібний,
Дуби де дружно чередою
Стоять, як вежі, над водою
Прадавніх справ вартівниками
І сяють грізними стволами.

І тільки тут, де їх черідка,
Коли погода гарна влітку,
Косінням стомлений, спочинеш,
З думок всі клопоти покинеш,
Заснувши солодко в затінку.
Тут прохолодно і привільно!
Пташки так голосно й чарівно
Сміються милим щebetанням
І повнять луг своїм співанням.
Повисли чорними шапками
Буслині гнізда між дубами.
Клекочуть бусли, бусленята
Пищать жалібно, як щенята,
Дзьоби закинувши угору,
Все просять їсти в свою пору.
А підростать почнуть лелеки,
Їх кличуть обрії далекі;
До них уже приходить сила,
Вони уже розводять крила,
На лікоть вгору підлітають,
Повітря ловлять, загрибають,
І вже незграбними ногами
Танцюють смішно над дубами.
Там, у сусідстві із буслами
І горобці, шпаки ведуться;
Базарні щebetи несуться
І мовкнуть пізно вечорами.
І ракші крик, де дуб високий,
І свист над лугом одинокий
Печально коршак так роняє
І трохи смутку навіває.
Ех, луже рідний! Як живий ти,
Травою славною покритий,
Цвітеш отут переді мною
І сяєш дивною красою!

Як дві старесенькі сусідки,
В яких, підкравшись хтозна-звідки,
Як злодій, старість серед ночі,
Як сон смачний змикає очі,
Красу і силу забирає
І всю в них жвавність викрадає
Та й кине їх одних, стареньких,

Одних, як перст, і ледь живеньких
І непотрібних анікому
В тягар сімейству молодому,—
Так біля хати, у садочку,
Схилившись тихо у куточку,
Стояли дві верби старенькі,
Довкола юні, молоденькі
Деревця пишно красували,
На світ веселий поглядали.
Спустивши гілля над парканом,
Росла тут грушка з рівним станом;
Понад парканом пишним валом
Стояв вишняк густий, зухвалий.
Садок був, правда, невеличкий:
Дві горобини та три дички
Та в вербах липка молоденька,
Немов їх внучка дорогенька.
Але як весело і мило
Бджолине царство гомоніло!
Як пахло медом над потоком!
Бджілки плодилися з кожним роком:
Все більше вуликів робили —
На бджоли вельми тут щастило.
Гули вони і в дні, і в ночі.
Бувало влітку, в час робочий
Веселий крик летів довкола:
— Гей, тату! Дядьку! Вийшли бджоли!
На вишні сіли коло плоту! —
Дядьки лишали всю роботу,
В кущах на лузі косовицю,
І бігли хутко подивитися
На ліс, де бджоли не злетіли,
На раннім сонечку сиділи.

А на подвір'ї поруч з садом
Стояла клуня з током рядом,
А під повіткою приладдя:
Візок, колеса, піднаряддя,
Старезні сани, вісь, жердини
Та кілька вуликів бджолиних,
Ще незакінчених; та стушка,
Стара цеберка, і ветушка,
І різний мотлох, лом валявся,
Від сонця, дощук ховався —

Потрібні речі все, відомо!
На клуні вицвіла солома
Давно від часу посивіла;
Солома віхтями висіла,
Її вітри пороздимали,
А трохи хлопці постягали,
На стріху лазячи щосили,—
Вони цю забавку любили.
А під щитом, де павутина,
Порожній колос-сиротина
Поволі в затишку гойдався;
З яких часів він там тримався,
То знати богові одному!
Вудівля ще в дворі отому
Старезна, з стріхою гнилою —
Стояв хлівець якраз напроти
І ледь скрипів, немов на плоті
Горщок, розбитий кочергою.
Старий, побитий черв'яками,
Набік похилений вітрами,
Стояв цей хлів на видноколі
Немов дідусь в жебрачій долі;
А недалеко, в полі, збоку
Льох виділявся одиноко
Гірким похилим сиротою,
Кругом оброслий лободою.
В кутку двора стояла хата
Якась і горда й хвалькувата,
Серед старих будов граційна,
Немов шляхтянка провінційна,
Що в день святий коло костьолу,
Ледь-ледь піднявши край подолу,
Йде з парасоллю — важна птиця,
За нею тягнеться спідниця,
З доріжок пил, пісок змітає
І в очі хлопцям заглядає.

Край хати поле починалось,
Де жито хороше гойдалось,
І ріс овес, ячмінь та гречка,—
Було затишне там гніздечко!..
Куток мій рідний, луг, криниця!
Тепер для вас я — чужаниця.
Той самий ліс, будівлі тіі,

Та люди там живуть другії.
Мені мій смуток душу крає,
Що дні щасливі проминули
І назавжди отам заснули,—
Пройшла ти, весно молодая!

XXVIII

ДЯДЬКО У ВІЛЬНІ

Ще й не спинилася машина,
А вже знялася шарпанина:
Всі клумаки свої хапають,
Зайці-пронози сновигають,
Пани з валізами й лубками
Ідуть, панянки з коробками,
Де їхні складено припаси —
Креми, помади та прикраси,
Щоб стали менші перешкоди
І хиби матінки-природи.
Між панства й люду гомінкого,
Серед гармидеру міського
Видніє й дядькова свитина,
Оладка-шапка і торбина.
Машина стала. Валить валом
Люд у тунелі під вокзалом.
І дядько йде між клумаками
Та поміж сірими свитками.
Не бачив дядько наш ізроду
Ніде такої тьми народу,
Панів, урядників багатих,
Таких гладючих, череватих,
Що можна з'їсти і пампушку,
Доки обійдеш цю гладушку;
І отаким ступає тузом,
Іде, не бачить ніг за пузом,
Під ним аж брук камінний гнеться,
Драглями карк його трясеться,
«Ото панів! О, нене мила!
Які ж у них товстенні рила!
Таких борід не бачив зроду!
Стояти б їм серед городу —
Тоді всі гави з горобцями

Порозліталися б без тями!
Та й сила ж їх отут гуляє!
І дядько сам собі гадає:
«Лисніють пики, мов під лаком,
Мабуть, живуть вони зі смаком.
А вже панянки то аж сяють,
Вони не ходять, а літають:
Так легко, плавко, делікатно,
Немов метелик, акуратно.
Та що й робити донькам бруку?
Лиш цю пройшли вони науку.
Ростуть, мов квіти, в добрій долі,
З серпом не видно їх у полі,
Де праця вроду забирає,
Стерня їм ноги пробиває».
Почав наш дядько міркувати,
Щоб якомсь лиха не зазнати,
Комусь не стати там на ноги,
Когось не збити із дороги.
А проклятуці черевики
Неначе дражнять чоловіка:
На весь вокзал гримлять носками,
Мов кінь по бруку копитами.
Побачив дядько див чимало,
Йдучи тунелем до вокзалу.
Як хитромудро збудували!
Як чисто скрізь поприбирали!
Які тут вулиці чудові,
А сходи ніби мармурові!
Там угорі над головою
Вагонів низка мчить стрілою!..
Химерний світ йому відкрився!
Тим часом на тунель дивився,
І лава вбогого народу
Іде до правого проходу.
Ліворуч панство все простує,
Бо там нічого не дратує:
Ні запах дьогтю, ні торбини,
Ані полатані свитини.
Як вийшов дядько наш з вокзалу,
Йому аж моторошно стало:
Суцільне пекло — люди, люди,
Дихнути нічим, сморід всюди;

Народ товчється біля кінки,
По бруку б'ють підкови дзвінко,
Гримлять візки, і серед гулу
Найдужче чути балагулу.
Вся сила звуків піднялася,
В несамовитий гам злилася,
І від незвички вуху тяжко,
І б'ють по серцю вони важко.
Мов на пожежі мотанина,
Земля гуде — шалена днина!

Гей, божий люде! Що за сила
Тебе у вирі закрутила?

Куди ти йдеш, чого шукаєш?
Яку ти в серці тугу маєш?
Куди ти йдеш у світ широкий?
Чому задума і неспокій

Твоє обличчя посмутили,
І все очам твоїм немиле?
Немає в погляді привіту,
Мов не радієш сонцю й цвіту.
А люди йдуть, як хвилі в морі,
Як хмари в небі на просторі,
Старі й малі, безсилі й дужі,
Всі одне одному байдужі.
Ідуть та йдуть вони чергою,
Всяк заклопотаний собою.

І дядько з тим народом злився,
Мов зерня в збіжжі, загубився.

Був дядько у пуцах, у борах,
Знав кожний звук він у лісах
І з предковічними дубами
Мав щиру приязнь, мов з братами.
А тут він сам, чужі усюди,
Не знати, що вони за люди,
Які вони: шляхетні, ниці?
Навколо тільки кам'яниці,
Не видно обрію за ними.
І тиснуть мурами своїми.

Так він бруківкою ступає
І грюк за десятьох здійсмає.
А де ж той банк? — стає питання,
Так промандруєш до смеркання,
А там нікого вже й нема,

І тільки згине день дарма.
Не знає дядько, що робити,
А до людей не приступити,
Навколо лиш пиха й величчя.
Одне б хоч лагідне обличчя
Або сільський свій чолов'яга —
Ніде не блисне семиряга.
Почав наш дядько придивлятись,
Про банк у кого б запитатись,
Бо він зробив було вже спробу,
Спитав замурзану особу,
Так та йому таке сказала,
Що трясця б хай її забрала!
Іде він далі, вже й нерано,
Наздоганя якогось пана,
Ступає дядько тихим кроком,
До пана він заходить боком,
А пан не бачить, не зважає,
Що дядько там чогось бажає,
Спинитись просить на хвилинку,
Пан бачить лиш свою тростинку.
Тут дядько трішечки нагнувся,
До пана злегка доторкнувся:
— Скажи, паночку, де дорога
В земельний банк? — Той пан на нього
Ледь глянув і сказав пихато:
— Городовий те мусить знати! —
І далі швидко рушив знову,
Немов соромився розмови
Із неотесами-дядьками
Перед вельможними панами.
«Ач, драла дав і зник так швидко,
Мов од хреста тікає дідько», —
Антось до себе посміхнувся
Та на всі боки озирнувся,
Ніби сказати хтів: «Дивіться,
Як золото в лайні яскриться!»
Почав поволі роздивлятись.
Дарма! Нема чого боятись!
Пішов вільніше, сміливіше,
На серці стало веселіше,
Угору голову здіймає,
Крамничні вивіски читає —

Бо недарма ж бував у школі,
Науку дядько знав доволі.
Так захопився, що невдовзі
У стовп уткнувся на дорозі.
Та так об клятий штурхонувся,
Що світ йому перевернувся,
На брук злетів із пішоходу,
Перекрутився разів зо два,
Об брук мармизою угрівся
Та мало юшкою не вмився.
Як щука в ятері кружляє
І де перед, де зад — не знає,
Так дядько впав серед дороги,
Та хутко звівся він на ноги.
— Бодай тебе чорти забрали!
Тут скрізь стовпів понабивали,—
Балака дядько із собою
І порох струшує рукою.
Навколо дядько озирнувся —
Ой леле! В кут глухий упнувся,
Мур перед ним і мури збоку,
Вперед не ступиш ані кроку —
Деся зникла вулиця та й годі!
Товчеться дядько, мов у броді
Той сом, затиснутий плотами,
Що жив одвіку між корчами.
«До біса все! Та де ж дорога?
Хоч гвалт кричи! Городового!
Куди мене оце загнало?» —
Йому вже просто страшно стало,
І дядько з закутка глухого
Шукати йде городового,
Іде та місто проклинає;
І злість така його проймає,
Що коли б міг, узяв соломи
Та підпалив би всі хороми,
Бо всі дороги загатили
І світ од нього затулили.

Хвилин за кілька він покинув
Завулок той і в вир поринув;
Йому назустріч, звуків повне,
Неслося місто велемовне.
Тепер наш дядько не читає,

А все під ноги поглядає,
Мундир сподіваний чатує,
Чи не майне, й вперед простує.
Шукає дядько, наче бога,
В людській юрбі городового.
А ось і він! Плечистий, дужий,
У нього погляд небайдужий,
У місті скрізь він лад наводить,
Як той вівчар в отарі ходить —
Бо це ж губерня, неабищо.
І дядько йде до нього ближче,
За шапку ще здаля береться,
«Добриденень» каже, як ведеться,
Ще трохи ближче підступає,
Оладку-шапку підіймає.
— Скажіть-но, будьте так ласкаві,
Де банк? Мені в земельній справі.
— Йди, дядьку, прямо по дорозі,
Побачиш там костьол на розі,
І буде вулиця направо,—
Сказав йому служака браво,—
Тієї вулиці тримайся,
А там ще в когось поспитайся,
До того банку звідси близько.—
Вклонився дядько йому низько,
Що добрий хоч один зустрівся
І так сердечно з ним повівся,
Коли минеться все щасливо,
То вип'є з ним хоч пару пива
Та з'їсть з ним разом кусень сала;
На серці в дядька легше стало.
Зробивши два-три повороти,
Перепитавши, може, всоте,
Спинився дядько біля банку,
Блискучі сходи, розкіш ганку
Широкий крок його спинили
І в душу ляку нагонили.
Край сходів дядько завагався,
Ступати далі він боявся:
Боявся чоботом селянським
Завдати шкоди сходам панським,
Ще пляму можна посадити,
А цур їм, краще не ходити!

Ступнеш не так, піднімуть сварку
Й на могорич дадуть по карку.
Та «їм», як привид, визирає,
Від дядька спокій відганяє;
Та «їм» — якась нечиста сила,
Що в дядка серце засмутила;
«Їм» — це щось темне та вороже,
Воно навік скрутити може.

Та дядько страх перемагає,
Він шапку завчасу скидає,
По сходах чистих, як мурашка,
Повзе наверх, ступає тяжко.
Забитий дух його віками
Вже чує страх перед панами.

Ввійшов до світлої він зали,
Там з краю в край пани снували;
Розв'язно, гучно розмовляли,
Сигари у зубах тримали.
А як котрийсь іти збереться,
Лакиза коло нього треться
І подає убрання скоро,
А сам весь — приязнь і покора;
А пан той лізе у кишеню
Й «дзесьонтку» тиче йому в жменю;
Лакиза перед ним плазує,
Аж сміх бере, як він «дзенькує».
Пани тут різної уроди
Одні з них круглі, як колоди,
Ідуть поважні та бундючні,
А інші, мов тріски, худючі;
Ті носа вгору задирають,
А інші очі опускають.
Опріч панів, дядьки стояли
По всіх кутках тієї зали,
І люди незначного стану
Товклися в банку вже від рана.
Про щось там мовиться тихенько,
Туди і дядько йде швиденько.
Прийшов, сусідів зміряв оком
Та й до стіни приткнувся боком.
— Сідай, мій любий, мій хороший,
Бо за «постій» не платять грошей, —
Сказав сірома жартівливо,

На лавку дядько сів квапливо
І вдячно глянув на сусіда
Немолодого, майже діда.
І зазнайомилися швидко.
Чого прийшов? До кого? Звідки?
З якої волості, повіту?
— Приїхав я сюди з край світу,
З-під самих Стовпців, чули, може?
— Ні, не доводилось, небоже.
— А звідки ви? — Та я з-під Ліди,
Село там наше є Демиди
(Він Грицем Вересом назвався),
Сюди учора ще дістався,
Мізерна справа, та не знаю,
Чи доконаю до ладу —
Я років два її веду,
Хоч як міркую та ладнаю...
Ох, за панами, друже любий,
Нема життя. Гаманчик грубий
Хто має й маже — той і їде,
Отак і робиться, сусіде. —
Він добре знав чиновні сіті,
Бо не дарма ходив по світі,
Землі шукаючи з дядьками,
Знайомість мав з писарчуками.
— Як хочеш дозвіл з банку мати,
Супліку треба написати;
Коли бажаєш, я владнаю:
Писарчука такого знаю,
Дряпне за злота він суплічку,
Йому та справа за дрібничку.
— Ах, дуже прошу, пане Верес...
Я Вам подякую іще раз.
Бо поки сам чого доб'єшся,
Так і життя свого зречешся.
— Ну, то ходім! — Вони виходять
Та по панах очима водять,
І біля столика одного —
Там не було тепер нікого,
Сама лиш пляшечка стояла
Й чорнило в ній на дні блищало, —
Дядьки спинилися статечно.
— Чого вам? — їх питає гречно

Сам писарчук. Він низькуватий,
Уже підтоптаний, патлатий;
З'явився він перед дядьками,
Неначе порхавка часами
Після дощу росте ураз.
— А ми оце прийшли до вас,—
Тут дядько ближче підступає,
Прохання тихо викладає.
— Не поспішайте, зачекайте,
А ось вам стільчики, сідайте! —
Зі столу він дістав паперу,
Всю свою писарську манеру
Він перед дядьком виявляє:
З-за вуха ручку витягає,
Немовби пише, водить стиха
І тре чоло та носом чмиха.
Похверцювавши для прикраси,
Почав черкати викрутаси;
Уважно дядько позирає,
У жмені злата вже тримає.
— Ну от, супліка і готова.
Супліка — люкс! — одне це слово!
Письменні ви, дозвольте знати?
— Авжеж, сам можу підписати.—
І дядько пальці розгинає,
Бере він ручку і вмочає;
Не гнуться пальці неслухняні,
Мов ті кілочки дерев'яні,
Перо тримають боком, криво
І ручку водять боязливо;
Тож доки дядько так трудився,
На лобі піт рясний з'явився,
Мов дядько сонячної днини
З косою обійшов купини.
— Тепер ідіть у ті он двері,
Зробіть помітку на папері,—
Киває писар головою.
І дядько тихою ходою
Ступає, двері відчиняє,
Супліку в рурочку тримає.
Сидять за довгими столами,
У стіл упершися носами,
Писарчуки, мов купи гною;

І цвіркотять поміж собою
Ручки, як коники на сні,
Тріщать, як шашіль у поліні;
Бо кожен писар справу має.
Непевно дядько підступає
До столу ближчого. Пихатий
Сидить там писар бородатий —
Перед рудою бородою
Схилився низько головою.
Урядник хрокнув щось сердито,
Неначе кнур той у корито,
Але супліку забирає,
Насупив брови і читає.
— До того столу, чоловіче! —
Махнув урядник бородою,
Неначе житньою мітлюю.
— Який їх дідько сюди кличе? —
Пробурмотів рудий писака.
Поплентав дядько-неборака,
Він стіл показаний шукає
І низько голову схиляє
Перед панком новим, всміхнувся,
У три погібелі зігнувся.
Урядник тільки глипнув оком
Та й повернувся до дядька боком,
Пером виводить по «бумазі»
(Така вже шана семиразі!)
Стоїть наш дядько, не відходить.
«То що ж? Нехай пером поводить:
Не під дощем, та й час я маю,
Не пан якийсь там, зачекаю».
Урядник блимнув знов очима,
Немов на тещу чи вітчима,
І у папери знову вткнувся,
А дядько навіть не здригнувся.
Урядник злитись починає,
Що дядько витримку ще має.
Нарешті він розлютувався:
— Чого ти? — в дядька запитався
Так нетерпляче й неласкаво.
— Та в мене тут земельна справа,—
Промовив дядько лагідненько,
Як тільки міг, аж солодненько.

Урядник злий його спиняє:
— Не пильна справа, почекає;
Прийди сюди за три години! —
Зітхнув Антось. «Оце новини!
Оце пройди світа зустрів,
Бодай би грім тебе побив!
Чекай добра від тебе, хаме,
Бодай ти взявся чиряками!
Щоб сліпота на тебе впала,
За твою кривду покарала».
Так дядько наш цю п'явку псячив,
Та все ж карбованцем віддячив.

1910—1923

ЛІСАМ БІЛОРУСІЇ

(З поеми «Суд у лісі»)

Люблю я ліс, одвічну тінь,
Де темна хвоя вгору лине,
Де лапи простягли ялини,
Верхів'я зніши в височінь.
Там добре щоразу мені:
В бору так тихо, урочисто,
Коли застигне все там чисто
У непорушній тишині.
І велет-дуб і кущ малий
Стоять, задумано-суворі,
А сосни ллють червонокорі
Густий, духмяний пах смоли.
Ніщо навколо й не зітхне,
І тільки бджоли струнним дзвоном
Гудуть протяжно рівним тоном
Та миша лісова майне.
Які хороші в час весни
Верізок молодих убори,
Коли вони по косогорах
Стоять, заглиблені у сни.
Я не забуду й тих годин,
Як вітер наліта бурхливий,
І віт різноманітні співи
В акорд зливаються один.
Свою красу таять мохи,
Де безліч є малої тварі,
Де мурашки пасуть отари
Дрібної тлі, як пастухи.
Хіба ж не любий час такий
На спаді літа, вже під осінь,
Коли у вереску між сосен
Почнуть рости боровики?
В сто крат зросла любов моя,
Бо рідний ліс мій краю служить,
Бо ліс мій криє смілих, дужих,
Серед яких душею й я.

ОПОВІДАННЯ

ДУМКИ В ДОРОЗІ

Гуркоче по корінню візок, миготять строкаті верстові стовпи, мигають похилі, вкриті мохом соснові хрести обабіч дороги; біжать ліси, гаї, міняються поля, громадаються гори, стеляться широкі луки, блищать озера, сріблом переливаються річки, золотом розсипаються піски, глибокими зеленими ямами тягнуться болота...

І куди ти несеш мене, невідома дорого?

А небо! Далеке, незвідане, блакитне небо! Тисячі, мільйони років позираєш ти, без болю, без тривоги, позираєш на всіх однаково: на людину, на звіра, на пташку, на найменшу комашку, на живих і неживих, на нашу злиденну землю, на землю, прогносну людськими трупами, залиту кров'ю й гіркими сльозами сироти-народу.

Далеке небо, блакитне небо! Чом не відповіси на наші страждання, на наші надії, на наші поневіряння? Чому не висушиш нам гірких сліз? Не заспокоїш хвору душу й серце? Чому не спопелиш вогнем справедливості того лихого звіра, що сіє заразу, топче правду й носить нещастя по нашій землі?

Далеке небо! Блакитне небо! Що на світі чудовіше від тебе? Високе сонце, білі хмаринки, як пушинки, плінуть і плінуть одна за одною, народжуються, зникають, скупчуються в темну хмару, звисають над полем і лісом, спалахують блискавицями, здригаються громом, розливаються чистими холодними краплями і щиро зволожують землю.

Далеке небо! Блакитне небо! Яке ти тихе вночі! Срібний місяченько то круглий, то вузенький, як серп, як гарно світить над чорною темрявою, що густо застеляє білий світ! А далекі зіроньки! Як любо в тиху ніченьку!

Далеке небо! Блакитне небо! І як може насмілитися людська думка видумати в тобі, ясне небо, пекло, негасимий вогонь, смолу, що кипить вічно!

Далеке небо! Блакитне небо! І як спалюжили люди красу твою, небо, в своїх думках!

А дорога моя ледь помітною сірою ниткою тягнеться все далі й далі, крутиться, звивається навколо курганів, вибігає на гори, спускається в долини, щезає в лісі під живою стріхою високих сосен та ялин; трясє візок, підкидає на колодовбинах, неначе він хоче викинути мене посеред дороги. Знову стала рівніша моя дорога, знову перед очима постають нові образи світу, інші голоси чує моє вухо, інші думки народжуються в моїм серці.

Куди ти несеш мене, невідома дорого?

О, мій рідний краю! Похмуро дивишся ти з сизого туману, що розіслався на краях полів, де небо, спустившись низько, обіймається з бідною землею. Порізали тебе вузькі селянські дороги, чорні стежки, річки й озера, яри і болота, ліси і гори. А вбогі села безладно порозкидалися то тут, то там: по горах, ярах, на березі річок, серед далекого поля, по темних лісах. Розповзлися по полю, як черви в негоду, злиденні мужицькі хати. Покривилися вони, пообвисали стріхи на клунях, зелені купини моху товстою корою облягли гнилі солом'яні стріхи. Збилися докупи будівлі. Понавалювано в купу колоди, стружки, солому. Де-не-де визирне сумовита верба, зблисне берізка, вискочить кленок. Який невеселий, який незатишний у тебе вигляд, мужицьке село, сирото між людськими спорудами!

А поруч з убогими хатами вперлися в небо панські палаци, зеленіють сади, гнуть гілля яблука та груші; широко і сміливо розпросторились поміщицькі поля, колосяться багаті панські ниви, пасуться гладкі коні, воли-рогалі, тисячі овець розсипаються по полю.

О, мій рідний краю! Поруч із злиднями ходить розкіш і багатство; разом з людськими сльозами змішуються панські вальси, ллються веселі мелодії пісень, гримить музика з панського саду; разом з мужицьким потом течуть дорогі вина.

Тільки тужливі пісні твої, Білорусь, беруть за душу, завдають жалю, туманяють очі сльозами, плачуть і стогнуть, і гірким докором, тихою скаргою линуть у далеке, незвідане, блакитне, спокійне небо.

I

Ліс гомонів якось дуже тужно. Ліс рідко коли мовчить. Звикле вухо ловило в ньому голоси, але ніхто ще не вник у таємницю його мови; тільки серце сумно відгадує в ньому тугу й тривогу.

Кошлате верховіття ялин трусилось, як у шаленому танку. Лапи то піднімалися, то опускалися, ніби ловили невидимого ворога, що не давав спокою й змушував труситися ліс.

Ліс гомонів. Сумно гомонів старий ліс.

На узліссі стояла хижка лісника Василя Чурила. Маленьке віконце хижки сумною зіницею позирало в поле. Здалеку воно здавалося вовчим оком. Над самим віконцем звисала гола верба і глухо шуміла, наче стояла.

Маленький гасничок тьмяно світив у хижці. Вогник лякливо дрижав, і ледь помітно танцювали та переливалися по стіні сутінки. Біля столу сиділа Василева дружина Олеся. Їй нічого не хотілося робити, та й робота падала з її рук. Діти давно вже спали.

— Де ж це Василь? — зітхнувши, питала Олеся.

Василь не вперше повертався додому так пізно. Знала Олеся побачу лісникову службу, знала пана полісовщика, що то була за людина. Але чому ж так лячно й страшно за Василя сьогодні? Олеся й сама цього не знала, тільки якась глуха тривога поїняла душу і, як черв'як, точила серце.

Довго чекала Олеся Василя. Передумала всі нещастя й пригоди, які могли трапитися з Василем цієї неспокійної ночі.

А ліс гомонів і гомонів. Тужно гомонів старий ліс.

II

Куди ж подівся Василь?

Стало вже сутеніти, як послав його полісовщик з листом до сусіднього двору.

Була вже глуха ніч, коли зайшов Василь у двір до пана. Пан затримав Василя на якийсь час, поки писав відповідь полісовщику. Ніхто не спитав Василя, чи він що їв, ніхто не нагодував голодного. І вийшов Василь від пана з гіркою кривдою в серці...

Злидні змусили Василя полишити батькову хату і йти в лісники. Довго довелося йому оббивати панські пороги, не раз мусив він стояти перед паном полісовщиком, цілувати йому руки, гнутися.

А все це любить пан. Те лісництво — глухий куток Білорусі, — де служив Василь, зберегло в собі ще старі порядки того сумного часу, коли було право обміняти людину на собаку, того часу, що звався «панщиною». Життя йшло далі своїм шляхом, ішло, ширшало, а цей закуток лишався глухим, закам'янілим, і світло нового життя відлітало від нього, як відскакує промінь сонця від льодової глadi.

Ішов Василь, самотній, зажурений.

Сніг швидко заносив дорогу, вітер збивав Василя з ніг, а гіркі думки, як бджоли, кружляли над його головою. Усе його життя, усі думки були про те, щоб швидше спекатися цієї собачої служби. Придбати б шматок землі, збудувати свою хату і жити, нікого не боятися, ні перед ким не гнутися.

А тут що?

І все лісникове життя постало перед ним, як живе, ніби єдиний цілісний, викінчений образ зневаги й кривди.

III

А вітер усе дужчав. Василь відкотив комір кожуха, глибше насунув на вуха круглу шапку, опустив рушницю стволom донизу, щоб не надуло снігу. Ліс закінчився. Василь вийшов у поле. Він усе ще думав про своє життя, про лісникову службу.

Воно, так би мовити, ще можна було б служити, якби тримався тільки служби. Але вся біда в тому, що полісовщик звалював на лісника все, як на дармового коня. Від самої тільки думки побачитися з полісовщиком мороз пробігав поза шкірою Василя. Василь не раз казав, що ліпше хотів би він зустрітися з гадиною або

вовком, ніж потрапити на очі полісовщику. Не раз стояв Василь, як полотно, білий від кривди й несправедливості, вислуховуючи лаянку пана полісовщика. Руки самі стискувалися в кулаки, і не раз якась сила штовхала Василя накинута на полісовщика, розбити пику, кинути об землю, топтати ногами, бити, бити без жалю, без милосердя. Тоді б, здається, зігнав свою злість, відімстив би за всі знущання й зневагу. Але згадував Василь, що є в нього дружина, є маленькі дітки, і руки самі опускалися, і стояв він заціпенілий, мовчав — ні пари з уст. Що ж, накинута на пана? А що далі? Далі — острог, жебрацька торба. Далі цих меж не ходить затуркана, зневажена душа простої людини.

Сварився пан полісовщик як справжній майстер своєї справи. Лаянка його лилася довго, плавно, без запинки. Кожне слово було виважене й било по серцю важким обухом. Одно слово, думав Василь, через якесь непорозуміння з'явилася на світ ця людина й замість острогу чи божевільні попала в полісовщики. А втім, дідько його знає, хто живе тут не через непорозуміння. На цьому пункті спотикалися Василеві думки й не могли здолати його, бо далі перед очима відкривалося багато незрозумілих порядків, у яких можна заплутатися й потрапити до в'язниці або чортові на сковороду.

IV

У такт думок Василеві співав у полі вітер нікому не потрібних пісень. Василь так заглибився в свої думки, що забув, де він, куди йде.

Василь зупинився, щоб роздивитися, де він. Ноги його по коліна вгрузали в сніг. Але що розгледити у таку ніч? Небо змішалось з землею. Широкий простір поля звузився в чорну бочку, і нічого не могло розгледіти око самотнього Василя. Неначе хтось викинув його, непотрібного, бідолашного в цю пащу жажливої ночі, віддавши в жертву сердитій бурі, щоб ціною його життя купити собі спокій.

— Де ж я? — тривожно спитав себе Василь.

І відразу ж на нього найшов страх, найбільший людський страх — страх за своє життя. Руки його

опустилися, йому захотілося присісти. Та не сів Василь, а став перебирати ногами в глибокому снігу, як спутаний.

А думки, безглузді дикі думки зароїлися в ньому швидко-швидко, як сніг, що з усіх боків теж немилосердно сипався на Василя. То думалося Василеві, що він сам шукає собі могилу, то ввижалися йому стіни, каміння, готове щомиті звалитися на нього всім своїм тягарем. Йому здалося, що він забрів далеко-далеко... Уже раз спіткнувся Василь, вітер звалив його з ніг. У думках промайнули озерця з високими берегами, занесені снігом, що ніколи не замерзали. Сніг усе глибший і глибший, а сили згасають. Ось він зовсім вибився з сил, заліз у сніг по пояс і не може вже містити його отерплими ногами.

V

— А-а-а-у!

Василь і не думав кричати, як не думав він і плакати. Дикий крик вирвався у Василя мимовільно сам, і самі потекли сльози.

Вітер підхопив його німий крик, рвонувся з ним і тут же загубив його, розітер, як мильний пузир.

— Хто я? Василь?

— Василь, хто ж я?

— Що ти тут робиш?

— Сиджу в снігу.

— Ну, Василю, гайда додому!

Усе в ньому плуталося, і сама собою нав'язувалася йому ця нісенітна розмова...

В очах його ніби проясніло. Всюди, куди б він не глянув, видно пики полісовщика, його вискалені зуби. Цих пик набралося багато-багато; вони обіймалися, танцювали, ворушилися, як по команді, дрижали, як осикове листя перед грозою.

А он там видно худе, змучене, заплакане обличчя Олесі... Он його діти...

А полісовщики танцюють, кепкують з Василя, подають йому руки й хутенько приймають, як тільки Василь збирався взятися за них.

Рвонувся Василь спересердя на полісовщиків!

І відчув Василь легкість, ніби він повис над землею. Він тихо опустився, став легко, вільно влазити в щось м'яке й холодне. Ось ніби затримався... Чув він іще, як лопнув ремінь на рушниці, як улазив донизу... Більше нічого не чув Василь.

Вітер співав йому тепер «вічну пам'ять».

1907

Цілий гай старосвітських дубів простягнувся над берегом Німану.

Такі дуби тепер рідко де побачиш. Їх не чіпала людська рука, тільки довгі віки відкарбували свій слід — знак глибокої старості. І багато всіляких змін часу бачили ці німі свідки минулого. Життя багатьох людських поколінь пройшло перед ними й проходить, ніби ті хвилі Німану, що звивистим змієм оповиває тут їхню оселю, високий, рівний пагорок, а вони стоять собі, спокійні, поважні, і живуть своїм особним життям. Минають дні, ідуть своїм звичаєм зими й літа з їх холодами й спеками, з їх бурями й грозами, а вони спокійні, як людина, що всього зазнала на світі, усе пережила і вже нічого нового не чекає від життя, окрім смерті. Повалені ж додолу товсті окоренки їх товаришів з обсмаленими знизу жерлами нагадували живим про їх останній присуд долі.

У лісі вже починалася та ледь помітна зміна, той поворот часу, коли життя природи йде на спад. Викопшені луки і, мов кургани, стіжки сіна, поруділі від дощів та сонця, вже свідчили про це замирання. Лелеки збиралися табунами й довго стояли на пагорбах або знехотя оглядали вибалки. Але було помітно, що не для поживи позбиралися вони сюди, а заради чогось іншого. Постоявши, повільно, один за одним, піднімалися вони вгору, кружляли там, і кожне коло здійснювало їх усе вище й вище. Там вони спліталися в одну фігуру, в одне широке коло і, не махаючи крилами, плавно й злагоджено, як по команді, літали в неозорих просторах блакитних небес... Осиротілі старі дуби в чорних шапках лелечих гнізд спокійно стояли, не ворущачи жодним листочком, і купали в сонці свої одвічні лапи.

На скошеній луці, недалеко від дубів, паслася череда. Там і сям сиділи пастушки. У кожному їхньому гуртку були свої інтереси, свої розваги й розмови. Сонце давно вже звернуло з півдня, але світило ще жарко.

У повітрі було тихо, тільки дзвін літників зливався в одну довгу-довгу монотонну пісню, і, здавалося, природа була заколисана цим трохи сумним дзвоном. Маленькі комарикки-товкунці купками гуляли на сонці, ніби чиясь невидима рука трясла в повітрі маленьку сіточку.

— Чого вони товчуться тут? — спитав Гриць свого товариша Базиля й махнув рукою по купці комариків.

— Гуляють, — каже Базиль. — Ти думаєш, їм не хочеться погуляти? Тепер їхня пора, от і гуляють.

Базиль і Гриць — найкращі друзяки. Давно вже триває їхня дружба — скільки пам'ятають. Дві зими в школі сиділи на одній лаві і третє літо пасуть разом корівки.

Коли котромусь мати дасть у торбину сала, то це сало розрізали порівну й смажили його на роженчиках. А яке смачне сало, спечене над вогнем у полі! Пригнавши зранку, ходили разом ловити рибу й купатися.

І ні до кого вони не приєднувалися і, крім свого товариства, іншого не хотіли. Раз лише сварилися хлопці, і посварилися через дурницю — за ножик-циганчик, якому вся ціна — три гроші. І тільки спересердя назвав Гриць Базиля носалем — у Базиля був довгуватий ніс, — а Базиль Гриця обізвав рябчуном.

Але рідкісні випадки сварки тільки короткочасово розладнували їхню дружбу, і хлопці швидко знову мирилися, після чого Базиль, водячи пальцем по носові, мовив:

— Здається, мій ніс, Грицю, не такий уже й великий.

— Твій ніс — нормальний ніс. Ось я, так справді рябий!

Кажучи так, Гриць хотів почути від Базиля, що він не такий уже й рябий, бо сам Гриць не вважав себе за рябого.

— Що то за ряботиння! — казав Базиль. — Узимку зовсім не знати, а тепер просто сонце трохи обсмалило обличчя.

І хлопці знову були друзяками й починали гратися або про щось говорити. Розмова в них майже ніколи не переводилася, а навколо було стільки всього, що давало їм поживу для розмов... Полягають часом хлопці

під дубом. Гриць ляже на спину й кілька хвилин мовчки вдивляється в дуба, під яким вони лежать.

— Як ти думаєш, Базилію, чи є на світі така людина, щоб понесла цього дуба?

Базиль окидає оком дуб і, трохи подумавши, мовить:

— А, мабуть, є.

І зразу ж розповідав своєму приятелеві пригоду з яким-небудь силачем. Так, один селянин (Базиль навіть назвав його прізвище) поїхав красти сосну до панського лісу. Зрубав він таку товстелезну сосну, що і вдвох її не можна обійняти. Звалив на воза й поганяє коня. Кінь — ані з місця! А тут якраз нагодився лісник. «Стривай-но,— думає він,— нікуди ти не подінешся: не втечеш із цієї сосною»,— а сам поглядає, що ж буде далі. Чоловік цей мовчки випряг коня, прив'язав його до кінця колоди і, сказавши: «нехай же буде сором коневі», взявся за голоблі й потягнув колоду. Лісник тільки головою покрутив — і слова не сказав селянинові.

— От якби ми були такі дужі, усіх би зарічанців побили! — зітхнувши, казав Гриць.

— Ото диво! Що ж їх тоді бити! Дмухнув би, і всі б попадали.

— А чи правда, що наш Ничипір Шулай борюкався з чортом? — спитав знову Гриць.

— А хіба ж ні: у нього в самого чортове ребро — його ніхто не звалить на землю.

— Ну, ніхто! А як у когось двоє ребер?

— Звичайно, поборе той, у кого двоє... Але, мабуть, той, у кого чортове ребро, піде до пекла, — помовчавши, знову сказав Базиль.

— Чому до пекла? Він же народився з тим ребром. Базиль на це нічого не відповів і замислився.

— А якби тобі, Базилію, сказали: «Умирай оце зараз, і ти підеш до раю». Чи погодився б ти вмирати?

— Ні! — відповів він.

— Чому?

— Мені було б там сумно самому; а тут усі: батьки, хлопці, ти. Якби з усіма, то пішов би.

— А як умре людина, що з нею робиться? — наче самого себе запитав Гриць.

— Що ж? Душа виходить. Прийде смерть — по-

мреш. Зітхнеш разів два — і нема!.. Я бачив, як умирав мій дід Гароним. У хаті ми були самі з дядьком. Як дід сконав, так дядько відкрив димар.

— Навіщо? — спитав Гриць.

— Щоб душа виходила... І, знаєш, страшно-страшно стало!

— Я в хаті не всидів би! — стрепенувшись, сказав Гриць і потім додав: — Ото щоб її грім, оту смерть. Спіймати б де, холеру, та спалити. Тоді люди жили б та й жили.

— А як для неї нема смерті.

Сказавши це, Гриць заглибився в думки.

— Що ж, братку, якби цю смерть узяла інша смерть, то знову б смерть зосталася. Ніяк ти від неї не визволишся.

— А що, Грицю, коли я помру й після смерті буду приходити до тебе, чи ти будеш боятися?

— Облишмо говорити! Чорт із нею, з тією смертю,— сказав Гриць, підвівся, оглянувся і став свистіти, щоб розвіяти погані думки.

Хлопці змовкли й замислились.

Було тут, у дубах, одне місце, де Базиль любив сидіти, спостерігати й думати.

Там, над стрімчастим берегом Німану стояв старий, товстий, кремезний дуб. З давніх-давен берег підмивало водою, він поволі зсувався й оголював товсте коріння старого дуба. Сам цей дуб трохи нахилився набік, як господар напідпитку, а оголений і витягнутий над водою його корінь здавався ногою, і виходило здалеку так, що дуб збирався перебрести Німан. Сівши на цьому корені, Базиль стежив, як бігали дрібні хвилі, як звивалася в воді довга рястка; вода то піднімала її, то опускала, то розкидала в усі боки й гралася нею, як вітер димом.

Біля самого берега стояв у воді голий лозовий рожен. Він тільки те й робив, що спритно хитався під натиском води. І ніколи не мав спочину цей рожен: і вдень, і вночі хитався він. Хіба може взимку, як морози зітнуть льодом воду, відпочине трохи цей пахилок-рожен.

Базиль поглядав і думав. А навколо було тихо. І Базилеві здавалося, що він чує співи цієї тиші. Довго він прислухався, але співи були якісь невеселі, і йому

стало сумно: усе йшло, здавалося йому, своєю дорогою і жило своїм життям, серед якого він відчув себе чужим.

А Гриць тим часом бігав біля річки. Якраз по тім боці йшов із вудками рибалка. Побігавши по березі ще якийсь час, Гриць пішов шукати Базиля. Поринувши в свої думки, Базиль нічого не помітив і сидів собі на тому ж дубовому корені. Звісивши ноги над водою, поглядав він униз, як плинув Німан. Тут було глибоко, і вода мала темний колір від цієї глибини. Про що ж думав хлопчина? Мабуть, про щось важливе й серйозне, бо губи його були щільно стиснуті, а очі поглядали кудись у глибину. Сховавшись за кущем, Гриць мовчки спостерігав за своїм товаришем. І без будь-якого злого наміру раптом вилетів з-за куща і щодуху крикнув:

— Га-а!

З несподіванки Базиль так перелякався, що весь задрижав і підскочив. Злякавшись, він не міг уже затриматися і зсунувся вниз. На мить, зачепившись личаком за дубовий корінь, повис униз головою над гладінню води, а потім шугонув... і зник з очей. Німан злегка здригнувся, вода розступилася й дала нещасному хлопцеві місце в холодних своїх нетрях, та декілька кіл побігло по воді в різні боки. Разів два чи три з'являлася його голова; руки незграбно й судорожно ловили повітря; зробивши півколо й захлинаючись, він зник назавсім...

Гриць не знав, що так можуть скінчитися його дурощі, і зчинив пронизливий крик та лемент:

— Рятуйте! Утопи-ився! Гвалт, люди, рятуйте!

Інші пастушки збіглися на крик і додали свого лементу. Рибалка підбіг перший. Скинувши одяг, відважно кинувся він у воду.

Збіглися люди.

Заламавши руки, мати несамовитим криком голосила й тужила. Як нестямна, кидалася вона у воду, її тримали чоловіки...

Сонце так же само поглядало на цю пригоду, так само було тихо в природі, і все жило своїм життям. Старі дуби стояли спокійно, поважно, як і завжди. Тільки галки, сполохані людським криком, позлітали з дубів та сиворакші з сердитим кряканням кружляли

над дуплястими деревами, ніби сердячись на те, що потривожили без будь-якої причини їх привільний спокій, і виблискували на сонці своїм зеленим пір'ям.

Базиля витягнули й відрятували, але після такої пригоди він став тихий і ще більше задумливий.

1912

СТРУМОК

(З циклу «Казки життя»)

Може, ви й не повірите, що це все правда. Але чи так воно було, чи не так — сперечатися не буду. Скажу просто: цей струмок напевне частував своєю водою ще ваших дідів-прадідів. Його вода — найчистіші сльози весняних хмарок, що споконвіку ходять над землею такими гарними табунцями. Його бережки — оксамитові межі, а з-під цих оксамитів сяє золото жовтих пісків.

А ті землі, що лежали поруч! Скільки краси, скільки мудрої задуми було в них!

Не диво, що тут, біля струмка, вирувало життя, бо кожному хотілося стати ближче до води, щоб помилуватися своєю красою в його люстерці, як це полюбляли робити красуні-квіти. Іншим хотілося послухати цікаву музику, яку складали дрібненькі хвилечки, стрибаючи з камінчика на камінчик, треті блукали тут, щоб трохи відпочити в прохолоді блискітливих хвиль, четверті горнулися сюди — просто дивлячись на інших.

Але струмок був такий скромний, такий сором'язливий, що навіть не привертав уваги до себе й ніколи не хизувався собою. Біг і біг собі туди, куди несла його незвідана сила, навіть і гадки не маючи про те, яка важлива роль випала йому в об'єднанні життя. А та гора, що дала йому життя, позирала на нього з ніжністю й гордістю матері. Часом її жовті кременисті схили освітлювалися такими radoщами, такою усмішкою задоволення, що всім ставало легко, добре, тихо, мирно. Найчастіше це траплялося тоді, коли все навколо пробуджувалося після ночі. Із-за далеких рубежів землі, де небо так низько схиляється до неї, підіймалася золота корона, її вогненне блискуче проміння, мов стріли, розліталася по землі й по небу. Лісовий жайворонок і соловейко в тінявих куцах силкувалися наввипередки привітати сонце перші, і пісні їхні дрижали чарівною музикою у хвилях повітря тихого ранку. І важко було сказати, хто з них краще співає.

Але часи змінилися, і якийсь сум іноді поймав го-

ру. Тоді вона огорталася сивою наміткою туману й закимось дуже журилася. Ніхто не знав, що саме засмучувало цю добру гірку. А гора-мати, очевидно, думала про дальшу долю свого сина. Чутливе материнське серце вгадувало те, чого так часто не може передбачити навіть зрілий розум, збагачений знанням явищ та умов життя.

— Ой, синку, синку! — зітхала гора.

— Чого, матусю, так тяжко зітхаєш? — питав струмок.

— Ой, любесенький! Ти ще мало живеш на світі й багато чого не тямиш, дурненький. А я, стоячи тут споконвіку, навчилася бачити те, чого не бачиш ні ти сам, ні оці розкішні й трохи набундючені дуби, ні взагалі всі великі й малі тутешні мешканці. Тільки люди, і то не всі, а найстаріші, найрозумніші, що пильно й проникливо вдивляються в книгу життя землі, можуть трохи розумітися на цьому.

— Що ж ти хочеш сказати, матуню?

— Любий синку! Давно я помічаю, що в землі коїться щось лихе. Чує моє серце, що якась сила готується повести тебе іншою дорогою.

— А що ж може коїтися в землі? — спитав здивований і зацікавлений струмок. — Земля така спокійна, нерухома, неначе зовсім закам'яніла й застигла.

Слухали трави, слухали квіти, слухав рокитник і верболіз, пташки, навіть соловейко завмер і прислухався до цієї розмови. Усім здавалося, що нікого на світі немає розумнішого від струмочка, бо про таке цікаве й мудре розмовляв він із ними! А тут і струмок багато чого не знає. І всі завмерли — так уважно слухали вони цю розмову.

— Ой, нерозумна дитино! — сказала гора. — Це тільки поверховому окові не видно нічого. Земля живе, в її житті багато-багато змін, тільки ж вони виявляються так повільно, так непомітно, і на перший погляд здається, що вона скінчила коло свого буття. А візьми ти вітер: чого тільки він не робить? А ці красуні-хмаринки, що полюбляють так часто пропливати над нами, аби віддзеркалитися в твоїй чистій воді! А інші заховані в надрах землі сили! Але не в цьому річ, про це ми поговоримо іншим разом. Річ у тому, що тебе хочуть повернути на іншу дорогу.

— А чим же, матусю, це погано? Ну й піду, й побіжу в інших берегах... Скажу тобі, рідненька, мені й самому хотілося поглянути на інші країни білого світу.

Зажурилася стара гора, потьмарилися її чудові схили, бо вечір повільно спускався на землю й за далекими пагорками ховалося сонце.

— Я мушу застерегти тебе, синку,— знову сказала гора.— Спершу ти добре подумай, а вже потім вибирай свою долю. Ніхто, синку, не може стримати твого бажання, і ти підеш туди, куди тебе так вабить твоя допитливість. Ти підеш в інший бік, в інші краї понесеш свою воду. Щоправда, ти зустрінеш багато нових явищ, побачиш те, що тобі й не снилося. Але пам'ятай, синку, згадаєш ти свою стару неньку, згадаєш оксамити своїх бережків і золоте своє дно, і дуже-дуже потягне тебе сюди, бо серед чужинців ти згубиш свій вигляд, зітрешся з лиця землі. А я тут буду стояти сама, і туга розлуки з тобою висушить моє серце. Ти поглянь, он там, бачиш, стоять гори, а на них росте ліс. То все мої родички, і не сьогодні-завтра вони, так само, як і я, дадуть життя новим струмкам. Вони будуть текти сюди, і якби ти зачекав, то вони злилися б з тобою: нахил землі якраз іде в цей бік. Тоді б ви стали могутньою рікою, і гуртом вам не страшно було б котитися у світ: вас ніхто не здужає, і ви не втратите себе на чужині. Ви б оживили весь оцей край, він став би багатим на заздрість чужинцям.

І ще скажу тобі таке: коли ти почувеш, як здригнеться вода, то якомога швидше старайся перетнути, перебігти обвал, що ляже впоперек твоєї дороги, і ти потечеш старим ривчаком. А не зробиш цього, то вже муситимеш звернути на іншу дорогу, куди тебе горне це неясне, таке звабливе бажання нового.

Вечір давно накинув намітку сіруватого мороку на принишклу землю. Гора мовчала, тихо про щось роздумуючи. Повний місяць постав на небосхилі; його таємничий і журливий відблиск розлився над тихими розлогами землі й неба. Струмочок усе біг, гнав хвилю за хвилю, сповнений задуми. Булькотів і дзвенів, як музика, зачаровуючи зелені бережки, золоті мрії снувалися над схиленими голівками красунь-квіточок. Місяченько підплив ще вище й кинув свою косу в лоно

струмочка й зачарував його. Тепер йому ще дужче захотілося йти далеко, бо є невиразна краса в цих чарівних далях, у цих неясних пориваннях до невідомого.

Чудові мрії-марення раптом урвалися. Струмочок почув, як під ним здригнулася земля, важка брила відірвалася від гори-матері й перегородила йому дорогу.

— Я не проб'юся! Я не проб'юся! — шепотів струмочок...

— Швидше, швидше, синку, ти зумієш пробитися! — з материнською ласкою й страхом перед дорогою втратою тривожно казала гора.

— Я не проб'юся!.. Що ж? На нову дорогу.— І в інший бік побіг струмочок.

Заплакала гора буйними росами... Осиротіла стара гора, полетів кудись соловейко, посохли красуні-квіти, і жовтими пісками засипав вітер колись красиву доріжку струмочка.

Народилися й потекли інші струмочки, створюючи нове життя, а це, колись гомінливе й веселе місце, стало замирати й глухнути. І тільки гора з обвітреними схилами ще свідчила про колишні часи повного життя. Навіть трава не росла тут, і тільки невибагливий комонник, що звик до важких умов життя, сям-там розкидався купинками по горі.

Минув час.

Був ранок. Сонечко починало новий день. Тихо здіймався над виярками туман, кричали десь гуси. Лісовий жайворонок уже снувався в небі й вітав ясне сонце. Він так і лишився тут, біля цієї гори-сироти, і тільки він розганяв її журбу; іноді усмішка зажуреної радості освітлювала її жовті схили.

Скінчивши пісню, жайворонок сів на камінь, що лежав на самій вершині гори, і сказав:

— Послухай, мамо, а до тебе прийшли дорогі гості, тільки вони бояться поглянути тобі в очі.

На купинках комонника блищали, як сльози, буйні краплі роси.

— Ой, любя матусю,— загомоніли краплі,— ми прийшли, бо вельми журилися за тобою в далеких невідомих краях. Ми — частинки твого рідного струмочка, що тік із твого серця. Даруй же нам, мамо, що ми не послушали тебе,— і розповіли про свої поневірвання.

Про що могли сказати вони, подумайте самі.

Гора ж їм сказала:

— За те, що ви не послухали своєї матері й покинули свою батьківщину, ви будете вічно кружляти по світу й ніколи не позбудетесь своєї туги за рідним краєм, і ніде не буде вам притулку на світі.

Пригріло сонечко, засяяли краплинки дорогими самоцвітами і зникли.

Куди ж вони поділися? Куди?

Щ О К Р А Щ Е

(З циклу «Казки життя»)

На зеленому пагорбі, де ріс шореткий комонник, стояла Сосна. Хіба тільки той не милувався нею, хто позирав більше вниз, аніж угору. Відміна її від сосен, що зростали в лісі, впадала відразу кожному в вічі. У лісі соснам треба було пнутися одній перед іншою: там росли гінкі дубки й поважні граби. Там треба було звертати увагу на свою красу, на свою поставу і придати до себе лісових діток, щоб повернути їх серце у свій бік. А кому приємно прогавити вродливого хлопця-молодця! Тільки Сосна не звабила кавалера, може, тому, що їх тут і не було, бо ліс стояв на відшибі. У неї було своє життя, свої турботи. Тільки ж самотність наклала на неї слід сумної задуми, і, стоячи тут, вродлива Сосна завжди сумувала. За чим? Важко сказати. І лиш зрідка, бувало, ранками, на сході сонечка, від неї подихало тихою ласкою й радістю; тоді просвітлювалися її низько спущені віти, які звичайно надавали сумного вигляду вродливій Сосні.

Хто знає: може, цей смуток, ця туга — споконвічні супутники тих, хто багато роздумує, хто живе сам із собою, а може, й правда — таке вже життя, що не дає задоволення. Не раз скаржилася наша Сосна Жайворові на свою самотність, на своє непотрібне тут життя. Ну, кому з нього користь?

— Знавш, любий Жайвороночку, краще не жити зовсім, аніж мати таке життя!

Жайвору шкода було Сосни, і він співав їй таких гарних пісень!

Вітер посміхався з цієї розмови і не вірив у те, що казала Сосна. Але з чого і з кого не кепкує Вітер? І вірити йому теж не варто.

Прилетів раз Коршун і сів на Сосні,— у неї була така гілляка, ніби навмисне для гостей виросла.

— Гм! — сказав Коршун,— а вогонь усе ще не гасне. Коли піде так далі, то й увесь ліс згорить.

— Про який вогонь ти кажеш, Коршуне? — спитала Сосна.

— Про той, що палить,— відповів сердито Коршун.

— А який вогонь не палить?

— Той, що не пече.

— А хіба є такий вогонь?

Коршун не відповів, видно було, що він розтривожений і більше говорити не має бажання.

Може б, воно й краще було, якби Коршун зовсім нічого не казав, краще жити без страху й тривоги, а вмирати все одно колись та треба. Річ була в тім, що недалеко горів торф!

Першої миті Сосна нічого не тямилася: неначе була ошелешена цією вісткою. Вітер щоранку розносив у всі боки гіркий дим, що збирався за ніч над горілим торфовим болотом. І не раз цей дим застрягав у розкішних голках самотнього дерева. То той, то інший — щодня так чи інакше казав про лихо, про цю торфову пожежу. Ясно було навіть пенькам, що на них усіх тут чекає.

Думки Сосни тепер кружляли навколо одного... І таким любим стало їй життя і цей світ. Здавалося, з очей її спала полуда, і вона вперше подивилася довкола.

І якийсь жаль обійняв самотню Сосну. Їй шкода стало пагорбів, що розбігалися в усі кінці. Які звабливі в них зелені схили! Жовтенький пісочок був такий ласкавий, такий привітний... Ой, скільки краси довкола! І як це вона не бачила всього цього раніше! Давній їй смуток, її нарікання на свою долю тепер для неї самої були такі мізерні й несправжні.

А вогонь усе наближався, танули останні надії. Поволі тягнулися дні тривоги й страху. Сонце висувало останні соки землі, і вітер розносив по світу її скаргу — легенький сизуватий серпанок...

— Ой, яка ж сліпа була я,— казала Сосна,— не знала ціни життя, а пізнала її тоді, як смерть уже кинула тінь на мої віти.

— А як тобі здається, Сосно,— спитав Вітер,— що краще: прожити свій вік тихо, спокійно, не пізнавши, яке прекрасне життя, чи пізнати його красу й вартість ціною великого нещастя?

Мовчала Сосна, ще нижче позвисало її розкішне гілля.

1917

Макаркові Новаку минуло всього тільки дванадцять років, але багато змін відбулося за цей час. Макарко ще пам'ятає, як батько його розмірено крокував за плугом на своїй вузенькій нивці, а мати сама ходила на цю нивку жати. За нею йшов і Макарко: не було з ким йому залишитися вдома. Багато клопоту було тоді мамі з Макарком: вона поспішає в поле, а Макарко підійде й зупиниться. То він побачить на дорозі цікавого жучка, то з трави злетить пташка, то пролетить красень-метелик. Макаркові хотілося на все подивитися і все розгледіти, про все розпитати, щоб знайти кожному явищу своє місце. Тепер усе це здається йому далеким і навіть смішним, а тоді справа часом поверталася й зовсім несподівано. Мама сердилася, кричала на Макарка, і Макарко справедливо відчував себе покривдженим неувагою мами до того, що так дуже цікавило й захоплювало його дитячі думки.

Так було ще років вісім тому. Тепер, коли глянути на їхнє поле, то його не впізнати: позникали межі, а з ними й вузенькі ниви разом з самотніми посталями плугатарів та женців. Макарко часто милувався полем у його новому вигляді: таке ж воно просторе! А по полю поважно повзають трактори, відрізуючи цілий гурт скибок духмяної землі, наповнюючи тишу узлісь могутнім гомоном. А на тракторах сидять свої ж хлопці й спритно водять слухняні машини. Макарко не раз поглядав на трактористів, на їх хвацьку поставу, на зсунуті на потилицю шапки, на дужі засмагли руки і заздрив їм від усього серця і в той же час пишався ними. І особливо дивувало тут Макарка те, що на одному тракторі сиділа Марина Кунашко. Її червона хустина, пов'язана над руськими кучерями, здалеку впадала в очі і якось особливо виділяла її постать на цій широкій землі. Вона, мабуть, співала пісню, бо мала добрий голос і любила співати. Позираючи на цих залізних коней і на трактористів, Макарко твердо вирішив — як виросте, навчиться водити трактор.

Змінилося не тільки поле — зміни сталися і в їхньому селі. Повиростали нові будівлі: клуб, школа, лікарня, дитячі ясла і садки, а біля них розіслалися гарні дворики й майданчики з чистенькими рівними доріжками, з клумбами, де росли найрізноманітніші квіти. Тут можна було і погуляти, й посидіти на лавках-канапах у тіні молодих каштанів. І все це приємно впадало в очі й вабило до себе, викликало зворушливі почуття до цієї нової землі, до людей, що обновлювали її й будували на ній новий людський затишок. А що особливо подобалося Макаркові, так це шосе, збудоване теж за його пам'яті. Воно спороджувало в Макарковім серці якесь нове почуття — почуття далини й простору. Як гарно було пройтися цією дорогою! Скільки разів вона звивалася, пролягаючи поміж пагорбами та садибами, перетинаючи ліси і болота! Часом цілими кілометрами розстилася вона рівним, ніби вибіленим на сонці, лляним полотном.

Як чарують і ваблять до себе чепурненькі, дбайливо розставлені на певній відстані лавки вздовж дороги! Затишно стоять вони на маленьких розчищених майданчиках у тіні деревець. Ось так, здається, і скажуть подорожньому: «Сідай, будь ласка! Відпочинь та поміркуй, друже!..» А скільки гарних квітничків біля дороги! Та й скільки на них всіляких квітів! А ці білі стовпчики з прибитими на них дощечками, де зроблені різні дорожні знаки й написи — назви доріг, садиб, сіл, міст. А як добре вималювано на ускосах дороги державні герби, різні гасла, кожна літера яких складена з дрібненьких камінців, шматочків цегли, пофарбованих у різний колір. А який рух по цій дорозі! Скільки машин біжить по ній! Макарко любив дивитися, як мчать машини, й іноді, так собі, задля жарту, підносив руку, щоб підвезли його на машині... Так як же не любити таку гарну дорогу?!

Багато думок народжує вона в Макарковій голові. І хочеться йому пройти її від краю й до краю. Правда, один її край Макаркові майже весь знайомий: цей кінець упирається в прикордонну смугу (а Макарко мешкав недалеко від кордону). Коли зійти он на той пагорб, що вліво від села, то звідти видно країну, над якою розпростер крила білий панський орел.

Якщо Макаркові траплялося на дозвіллі проходити

неподалік від того пагорба, звідки видно чужу землю, то він не оминав його майже ніколи. Зійде на саму вершину й зупиниться: два різні світи лежать перед його очима. Один світ так вабить і так тішить його своїми широкими просторами, де всі дороги гостинно відкриті перед ним і всі вони доступні йому. Зовсім інший настрій та інші думки навіює земля по той бік кордону. Він багато чого чув про те, що твориться там, на тій землі. Вона часто привертала до себе його очі й думи. Він знав, що там порядкує на землі не народ, а пани. Багато там панських дворів, шляхетських фільварків, які позахоплювали найурожайніші угіддя. Макарко знає, що пани створили так звані «східні креси» і заселили їх польськими куркулями-посадниками, а народ, що жив тут споконвіку, зігнали з його земель. І багато бідного селянського люду пішло наймитувати до панських дворів і фільварків або тиняються по містах, шукаючи й не знаходячи собі роботи. А над голодним і голим людом опікуються пани та ксьондзи, ці пройдисвіти в чорних сутанах. Будують вони собі рай на землі на стражданнях народу, а йому обіцяють рай на тому світі. Навіть шкіл своїх не мають там люди. Десятки тисяч бідної дівчороби лишаються неграмотними, бо нема де вчитися і нема в що одягтися та взутися, щоб ходити хоч до тих шляхетських шкілок, що збудували пани і ксьондзи. Така несправедливість дуже обурює Макарка. У їхньому піонерському загоні не раз говорили про те, як лютує там панська влада, як тяжко жити бідному трудящому народові під панським гнітом. Але Макарко, як і всі піонери, знає, що не вічно пануватимуть там пани, бо народ терпить кривду й свою безправність до пори до часу, бо він потайки збирає сили, щоб спрямувати їх на своїх заклятих ворогів-приблуд, бо в серці народу живе світлий образ великого друга пригноблених, їхнього вождя і вчителя — Леніна. Панське панування скінчиться. Очиститься земля від трутнів-дармоїдів. Макарко в цьому не сумнівається. Про це свідчить і його вірш, де є такі рядки:

«Пан лютує, людей кривдить,
Та надходить час борні:
Стукнуть пана молотком
По дурній голові».

Життя в прикордонній смузі має свої особливості. Воно накладає свій відбиток на людей, що тут живуть, учить їх насторожувати вуха й зірко дивитися навколо. Кожній прикордонній людині відомо, з якою ненавистю поглядає сюди пан і його слуги, і на що можуть піти вони, щоб тільки нашкодити й наробити нам лиха. Макарко знає, що для панів сусідство з нами — те саме, що для сови-пугача та інших нічниць сонце ясно-го дня: воно засліплює їм очі. Ось чому щоразу, коли Макарко стояв на тій гірці й думав про панів, обличчя його ставало суворим і немилосердним, і він піднімав руку й тряс на панів кулаком.

Золота осінь тисячами доріг ступала, хоч іще й не-смільво, на землю й забарвлювала її далі й простори неба в лагідні тони якогось тихого роздуму. Тонка, синювата смуга, сповнена тепла й ласки, пестила далекі ліси й кучеряві берези, що самотніми постатями обступали стару й тепер уже здичавілу дорогу, біжучи разом із нею кудись далеко на захід і на схід. Через невеликі проміжки мінялися далі — то звужувалися, стиснуті лісами, то знову розступалися, відкриваючи цілий ряд нових картин. Останні п'ятки жита й вівса зведено з колгоспних просторих ланів. Знову загули трактори, готуючи землю до прийому нового насіння, а подекуди вже й сіяли.

Макарко Новак і його приятель Льоня Атрушкевич, обидва в червоних галстуках, поверталися зі школи додому. Сьогодні — перший день шкільних занять. Враження першого шкільного дня, здавалося, затьмарили всі інші інтереси й піднімали в хлопців настрій. Уже сама свідомість того, що вони — учні п'ятого класу, багато що значить. Вони відчували себе майже дорослими людьми, бо вже з п'ятого класу починається серйозна наука. Рогачка ж, що лежала про всяк випадок у Льониній кишені, зовсім втрачала своє значення. Йому навіть незручно було тепер діставати її з кишені. Він не забував про неї, але заговорити про неї вголос не наважувався. Ось хіба тільки як з'явиться яке-небудь звіря, то її можна буде пустити в хід. Хлопці йшли веселі, і настрої у них був піднесений. Вони пройшли півдороги. Усього до школи не було й трьох кіло-

метрів. Спускаючись з пагорба, вони побачили трактор. З шумом і грюком повз він у бік дороги, ніби наміряючись її перерізати. Трактор вела Марина Кунашко. Відразу можна було впізнати її по червоній хустині, з-під якої вибивалися непокірні русяві кучері.

— Зі школи йдете, хлоп'ята? — весело спитала Марина, спритно повертаючи трактор, щоб почати різати нові скиби духмяної землі.

Марко і Льоня зупинилися.

— Чи важко водити трактор, Марино?

Очевидно, це питання дуже цікавило Макарка.

— Як навчишся, то воно й не важко, — відповіла весела трактористка.

Трактор і Маринина червона хустина поволі стали віддалятися від дороги, тонути в хмарі легкого пилу.

Макарко і Льоня постояли ще трохи, поки відійшов трактор і вщух його гуркіт.

— Ну, займусь я трактором, — рішуче сказав Макарко. — Зроблю модель, вивчу мотор і всі частини, і навчуся водити трактор, ось побачиш.

— Давай займемося разом! — підхопив Льоня думку свого приятеля.

— Давай! — погодився Макарко.

Вони рушили далі й гарячково вели розмову, як будуть робити модель трактора. Вони й не помітили, як майже впритул зішлись з незнайомою людиною. Вона йшла польовою стежкою і саме виходила на велику дорогу, якою йшли Макарко і Льоня. Нічого особливого не було ні в постаті цієї людини, ні в її обличчі, ні в одязі, — звичайна собі людина, середнього зросту, чорнява. На вигляд їй було не більше, як тридцять років.

— Куди це ви йдете, хлоп'ята? — спитав незнайомец. Спитав він приязно й безтурботно. Так могла говорити людина, в якій на серці повний спокій і ніяких поганих думок у голові.

Макарко і Льоня зупинилися.

— А ми так собі йдемо — гуляємо, — відповів Макарко, а Льоня додав у тон своєму другові:

— Збираємо колекції.

— О, які ви молодці! — похвалив їх незнайомец і спитав знову: — то, мабуть, ви — школярі?

Хлопці відповіли не відразу.

— А навіщо вам це знати? — спитав Макарко.
Незнайомиць доброзичливо засміявся.

— Молодці! Гарні ви хлопці! Не все треба казати кожному, хто питає у вас, особливо, як ви його не знаєте. Ось і я: а може, я — лиха людина, шпигун якийсь?.. Ви ж не знаєте мене? — І він уважно подивився на Макарка й Льоню, привітно кивнув їм головою і, перетнувши великий шлях, пішов далі польовою стежкою. Здивовані зустріччю й розмовою з незнайомцем, Макарко й Льоня мовчки й спантеличено перезирнулися. А незнайомиць, пройшовши кроків двадцять, оглянувся і тоном ніби вже знайомої з ними людини спитав:

— А що — дійду я цією дорогою до Підбір'я?

— Дійдете, — відповіли хлопці.

Незнайомиць повагом пішов далі.

Макарко раптом схопив Льоню за руку.

— Ходімо сюди! — сказав він, потягнувши його вбік з дороги, і зупинився. — Як ти гадаєш, що це за людина?

У Макарковім голосі відчувалася якась тривога. Вона передалася й Льоні. Льоня розгублено знизав плечима й тихо сказав:

— Знаєш, Макарку, що: сховаймося так, щоб нас було не видно, а ми щоб його бачили — куди він піде?

Нахилившись, вони хутенько прошмигнули дорожною виїмкою, зійшли на вал, де росли кущики, й причаїлися за ними. Макарка й Льоні не було видно, а стежку до Підбір'я й людину на ній вони бачили добре. Вони пильно стежили за незнайомцем, охоплені відчуттям якогось неспокою.

— Коли зверне в кущі, то це — звідти, — тихенько промовив Льоня й кивнув на кордон.

Макарко мовчав, боячися хоч на мить спустити з очей незнайомця. У міру того, як незнайомиць підходив до чагарника, зростало хвилювання Макарка й Льоні. Ось він порівнявся з чагарником. Його постать ніби на мить зупинилася, а потім раптом зникла. Лишилася тільки дорога та зелений острівець кущів. Але людина мусила зараз з'явитися знову: край чагарника, через який пролягає дорога, невеликий — хвилина ходу, не більше. Та людина не з'являлася.

— Пошився в кущі,— прошепотів стривожений Макарко.

— А питав дорогу до Підбір'я! — теж тихо відгукнувся Льоня.

Ще кілька хвилин позирали вони на дорогу,— людини не було.

— Льоню, це шпигун! — сказав Макарко, і впевненість відчувалася в його голосі.

— Шпигун! — підтвердив Льоня, й стурбованість промайнула по його обличчю.

— Що ж нам робити? — спитав він.— Сховається, гадина, втече!

У Макарковій голові раптом виникла думка.

— Ось що, Льоню: сиди тут, вартуй, а я — на заставу!

— Біжи, біжи — навпростець! А я дивитимусь. Чи мо' я побіжу?

— Ні, Льоню, ти лишайся тут і дивись, чи не з'явиться він і куди він піде...

III

Льоня лишився сам на своїй варті. Він не спускав з очей того місця, де зник незнайомиць, дивився на дорогу за кущами і на всі виходи з кущів. Він тільки зрідка позирав у той бік, куди побіг Макарко. А Макарко поспішав швидше добігти до застави. Він вибирав такі місцини, щоб нікому не впадати в вічі, особливо щоб не помітила його та страшна й лиха людина і щоб не розгадала його наміру. Декілька разів промайнула його шапка в Льониних очах, а потім Макарко зовсім сховався за пагорбами, що тяглися в бік застави.

Льоні спочатку було трохи лячно. А що, як цей лиходій здогадається й повернеться назад? А може, він десь перейме Макарка?.. А може, це й не лиха людина і вони марно б'ють на сполох, а на заставі тільки посміються з них. Але Льоня пильно стояв на варті й зірко поглядав, щоб не пропустити тієї людини.

Коли більша частина шляху лишилася позаду і перед Макарковими очима з'явилася застава, аж тоді Макарко відсапнувся й полегшено зітхнув. Від бігу

й швидкого ходу щоки його розпашілися, як мак, і серце билось дуже й часто. Тепер він ішов трохи спокійніше і думав про ту розмову, що мала відбутися в нього на заставі, про ту непевну людину, яку треба було перевірити. Він був переконаний, що чинить правильно, і це додавало йому сміливості. Біля воріт застави стояв з гвинтівкою прикордонник-червоноармієць. Він здалеку побачив Макарка й повернувся в його бік. На Макарковому обличчі ніби було написано, що йде він з якоюсь новиною. Кроків за два від вартового Макарко зупинився. Червоноармієць поглядав на Макарка, а Макарко глянув у вічі червоноармійцеві.

— Що скажеш, дружок? — запитав червоноармієць.

— Мені на заставу, до начальника.

— Що хочеш йому сказати?

— Ми бачили якогось чоловіка. Він, мабуть, перейшов кордон.

Червоноармієць більше не розпитував Макарка, тільки й сказав:

— Постій трохи тут, — і хутко майнув до воріт у велику прибудову. За кілька хвилин червоноармієць повернувся, а ще за мить у дверях прибудови з'явився високий і стрункий лейтенант. Він швидко окинув очима Макарка.

— Ну, розповідай, браток, що там таке, — звернувся він до Макарка.

Макарко квапливо, часом ковтаючи слова, розповідав про зустріч із незнайомцем і про ту розмову, що видалася і Макаркові, й Льоні підозрілою. А найважливіше в поведінці незнайомця було те, що він розпитував про Підбір'я, місце, де була застава, а тим часом звернув з дороги на Підбір'я і зник у кущах. Командир слухав уважно. Потім поставив цілу низку коротких питань: який вигляд у незнайомця, молодий він чи старий, низький чи високий і як він одягнений. Макарко детально відповідав.

— Добре! — сказав начальник. — Зачекай тут!

Лейтенант швидко повернувся, віддав якийсь наказ. Відразу ж із двору застави долинув тупіт кінських копит. До воріт під'їжджали два вершники-червоноармійці з осідланим конем для командира. Один червоноармієць сидів у сідлі. Слідом біг собака Гун, схожий на вовка. Вартовий відчинив ворота.

— Ну, давай! — сказав командир і спритно скочив на коня. — Давай сюди, хлопче! — Командир подав Макаркові руку.

Вартовий червоноармієць легко підхопив Макарка, і Макарко незчужся, як опинився в сідлі разом з командиром.

— Тримайся за мене й показуй дорогу.

Макарко гордо сидів у сідлі спереду командира.

IV

Льоня почав уже турбуватися, чи не сталося чогось із Макарком. Як не вдивлявся він у кущі, нікого там не було. Тепер він часто переводив очі в той бік, звідки мав з'явитися Макарко. І раптом зовсім з іншого боку й зовсім несподівано угледів він трьох прикордонників-вершників. Радісне здивування Льоні ще зросло, як він побачив Макарка в одному сідлі з передовим вершником. На тому місці, де з ним зустрівся незнайомий, усі три вершники зупинилися й позлазили з коней. Льоня вже було кинувся бігти до них і зупинився переляканий: до нього біг Гун. Але Гун лагідно обнюхав Льоню й зазирнув йому у вічі, ніби хотів сказати: «Знаю, ти — Макарків приятель». А Макарко гукнув:

— Не бійся, Льоню, він не вкусить. Біжи сюди!

Льоня підбіг до прикордонників і по-піонерському привітався.

— Ну, що бачив на своїй варті? — запитав лейтенант.

— Дивився я весь час, але він більше не з'являвся. Зник.

— А де саме те місце, де ви з ним говорили? — запитав лейтенант у Макарка та Льоні.

Вони точно показали. Червоноармієць узяв собаку на повідець і показав слід незнайомця, що пройшов тут з годину тому. Гун обнюхав слід і раптом змінився: насторожив вуха, підняв голову, нюхнув навколо повітря й майнув до кущів, тягнучи за собою червоноармійця.

Лейтенант наказав одному прикордоннику їхати верхи вздовж прикордонної смуги, а потім звернути ліворуч і їхати на певне місце. Прикордонник повторив

наказ і зі словами «Є, товаришу командир!» поскакав у вказаному напрямі. Лейтенант і другий прикордонник рушили стежкою до кущів. Макарко й Льоня йшли за ними: вони попросили дозволу дійти з прикордонниками хоч до того місця, де зник незнайомиць. До кущів було не більше, як півкілометра. Макарко й Льоня підходили до них з великим хвилюванням: у цих кущах, на їх думку, мусила розгадатися загадка про незнайомця. Собака весь час ішов по слідах. Ось і кущі. Собака з дороги не звертає, і тільки в тому місці, де вона підіймалася на гірку, Гун звернув праворуч і повів краєм кущів, а потім звернув у гущавину. Що далі, то кущі були все густіші, пробиратися з кіньми тут було важко.

Лейтенант зупинився і сказав:

— Коней лишити тут.

— Ми побудемо біля них! — відгукнувся з кущів Макарко. Вони віддалік ішли за прикордонниками. Їм так хотілося бути з ними і хоч чим-небудь допомогти.

— А ви й досі тут! — сказав лейтенант. — Далі ні на крок! Повертайтеся назад, а якщо хочете, то чекайте на нас отам у кущах, біля дороги.

Макарко й Льоня зупинилися й чекали. Зрідка то той, то той відходили трохи вбік, де було зовсім тихо й ніщо не заважало слухати. Навколо стояла мертва тиша.

Макарко раптом весь аж підскочив.

— Дивись, Льоню, он, бачиш, якісь люди! — Макарко вказав рукою на густий ліс. І справді, з правого крила лісу, що обступав поле їхнього колгоспу, вималювались на мить маленькі людські фігурки, але зразу ж і зникли. Кілька хвилин хлопці стояли мовчки й жадібно вдивлялися в те місце, де замаячили люди. Льоня бачив їх тільки на одну мить.

— Скільки їх було? — спитав він.

— Чи двоє, чи троє, — відповів Макарко.

Хвилювання їх зростало, але постаті людей більше не з'являлися. Аж неподалік звідти промчав вершник.

— Це вони, наші! — крикнув Льоня.

Вони добре бачили вершника, але й він зник. За кілька хвилин на гребені пагорба на якійсь відстані від лісу з'явилося троє людей. Тепер вони здавалися значно більшими. Ще за мить впливла постать верш-

ника. Він долучився до цих трьох і їхав повільним кроком трохи збоку від них. Так, це вони, прикордонники. Але Льоня посів великий сумнів.

— Макарку! — сказав він. — Це, мабуть, інші прикордонники.

— Чому ти так гадаєш? — спитав Макарко.

— А чому собаки не видно?

Макарко знітився. І справді — собаки не було.

Уся група — троє пішоходів і один вершник — поволі наближалися. Макарко й Льоня чекали з завмиранням серця. Тепер усе було видно добре: вершник, червоноармієць із гвинтівкою наготові, а перед ним, за два кроки, понурившись, ішов той самий незнайомиць. Лейтенант замикав групу. Макарко й Льоня швидко попрямували до прикордонників. Командир віддав прикордонникам якийсь наказ, а сам пішов назустріч хлопцям.

— Ну, хлопчики, — спитав він, — той це чи ні?

— Той, той! — разом підтвердили Макарко й Льоня.

— Дякую вам, хлопці: пташку зловили ми неабияку.

— Дядю! — звернувся до нього Льоня. — А де ж собака?

Лейтенант трохи спохмурнів.

— Загинув, бідолаха, — з ноткою жалю сказав він. — Застрелив його оцей поганець. Думав урятувати свою продажну шкуру, та не вдалося.

Лейтенант спитав прізвища Макарка й Льоні, де вони мешкають і де вчаться, і все це записав до книжечки, ще раз подякував їм, як полум'яним патріотам своєї землі, і попрощався.

* * *

Днів через десять у школі відбувалися урочисті збори. На почесному місці за столом президії сиділи Макарко Новак і Льоня Атрушкевич. На трибуні — начальник прикордонної застави. Простими й теплими словами говорив він зборам про наше світле життя, здобуте наполегливою працею й спільною боротьбою всіх народів великої радянської землі під прапором героїчної партії Леніна. Він розповів, з якою ненавистю

дивляться фашистські розбійники на нашу країну: розквіт радянської землі й добробут її народів — смертельна небезпека для фашизму, осудженого на загибель. Його агентура йде на все, щоб шкодити нам і підривати нашу могутність. Але марні ці силкування. Згуртований могутній радянський народ — великий патріот своєї землі, і він не допустить фашистський набрид паскудити її.

Цілу низку прикладів навів промовець, як пильно і свято оберігає свої рубежі радянський народ і допомагає прикордонникам винищити фашистську нечисть.

— Я радий, — сказав промовець, — збагатити ці приклади ще одним новим.

Начальник застави вказав на Макарка й Льоню. Багатолюдні збори бурхливо й довго вітали піонерів-героїв оплесками. Промовець розповів зборам історію, як був спійманий незнайомиць. Він виявився дуже небезпечним шпигуном.

Від імені прикордонників Макаркові й Льоні було оголошено подяку й нагороджено коштовними подарунками.

Макарко й Льоня почували себе гордими та щасливими, бо вони чесно виконали перед Вітчизною свій піонерський обов'язок.

Крислаті сосни, мов зелені намети, розкинулись на піщаному пагорбі на узліссі. Багато стежок і глухих доріг розходиться звідси до лісу в різних напрямках. Куди вони ведуть? Олекса Найдьонук — а йому вже тринадцять років — не знає: дуже вже великий цей ліс, непрохідний. По краю пагорба в'ється широка дорога. Цей пагорб — улюблене Олексине місце. Часто бував він тут. Розмаїта музика, що дзвенить на повітряних струнах ранкової тиші: далекі гудки паровозів, спів лісових пташок, суворий рокіт літаків із сусіднього аеродрому. Добре було тут. А як ще хлопці приходили... Так, цей пагорб на все життя лишиться в пам'яті Олекси.

Але тепер усе це в минулому. Чорною грозовою хмарою насувалася з заходу війна. Заграви від палаючих міст і селищ освітлювали їй шлях. Смерть, руїни, розбій ішли разом з гітлерівськими зграями. На священну боротьбу за волю, за честь рідної землі піднявся великий радянський народ. Змінилося життя на селі. Молоді колгоспники пішли до Червоної Армії зі зброєю в руках боронити свою Вітчизну. Старі й літні люди радилися, що робити, складали свої плани. Багато хто пішов у партизани, озброївшись тим, що було напихваті.

У глухі лісові нетрі вигонили колгоспники худобу, щоб нічого не дісталось ворогові...

Олекса жадібно прислухався до всього. Розповіді про звірства фашистів, які не мають милості ні до дітей, ні до старих та жінок, запалювали вогонь ненависті в його молодому серці. Олекса був не самотній. З ним разом завжди були Льоня Новосад, Миколка Шупик, Микита Карнаух та інші хлопці.

Пильно охороняли вони рідний колгосп. Ніщо не лишалося поза їхньою увагою. Це вони помітили, що місток через рівчак поламаний і, коли проїжджала добре навантажена військова машина, зупинили її й показали, як об'їхати. Це вони — Льоня, Миколка,

Микитко, Сеня Жолобок ошукали німецького диверсанта й направили його в руки військової застави.

Вознна гроза насувалася. Ясного липневого вечора налетіли гітлерівські розбійники, скинули бомби, підпалили хату рибалки Максима, вбили його дочку й спалили два хліви.

...Тихо спустилася на землю прозора літня ніч. Тривожно гавкали і якомсь жалісливо й сумно вили собаки. Цієї ночі на селі майже ніхто не спав. Олекса Найдьонук розповідав друзям про німецькі танки. Вони можуть з'явитися й тут. Але танки не повинні захопити зненацька Олексу. І він розповів друзям про свої плани.

Уранці хлопці прийшли на пагорб. Вони несли з собою порожні пляшки, шматки клоччя, бляшанку з бензином. Усе було передбачено і зроблено, як належить: поставлено вартовий пост, вислано розвідку. Олекса керував виготовленням протитанкових снарядів. Разом обмірковували кожну деталь, де і як прилаштувати клоччя, яке у вирішальний момент треба змочити бензином і запалити; скільки треба прив'язати його, та так прив'язати, щоб дно пляшки було відкрите, інакше вона може не розбитися, вдарившись об ворожий танк. Одну пляшку з-під шампанського забракували: налита бензином, вона була занадто важка. Зате нею практикувалися, по черзі кидаючи її в куц, що служив хлопцям за німецький танк.

— Дивіться ж, хлопці, як тільки буде проходити танк, кидайте влучно, так, щоб уцілити в верхню частину,— схвильовано говорив Олекса.

— І запалити клоччя, кидаючи,— додав Микитко.

— Це вже обов'язково. І сірники щоб у кожного були. Пам'ятайте:

І фашиста-ката
Не мине розплата,
Щоб не знав дороги
На чужі пороги.

І ось вони готові. Але минув день, а німецьких танків не було. Хлопці були навіть розчаровані цим: їм нетерпеливилось, вони хотіли спробувати свою силу й ефект своїх снарядів на ворожих танках.

— Як ви гадаєте, хлопці, чи не спробувати нам, як будуть діяти наші пляшки? — спитав Олекса.

Звичайно, спробувати! Усі дійшли висновку, що вони навіть повинні це зробити.

Узяли одну пляшку, прихопили бензину й попрямували до лісу: там, на пагорбі біля дороги, лежала купа каміння. Це й була мішень. Не пройшли вони й півдороги, як раптом зіркий Миколка зупинив друзів.

— Дивіться, що це таке?

У провітлинні поміж деревами вони побачили якусь кумедну річ, прикриту мохом і зеленим гіллям.

— Ніби курінь, — сказав Олекса.

Їм раптом стало страшно. Хто ж міг зробити його тут? Та й чи курінь це?

— Гусениці! Це танк! — схвильовано зашепотів Микитко.

— Лягайте! — скомандував Олекса.

Так, це справді був танк. Біля нього хтось порпався. З лісу, озираючись на всі боки, вийшов танкіст. Він був зовсім не схожий на нашого танкіста. Хлопці лежали, затамувавши подих. Такого випадку вони ніяк не могли передбачити.

— Повзіть назад, — тихенько сказав Олекса.

Перечекавши кілька хвилин, Льоня й Микола кинулися бігти до села. Вони попередили голову, а самі, захопивши пляшки з бензином, помчали назад і старалися, щоб не розлити його дорогою.

Ховаючись у вересі й за розлогими деревами, підповзли Олекса, Льоня, Миколка й Микитко до ворожого танка. Він стояв нерухомо. Хлопцям страшно було спочатку, а потім увесь страх минув. Вони підповзали все ближче. Олекса подав знак підготуватися. Як б'ється серце! Наближається вирішальна хвилина. По черзі облили клоччя бензином. Олекса обливав останній. Потім він підвівся, вилив решту бензину на висохлу траву недалеко від танка.

— Приготуватися, — тихенько скомандував Олекса.

Але тут раптом на дорозі загуркотів ваговоз. Два танкісти вийшли з нерухомого танка й попрямували до машини. Пальне привезли. От, гади!

Олекса подав знак. Спалахнуло клоччя, і палаючі пляшки полетіли в танк. Загорілася трава, яку Олекса перед тим облив бензином. Хмара чорного диму

звилася над лісом, забурхало полум'я. Кинувши ще пляшку у вагозов, Олекса побіг слідом за друзями.

Ззаду чути постріли, хтось кричить... Ого, як гуркнуло! Вибух. Хлопці бігли не оглядаючись. Зупинилися вони аж на пагорбі, як і домовлялися. Пізніше за всіх прибів Олекса Найдьонок. Він усміхався, важко дихаючи.

— На «відмінно»! — радісно сказав він.

На місці їхньої зустрічі з ворогом вирувала лісова пожежа.

Якуб Колас. Григорій Півторак 5

1904—1917

«Не просить пісень у мене...» Переклав П. Тичина	25
Наш рідний край. Переклав М. Терещенко	26
Білорусам. Переклав П. Тичина	27
Ворогам. Переклав М. Рильський	28
Місяць. Переклав М. Терещенко	30
Людські сльози. Переклав А. Осипчук	31
Киньте смуток! Переклав В. Сосюра	32
Не журись! Переклав Д. Білоус	33
Наша візьме. Переклав П. Тичина	34
Наша доля. Переклав П. Дорошко	35
Вітер. Переклала 6. Нарубіна	36
Пісняр. Переклав А. Осипчук	37
Схід сонця. Переклав О. Новицький	38
Рідні образи. Переклав З. Гончарук	40
Живно (Сільським жінкам). Переклав М. Стельмах	41
На полі весною. Переклав О. Шевченко	42
Хмаринки. Переклав І. Вихованець	43
«Сохну марно я в остроші...». Переклав О. Новицький	44
Дорога. Переклав Я. Шпорта	45
Відліт журавлів. Переклав З. Гончарук	46
Мати. Переклав І. Вихованець	48
Поклик. Переклав О. Шевченко	51
«В'ються думи, крають душу». Переклав В. Шець	52
«Пригадую й себе багатим...». Переклав І. Вихованець	53
Рідні пісні. Переклав О. Ющенко	54
Я не знаю... Переклав М. Терещенко	55
Селяк. Переклав О. Пономарів	56
Бездоріжжя. Переклав І. Вирган	57
Струмок. Переклав П. Тичина	58
Весна. Переклав О. Іванченко	59
Вечірні хмаринки. Переклав І. Вихованець	61
Дуб. Переклав М. Стельмах	62
Квітка. Переклав П. Тичина	64
Співцеві. Переклала М. Грудницька	66
Сопілка. Переклав С. Воскрекасенко	67

Захід сонця. <i>Переклав Д. Білоус</i>	68
Три бажання. <i>Переклав А. Осипчук</i>	69
Живварські пісні. <i>Переклала В. Гуртовенко</i>	70
Будь твердий. <i>Переклав Ф. Скляр</i>	72
Буде гроза. <i>Переклав І. Вихованець</i>	73
Запрошення весни. <i>Переклав О. Іванченко</i>	74
У дорозі. <i>Переклав М. Зісман</i>	76
Гуси. <i>Переклав М. Терещенко</i>	77
На річці. <i>Переклав О. Шевченко</i>	78

1917—1956

До праці. <i>Переклав І. Цитович</i>	81
Відгук. <i>Переклав В. Сосюра</i>	82
Заклик. <i>Переклав А. Осипчук</i>	83
У полях Білорусі. <i>Переклав О. Жолдак</i>	84
Крайні Рад. <i>Переклав А. Щербак</i>	85
Піонерам. <i>Переклав О. Ющенко</i>	86
Старому селу. <i>Переклав А. Осипчук</i>	87
Янці Купалі. <i>Переклав М. Рильський</i>	89
Осінь. <i>Переклав П. Дорошко</i>	90
Героїчній Іспанії. <i>Переклав А. Осипчук</i>	91
Іде весна. <i>Переклав І. Вихованець</i>	92
Боянові-кобзареві. <i>Переклав І. Вихованець</i>	93
Розлука. <i>Переклав М. Терещенко</i>	95
«Запитай же себе ти, людино...». <i>Переклав І. Вихованець</i>	97
Над могилою партизана. <i>Переклав М. Терещенко</i>	98
Ліс. <i>Переклав А. Осипчук</i>	100
Голос землі. <i>Переклав М. Терещенко</i>	102
Мої мрії. <i>Переклав С. Крижанівський</i>	103
Живе між нас геній. <i>Переклав О. Новицький</i>	105
Моя земля. <i>Переклав І. Вихованець</i>	106
У рідних місцях. <i>Переклав М. Терещенко</i>	108
На весняний лад. <i>Переклав Т. Масенко</i>	110

Дітям

Савось-бешкетник. <i>Переклав П. Засенко</i>	113
Дід і ведмідь. <i>Переклав Д. Чередниченко</i>	119
Надходить зима. <i>Переклав Д. Чередниченко</i>	123
Дід-гість. <i>Переклав Д. Давидюк</i>	124
У полі. <i>Переклав Д. Давидюк</i>	125
До науки. <i>Переклав Д. Давидюк</i>	126

Поєми

Нова земля (уривки). І. Лісницька посада. <i>Переклав П. Засенко</i>	129
---	-----

XXVIII. Дядько у Вільні. <i>Переклав</i> <i>О. Пономарів</i>	135
Лісам Білорусії. З поеми «Суд у лісі». <i>Переклав М. Рильський</i>	146

О п о в і д а н н я

Думки в дорозі. <i>Переклав Г. Півторак</i> .	149
Василь Чурило. <i>Переклав Г. Півторак</i> .	151
У старих дубах. <i>Переклав Г. Півторак</i> .	156
Струмок (З циклу «Казки життя»). <i>Пе-</i> <i>реклав Г. Півторак</i>	162
Що краще (З циклу «Казки життя»). <i>Пе-</i> <i>реклав Г. Півторак</i>	167
Біля застави. <i>Переклав Г. Півторак</i> . . .	169
Зустріч із ворогом. <i>Переклав Г. Півторак</i>	181

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ТА СТАРШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Я КУ Б КО Л А С

МЫ С Л И В П У Т И

Избранные произведения

(На украинском языке)

Редактор П. П. Засенко

Художній редактор М. С. Пшінка

Технічні редактори Ф. Н. Резник,

Т. І. Розум

Коректори Н. В. Третиниченко,

В. В. Богаєвський.

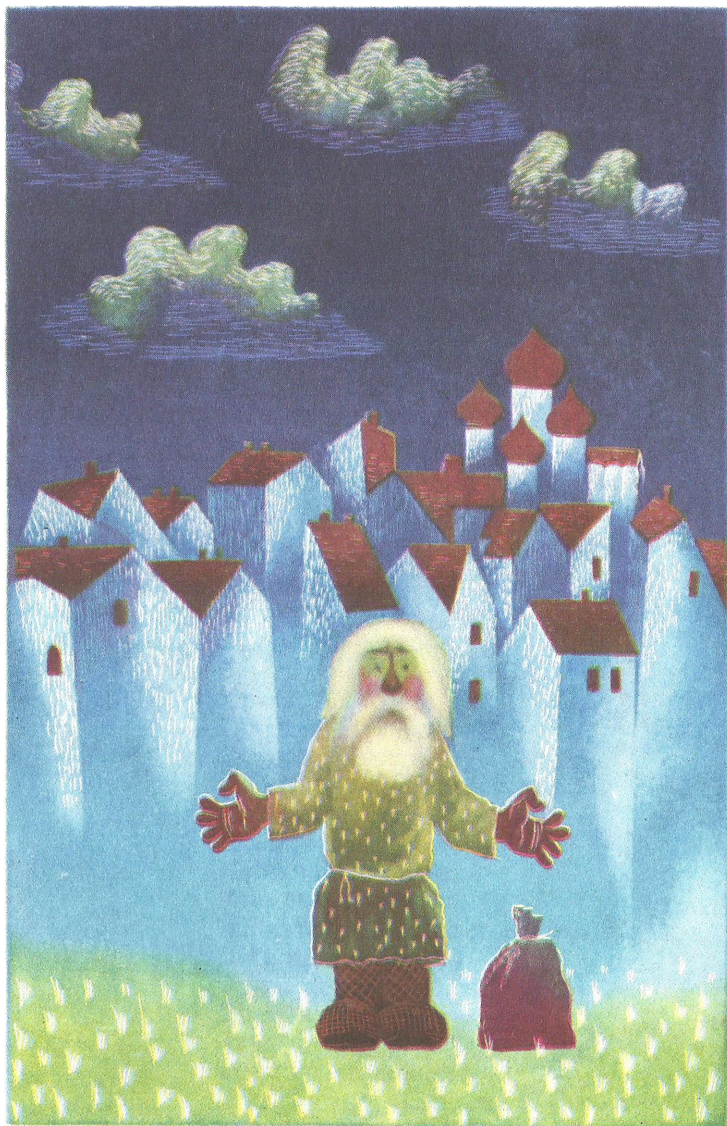
Здано на виробництво 29. VI. 72 р. Підписано до друку 22. VIII. 1972 р. Формат 84×108^{1/32}. Папір № 1. Фіз. друк. арк. 5,875. Обл.-вид. арк. 7,42+4 вкл. (0,14)=7,56. Умовн. друк. арк. 9,87+4 вкл. (0,42)=10,29. Тираж 48 000. Зам. 711. Ціна 38 коп. Видавництво «Веселка». Київ, Басейна, 1/2. Друкоffsetна фабрика «Атлас» Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі. Львів, Зелена, 20.

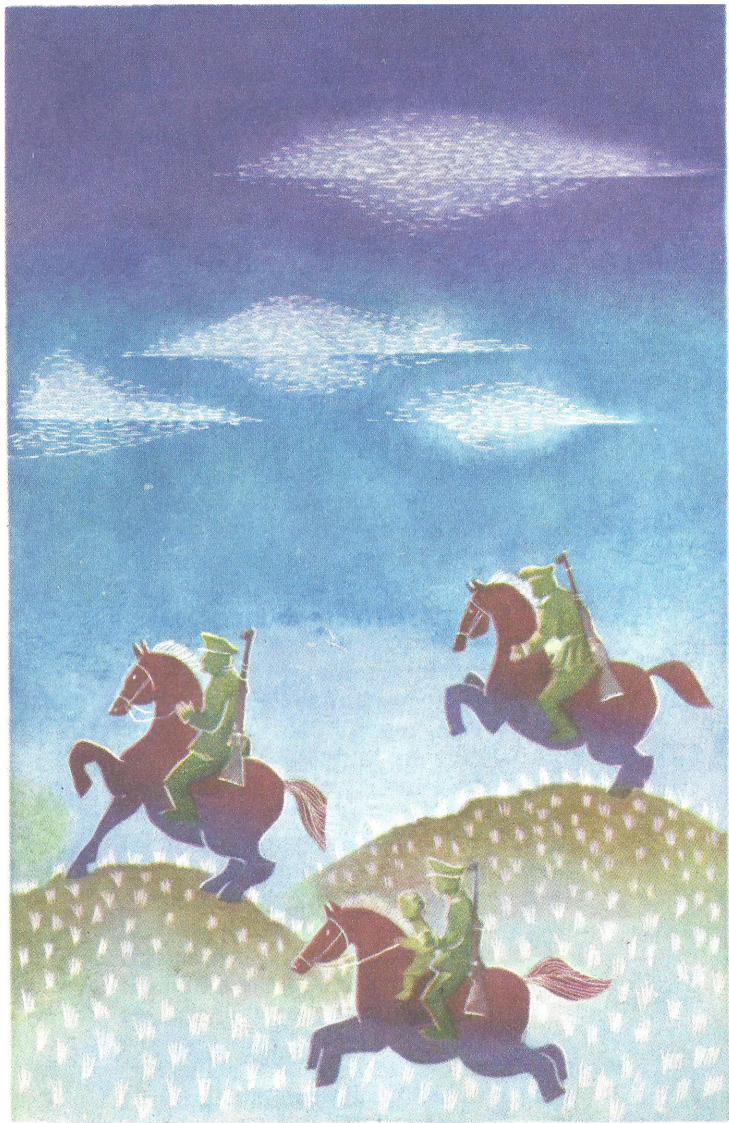
Я селюк. Аж до могили
Всі картають селюка.

Ходить вігер полем з тихим співом,
Де жита зійшли новим посівом.

Мур перед ним і мури збоку,
Вперед не ступиш ані кроку...

...і Макарко незчувся, як опинився
в сідлі разом з командиром.

СЛЕДЫБ КОТІАЦ

ДЗМІКІІ В ПІОРІІ

ЯКУБ КОЛАС
ДУМКИ В ДОРОЗІ

Київ

1972

38 коп.